

hp

Humanistic Perspective

Journal of International Psychological Counseling and Guidance Researches

YEAR 7 (February 2025)

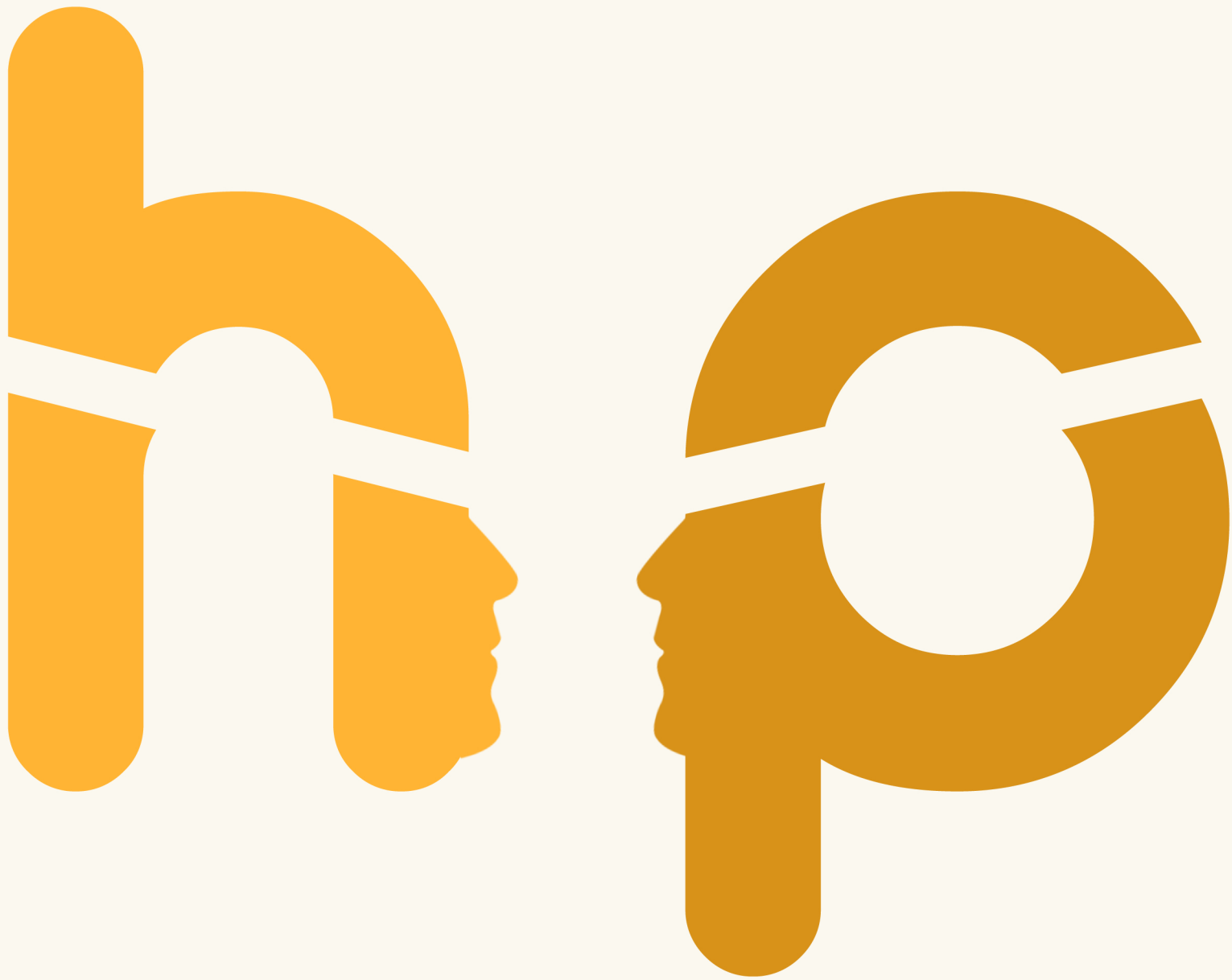
VOLUME 7

ISSUE 1

PERIOD: Tri-annual

PUBLISHER: Fuat AYDOĞDU

FOUNDED: 2019

WEB <https://dergipark.org.tr/tr/pub/hp>

e-MAIL hpeditorluk@gmail.com

hp

Editor
Fuat AYDOĞDU

HUMANISTIC PERSPECTIVE

Journal of International Psychological Counseling and Guidance Researches
Uluslararası Psikolojik Danışma ve Rehberlik Araştırmaları Dergisi

BİLGİLENDİRME / INFORMATION

Humanistic Perspective, başta psikolojik danışma ve rehberlik olmak üzere psikoloji, sosyoloji, eğitim bilimleri ve eğitim psikolojisi alanında özgün çalışmalara, güncel yaklaşımlara ve araştırmalara yer veren alanında güçlü bilimsel bir yaklaşımla hazırlanmış nitelikli çalışmaları değerlendirmek üzere dört ayda bir (Şubat, Haziran ve Ekim) yayımlanan uluslararası hakemli bir dergidir. Humanistic Perspective dergisinde yayımlanan tüm yazıların dil, bilim ve hukuki açıdan bütün sorumluluğu yazarlarına, ilk yayın hakları Humanistic Perspective dergisine aittir. Dergide yayımlanan tüm makaleler, Creative Commons Atıf-GayriTicari 4.0 Uluslararası (CC BY-NC 4.0) lisansına tabidir. Humanistic Perspective dergisinde makalesi yayımlanan her yazar, dergimizin web adresinde açıkça belirtilen açık kaynak erişim politikasını ve Creative Commons AtıfGayriTicari 4.0 Uluslararası (CC BY-NC 4.0) koşullarını kabul ederler. Yayın Kurulu dergiye gönderilen yazıları yayımlayıp yayımlamamakta serbesttir.

Humanistic Perspective is an international peer-reviewed journal, appearing triannually (February, June and October), which publishes authentic articles, current approaches and researches in the field of psychology, sociology, educational sciences and psychology and especially psychological counseling and guidance. Its main aim is to access high quality studies prepared with a strong scientific approach. Authors assume the responsibility of the articles published in the Journal of Humanistic Perspective with regard to the style, content, scholarly value and legal aspects and grant the journal right of first publication. All articles published in the journal are licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International (CC BY-NC 4.0) license. Every author whose article is published in the Humanistic Perspective journal accepts the open access policy and Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International (CC BY-NC 4.0) terms, which are clearly stated on the web address of our journal. The Editorial Board is free to publish or not publish the articles sent to the journal.

HUMANISTIC PERSPECTIVE

Journal of International Psychological Counseling and Guidance Researches
Uluslararası Psikolojik Danışma ve Rehberlik Araştırmaları Dergisi

UYARILAR / WARNINGS

CİLT 7, SAYI 1- ŞUBAT 2025
VOLUME 7, ISSUE 1- FEBRUARY 2025

Baş Editör / Editor-in-Chief: Prof. Dr. Seval ERDEN ÇINAR

Sayı Editörü: Fuat AYDOĞDU - Uzman Psikolojik Danışman

Email: hpeditorluk@gmail.com Web: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/hp>

Bu dergide yer alan makalelerdeki görüşler, bu görüşlerden doğabilecek hukuki ve cezai sorumluluklar, varsa yazım eksiklikleri ve hataları makale sahiplerine ait olup HUMANISTIC PERSPECTIVE dergisini bağlamaz.

Yayımlanan eserlerin telif hakları hakkında bilgi burada yer almaktadır.

HUMANISTIC PERSPECTIVE eserini yayımladığı yazara ücret ödemez.

Yazar ile iletişime geçmek için iletişim bilgilerinin yer aldığı eserin ilk sayfasına bakınız.

The views expressed in the articles published in this journal, as well as any legal and criminal liabilities arising from these views, and any writing deficiencies or errors, are the responsibility of the authors and do not bind the HUMANISTIC PERSPECTIVE journal.

Information about the copyright of the published works is provided here.

HUMANISTIC PERSPECTIVE does not pay the author for the work it publishes.

For contacting the author, please refer to the first page of the work, where the contact information is provided.

HUMANISTIC PERSPECTIVE

Journal of International Psychological Counseling and Guidance Researches
Uluslararası Psikolojik Danışma ve Rehberlik Araştırmaları Dergisi

EDİTÖR KURULU / EDITORIAL BOARD

Prof. Dr. Başaran GENÇDOĞAN

Atatürk Üniversitesi (Türkiye) / Psikolojik Danışmanlık ve Rehberlik ABD

Prof. Dr. Durmuş ÜMMET

Marmara Üniversitesi (Türkiye) / Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık

Doç. Dr. Suad SAKALLI GUMUS

Saint Mary of the Woods College (US)

Doç. Dr. Abdullah MERT

Uşak Üniversitesi (Türkiye) / Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık

Doç. Dr. Makbule KALI SOYER

Marmara Üniversitesi (Türkiye) / Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık

Prof. Dr. Hakan SARIÇAM

Sivas Cumhuriyet Üniversitesi (Türkiye) / Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık

Doç. Dr. Arkun TATAR

Celal Bayar Üniversitesi (Türkiye) / Psikoloji

Prof. Dr. Tuğba BİNGÖL

Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi (Türkiye) / Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık

HUMANISTIC PERSPECTIVE

Journal of International Psychological Counseling and Guidance Researches
Uluslararası Psikolojik Danışma ve Rehberlik Araştırmaları Dergisi

EDİTÖR KURULU / EDITORIAL BOARD

Doç. Dr. Gürcan ÖZHAN

Uluslararası Kıbrıs Üniversitesi (Türkiye) / Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık

Doç. Dr. Nadire Gülçin YILDIZ

İbn Haldun Üniversitesi (Türkiye) / Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık

Dr. Öğr. Üyesi Özlem ÇEVİK

Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi (Türkiye) / Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık

Dr. Esra BAKİLER

Marmara Üniversitesi (Türkiye) / Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık

Dr. Ahmet ALTINOK

University of Groningen (Netherlands)

Doç. Dr. Faruk Caner YAM

Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi (Türkiye) / Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık

Dr. Öğr. Üyesi Asiye DURSUN

Dumlupınar Üniversitesi (Türkiye) / Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık

Doç. Dr. Serdar KÖRÜK

Yeditepe Üniversitesi (Türkiye) / Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık

HUMANISTIC PERSPECTIVE

Journal of International Psychological Counseling and Guidance Researches
Uluslararası Psikolojik Danışma ve Rehberlik Araştırmaları Dergisi

EDİTÖR KURULU / EDITORIAL BOARD

Dr. Öğr. Üyesi Ayşegül SAYAN KARAHAHAN

Ankara Bilim Üniversitesi (Türkiye) / Psikoloji

Dr. Öğr. Üyesi Eşref NAS

Dicle Üniversitesi (Türkiye) / Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık

Prof. Amelia RIZZO

University of Messina (Italy)

Dr. Martina BARBERA

University of Messina (Italy)

Dr. Francesca BRUNO,

University of Messina (Italy)

Assoc. Prof. Dr. Dario ALPARONE

Université de Bretagne Occidentale (France)

HUMANISTIC PERSPECTIVE

Journal of International Psychological Counseling and Guidance Researches
Uluslararası Psikolojik Danışma ve Rehberlik Araştırmaları Dergisi

DANIŞMA KURULU / ADVISORY BOARD

Prof. Dr. Sefa BULUT

İbn Haldun Üniversitesi / Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık

HUMANISTIC PERSPECTIVE

Journal of International Psychological Counseling and Guidance Researches
Uluslararası Psikolojik Danışma ve Rehberlik Araştırmaları Dergisi

DİĞER KURULLAR / OTHER BOARDS

Baş Editör / Editor-in-Chief

Prof. Dr. Seval ERDEN ÇINAR, Marmara Üniversitesi / Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık

Editör / Editor

Uzm. Psk. Dan. Fuat AYDOĞDU, Hacettepe Üniversitesi / Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık
(Doktora)

Sayı Editörü / Issue Editor

Uzm. Psk. Dan. Fuat AYDOĞDU, Hacettepe Üniversitesi / Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık
(Doktora)

İstatistik Editörleri / Statistics Editors

Dr. Ahmet ALTINOK, University of Groningen / Neuropsychology

Doç. Dr. Arkun TATAR, Celal Bayar Üniversitesi / Psikoloji

İletişim Sorumlusu / Correspondents

Fuat AYDOĞDU

Türkçe Yazım ve Dil Editörü / Turkish Spelling and Language Editor

Ferda ÖNEY

İngilizce Yazım ve Dil Editörü / English Spelling and Language Editor

Dr. Asli KANDEMİR

Mizanpaj ve Dizgi / Layout and Design

Uzm. Psk. Dan. Fuat AYDOĞDU

HUMANISTIC PERSPECTIVE

Journal of International Psychological Counseling and Guidance Researches
Uluslararası Psikolojik Danışma ve Rehberlik Araştırmaları Dergisi

SAYI HAKEMLERİ / ISSUE REFEREES

#1 - Prof. Dr. Neslihan Durmuşoğlu Saltalı / Necmettin Erbakan Üniversitesi

Okul Öncesi Çocukların Problem Davranışları ile Ebeveyn Çift Uyumu Arasındaki İlişki: Bir Karma Yöntem Çalışması

#2 - Doç. Dr. Yaşar Barut / Ondokuz Mayıs Üniversitesi

Çevrimiçi Psikoterapi ve Psikolojik Danışmanlık: Etik Değerlendirmeler ve Okul Uygulamaları İçin Öneriler

#3 - Doç. Dr. Ömer Faruk Kabakçı / Bursa Uludağ Üniversitesi

Okul Öncesi Çocukların Problem Davranışları ile Ebeveyn Çift Uyumu Arasındaki İlişki: Bir Karma Yöntem Çalışması

#4 - Doç. Dr. Esma Özkan / Sağlık Bilimleri Üniversitesi

Does Having a Sibling With Autism Spectrum Disorder Affect Children's Social Adaptation and Skills?

#5 - Doç. Dr. Neslihan Yaman / Yalova Üniversitesi

Family Resilience in The Face of Grief And Loss: A Systematic Review

#6 - Doç. Dr. Sedef Şahin / Hacettepe Üniversitesi

Does Having a Sibling With Autism Spectrum Disorder Affect Children's Social Adaptation and Skills?

#7 - Dr. Ahmet Altınok / University Of Groningen

Aile Öngörülemezliği ile Yeme Tutumları Arasındaki İlişkide Kendini Eleştirinin Aracılık Rolü

#8 - Dr. Öğr. Üyesi Gülşah Zengin Yazıcı / Bezm-i Âlem Vakıf Üniversitesi

Does Having a Sibling With Autism Spectrum Disorder Affect Children's Social Adaptation and Skills?

#9 - Dr. Öğr. Üyesi Yelda Yıldız Önal / İstanbul Medipol Üniversitesi

Family Resilience in The Face of Grief And Loss: A Systematic Review

#10 - Dr. Öğr. Üyesi Ferhat Bayoğlu / Anadolu Üniversitesi

Aile Öngörülemezliği ile Yeme Tutumları Arasındaki İlişkide Kendini Eleştirinin Aracılık Rolü

HUMANISTIC PERSPECTIVE

Journal of International Psychological Counseling and Guidance Researches
Uluslararası Psikolojik Danışma ve Rehberlik Araştırmaları Dergisi

SAYI HAKEMLERİ / ISSUE REFEREES

#11 - Dr. Öğr. Üyesi Gökçen İlhan Ildız / Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi
Okul Öncesi Çocukların Problem Davranışları ile Ebeveyn Çift Uyumu Arasındaki İlişki: Bir Karma Yöntem Çalışması

#12 - Dr. Öğr. Üyesi Habibe Bilgili / Kilis 7 Aralık University
Aile Öngörülemezliği ile Yeme Tutumları Arasındaki İlişkide Kendini Eleştirinin Aracılık Rolü

#13 - Dr. Öğr. Üyesi Musa Bardak / İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi
Okul Öncesi Çocukların Problem Davranışları ile Ebeveyn Çift Uyumu Arasındaki İlişki: Bir Karma Yöntem Çalışması

#14 - Dr. Öğr. Üyesi Bekir Çelik / Çanakkale Onsekiz Mart University
Çevrimiçi Psikoterapi ve Psikolojik Danışmanlık: Etik Değerlendirmeler ve Okul Uygulamaları İçin Öneriler

#15 - Dr. Öğr. Üyesi Dünya Şen Baz / Giresun Üniversitesi
Family Resilience in The Face of Grief And Loss: A Systematic Review

HUMANISTIC PERSPECTIVE

Journal of International Psychological Counseling and Guidance Researches
Uluslararası Psikolojik Danışma ve Rehberlik Araştırmaları Dergisi

İÇİNDEKİLER / CONTENTS

#1

Does Having a Sibling With Autism Spectrum Disorder Affect Children's Social Adaptation and Skills?

Otizmli Bir Kardeşe Sahip Olmak Çocukların Sosyal Uyum ve Becerilerini Etkiler mi?

Mürüvvet Aydemir, Damla Ünsal, Hilmi Cantürk, İrem Nur Arslan, Yaren Güzelli, Gözde Önal

Araştırma Makalesi / Research Article

12-26

#2

Aile Öngörülemmezliği ile Yeme Tutumları Arasındaki İlişkide Kendini Eleştirinin Aracılık Rolü

The Mediating Role of Self-Criticism in the Relationship Between Family Unpredictability and Eating Attitudes

Tuğba Uyanık, Aygül Kakırman Moroğlu

Araştırma Makalesi / Research Article

27-47

#3

Online Psychotherapy and Counseling: Ethical Considerations and Recommendations for School Practices

Çevrimiçi Psikoterapi ve Psikolojik Danışmanlık: Etik Değerlendirmeler ve Okul Uygulamaları İçin Öneriler

Temel Kalafat

Araştırma Makalesi / Research Article

48-72

#4

Family Resilience in The Face of Grief And Loss: A Systematic Review

Kayıp ve Yas Yaşantısında Aile Dayanıklılığı: Sistemik Derleme Çalışması

Özge Yıldırım, Ayşegül Kılıçaslan Çelikkol

Araştırma Makalesi / Research Article

73-89

#5

Okul Öncesi Çocukların Problem Davranışları ile Ebeveyn Çift Uyumunun Arasındaki İlişki: Bir Karma Yöntem Çalışması

The Relationship Between Preschool Students' Problem Behaviors and Parental Dyadic Adjustment: A Mixed Methods Study

Zeynep Özdoğru, İsa Kaya

Araştırma Makalesi / Research Article

90-112

Does Having a Sibling With Autism Spectrum Disorder Affect Children's Social Adaptation and Skills?

Otizimli Bir Kardeşe Sahip Olmak Çocukların Sosyal Uyum ve Becerilerini Etkiler mi?

Mürüvvet Damla Hilmi İrem Nur Yaren Gözde
AYDEMİR^[1] ÜNSAL^[2] CANTÜRK^[3] ARSLAN^[4] GÜZELLİ^[5] ÖNAL^[6]

Received Date: August 22, 2024

ABSTRACT

Accepted Date: February 06, 2025

This study aimed to compare the social adaptation and skill levels of siblings of children with autism and those of typically developing (TD) children. The sample consisted of 96 mothers, with 48 mothers of children with autism and 48 mothers of TD children. The Social Adaptation and Skills Scale (SASS) was used to assess the children's social adaptation and skills. Results indicated a significant difference in the SASS total scores between the two groups of siblings ($Z = -3.253, p = 0.001$). Significant differences were also found in the sub-dimensions of "Impulsivity" ($Z = -3.541, p = 0.001$), "Attention and Hyperactivity" ($Z = -3.361, p = 0.001$), "Social Relationships" ($Z = -2.189, p = 0.029$), and "Emotional State" ($Z = -2.528, p = 0.011$). These findings suggest that siblings of children with autism face challenges in multiple areas, leading to lower SASS scores compared to siblings of TD children. The results highlight the importance of involving the entire family in the education and rehabilitation process.

Keywords: *autism spectrum disorder, sibling, social adaptation, social skills, typical development*

Başvuru Tarihi: 22 Ağustos 2024

ÖZ

Kabul Tarihi: 06 Şubat 2025

Bu çalışma, otizimli çocukların kardeşleri ile tipik gelişim gösteren (TG) çocukların kardeşlerinin sosyal uyum ve beceri düzeylerini karşılaştırmayı amaçlamıştır. Örneklem, 48'i otizimli çocuğun annesi ve 48'i TG çocuğun annesi olmak üzere toplam 96 anneden oluşmaktadır. Çocukların sosyal uyum ve becerileri, Sosyal Uyum ve Beceri Ölçeği (SUBÖ) ile değerlendirilmiştir. Sonuçlar, iki kardeş grubu arasında SUBÖ toplam puanlarında anlamlı bir fark olduğunu göstermiştir ($Z = -3.253, p = 0.001$). Ayrıca, "Dürtüsellik" ($Z = -3.541, p = 0.001$), "Dikkat ve Hiperaktivite" ($Z = -3.361, p = 0.001$), "Sosyal İlişkiler" ($Z = -2.189, p = 0.029$) ve "Duygusal Durum" ($Z = -2.528, p = 0.011$) alt boyutlarında da anlamlı farklılıklar bulunmuştur. Bu bulgular, otizimli çocukların kardeşlerinin birden fazla alanda zorluk yaşadığını ve SUBÖ puanlarının TG çocukların kardeşlerine kıyasla daha düşük olduğunu göstermektedir. Sonuçlar, tüm ailenin eğitim ve rehabilitasyon sürecine dahil edilmesinin önemini vurgulamaktadır.

Anahtar Kelimeler: *otizm spektrum bozukluğu, kardeş, sosyal uyum, sosyal beceriler, tipik gelişim*

Atf
Cite

AYDEMİR, M., ÜNSAL, D., CANTÜRK, H., ARSLAN, İ. N., GÜZELLİ, Y., & ÖNAL, G. (2025). Otizimli Bir Kardeşe Sahip Olmak Çocukların Sosyal Uyum ve Becerilerini Etkiler mi?. *Humanistic Perspective*, 7 (1), 12-26. <https://doi.org/10.47793/hp.1536210>

^[1] Res. Assist. | Ankara Medipol University | Ankara | Türkiye | ORCID: 0000-0001-7282-770X | muruvvetaydemir941@gmail.com

^[2] Occupational Therapist | Ankara Medipol University | Ankara | Türkiye | ORCID: 0009-0008-0423-0184

^[3] Occupational Therapist | Ankara Medipol University | Ankara | Türkiye | ORCID: 0009-0007-3041-3526

^[4] Occupational Therapist | Ankara Medipol University | Ankara | Türkiye | ORCID: 0009-0003-9177-8351

^[5] Occupational Therapist | Ankara Medipol University | Ankara | Türkiye | ORCID: 0009-0007-2962-3833

^[6] Asst. Prof. Dr. | Ankara Medipol University | Ankara | Türkiye | ORCID: 0000-0002-6656-965X

INTRODUCTION

Autism spectrum disorder (ASD) is a neurodevelopmental disorder characterised by inadequate social interaction, repetitive behaviours, and limited interests (Dinure, 2022). This condition, which manifests from infancy or early childhood, is thought to result from a combination of genetic or non-genetic factors (Genovese & Butler, 2023). The symptoms of ASD are typically divided into two main categories. The former group comprises limitations in communication and interaction, while the latter group encompasses symptoms in repetitive interests and activities (Kaba & Aysev, 2020). These symptoms have been shown to hinder children's ability to fulfil their social, academic, and daily functions (Schaeffer et al., 2023).

Individuals diagnosed with ASD are frequently afflicted with behavioural and psychiatric disorders (Genovese & Butler, 2023). Conditions such as anxiety, depression, self-harm, irritability, aggression, distraction, and hyperactivity are frequently observed in these individuals (Genovese & Butler, 2023; Lin et al., 2023). These conditions can have a detrimental impact not only on the autistic child but also on their family members and siblings (Quatrosi et al., 2023). Parents of children with ASD have been shown to experience elevated levels of stress and anxiety in comparison to other parents, and due to the considerable time and attention devoted to their autistic child, they may inadvertently neglect their other children (Kalecik, 2013; Quatrosi et al., 2023). The consequences of such circumstances can be detrimental, manifesting in the form of neglect, communication deficiencies within the domestic environment, and social impairments. These children may emulate their autistic sibling or, alternatively, attempt to garner attention by engaging in problematic behaviours due to perceived neglect (Çopuroğlu & Mengi, 2014; Kalecik, 2013; Orm et al., 2022). The presence of a disabled sibling has been shown to have a detrimental effect on children's social-emotional skills and reactions, often resulting in the manifestation of negative emotions (Yılmaz, 2019). Consequently, these children encounter difficulties in adapting to and socializing in a societal context from a young age (Temel et al., 2017).

A review of the extant literature reveals the existence of studies indicating that the presence of an autistic individual within a family unit can exert a detrimental effect on both the environment and the family unit itself (Aydemir & Önal, 2024; Cuskelly et al., 2023; Fields et al., 2024; Sinanmış and Kolburan, 2019; Şengül Erdem, 2019). One study in particular posits that children with autistic siblings experience heightened levels of social anxiety in comparison to those without (Sinanmış and Kolburan, 2019). Another study posits that children with autistic siblings exhibit heightened anxiety levels, experience a detrimental impact on their quality of life, and encounter social challenges (Yazıcı & Yazıcı, 2010). A study by Mariñez et al. (2022) found that children aged between 7 and 9 who have a sibling with special needs experience more problems than other age groups (Mariñez et al., 2022). The age range of 7-9 is termed the

"Concrete Operational Period," during which children begin to overcome cognitive difficulties (Kili, 2010). Furthermore, the 7-9 age range is recognised as a pivotal stage in children's social development, characterised by the transition from egocentrism to interaction with society (Kili, 2010). The present study was thus conducted to investigate whether the social adaptation and skill levels of children between the ages of 7 and 9 are affected by having an autistic sibling. The extant literature suggests that factors such as quality of life, anxiety and stress levels in children with ASD have been addressed, but studies on social adaptation and skill levels are required.

The objective of this study is to make a comparison between the social adaptation and skills of children with and without siblings diagnosed with ASD. A review of the extant literature reveals that studies in this area are typically conducted across a wide range of ages. This study aims to make a significant contribution to the existing literature by focusing on a specific age group and examining in detail the social adaptation and skills of children with ASD siblings.

The rationale behind this particular focus is to elucidate the impact of social adaptation in children with ASD siblings. This focus is noteworthy, as it distinguishes the study from numerous others in the field, which tend to adopt a more expansive age range or to focus on broader family dynamics. The study makes a significant contribution to the existing literature by providing more detailed information about the social structures of families of individuals with ASD. The findings of the study are expected to inform the development of support programmes for children and families in both academic and clinical contexts.

METHOD

Research Design

The present study adopts a descriptive, cross-sectional research design, utilising the relational screening model to compare the social adaptation and skill levels of children with and without autistic mothers. The relational screening model is a research design that examines the relationships between two or more variables.

Study Group

The study was conducted in two special education centres in the Çankaya district of Ankara province. The sample size for the study was determined using G-power analysis, a statistical method for calculating required sample sizes to achieve sufficient power in hypothesis testing. The analysis was based on the parameters derived from a prior study conducted by Bozbey-Akalın (2005), ensuring a high level of reliability (0.95) and maintaining a margin of error at 0.05. These parameters were selected with meticulous care to guarantee the validity and reliability of the study findings, whilst also taking into account the feasibility of participant recruitment within the study's context (Bozbey Akalın, 2005). The study population comprised a

total of 96 mothers, with 48 mothers of children diagnosed with ASD and 48 mothers of children without ASD. Prior to participation, written consent forms were obtained from the individuals. A total of 157 mothers were interviewed as part of the study, and the interviews were terminated with 61 mothers who did not meet the inclusion and exclusion criteria. The participants were selected using the snowball sampling method. The study comprised two groups. The inclusion and exclusion criteria for the mothers who participated in the study were determined as follows:

The inclusion criteria for mothers with children diagnosed with ASD were as follows: the mother must have a child with an ASD between the ages of 3-6, and one or two typically developing children between the ages of 7-9. Furthermore, the mother must be the child's primary caregiver and be literate. The exclusion criteria included the following: the mother must not have more than one disabled child, more than three children living in the same house, or a psychological disorder.

The inclusion criteria for mothers without children with ASD were as follows: the mother had to have one or two children between the ages of seven and nine who had TG and no disease, as well as a typically developing child between the ages of three and six. The mother was also required to be the primary caregiver of the child. The exclusion criteria were as follows: the mother had to have no more than three children living in the same house, and she could not have a psychological disorder.

Furthermore, the age group of the autistic sibling was limited to 3–6 years old, ensuring homogeneity of the groups. In instances where the age range of the autistic sibling fell between 7 and 9 years, the mother was requested to complete the relevant questionnaires based on the younger sibling (3-6 years) with whom they spent the majority of their time.

Data Collection Tools

Sociodemographic Information Form. The demographic information form, prepared by the researchers, serves to ascertain the age, employment status, and educational attainment of the mothers to be included in the study. It also ascertains the presence of any illnesses, the use of medication, the number of children, the ages of the children, the presence of additional illnesses diagnosed with the child, and the child's medication status.

Social Adaptation and Skills Scale (SASS). The scale, which was developed by Sezgin and Akman in 2014, consists of 59 items and 7 sub-dimensions. The scale is administered to mothers. The sub-dimensions of the scale are as follows: Impulsivity (14 items), Threshold of Inhibition (8 items), Attention and Hiperactivity (10 items), Social Relations (10 items), Emotional State (7 items), Need for Approval (5 items), and Introversion (5 items). The 3-point Likert-type scale is scored as follows: "not at all appropriate; 1 point", "somewhat appropriate; 2 points",

"very appropriate; 3 points". Scores on the scale are indicative of a child's social adaptation and skill level, with high scores denoting suboptimal levels. The alpha scale internal consistency coefficient was determined to be 0.94 (Sezgin & Akman, 2014). The scale proprietor was contacted for their views on the scale's usability, and the ethics committee was presented with the permission document.

Data Collection Process

The present study was conducted in two special education centres located in the Çankaya district of Ankara province. Participants were determined by meeting with relevant institutions beforehand. Prior to participation, the subjects were furnished with pertinent information regarding the study, and their consent for involvement was obtained through the signing of a consent form. The collection of data was conducted through in-person interactions.

Data Analysis

The statistical analysis of the data obtained in the present study was conducted utilising the IBM SPSS Statistics 26.0 software program. Descriptive statistics were performed using frequency (n) and percentage (%) for categorical variables, and Minimum (min), Maximum (max), Mean (average), Standard Deviation (SD), Median and Interquartile Range (IQR) values for numerical variables. The distribution of the variables was then examined using Kolmogorov-Smirnov values, Skewness-Kurtosis values and histogram graphics. The analysis revealed that the data were not normally distributed. To facilitate meaningful comparisons between paired groups, the Mann-Whitney U test was employed. P-values less than 0.05 were considered to indicate statistical significance.

Ethical Approval

The study was designed as a descriptive study and was approved by Ankara Medipol University Non-Interventional Clinical Research Ethics Committee with the decision number 57 dated May 13, 2024 (code number E-81477236-604.01.01-2306).

RESULTS

A total of 96 mothers participated in the study, 48 of whom had children with autism (Group 1) and 48 of whom had children with TD (Group 2). The mean age of all participating mothers was determined to be 38.42 years (± 3.41). A subsequent investigation into the sociodemographic data of the two groups revealed no significant differences between them. The sociodemographic findings of the participants are given in Table 1.

Table 1*Socio-demographic findings of participants (n=96)*

	Group 1 (n=48)		Group 2 (n=48)		Homogeneity t p	
Do you have a job currently working?	n	%	n	%		
Yes	8	16,7	13	27,1	1,231	0,073
No	40	83,3	35	72,9		
What is your educational background?	n	%	n	%		
Primary School	1	2,1	5	10,4	1,109	0,221
Middle School	21	43,8	11	22,9		
High School	17	35,4	16	33,3		
University	9	18,8	15	31,3		
Postgraduate	0	0,0	1	2,1		
Do you have any diseases?	n	%	n	%		
Yes	0	0,0	4	8,3	2,067	0,044*
No	48	100,0	44	91,7		
Do you use medication?	n	%	n	%		
Yes	0	0,0	2	4,2	1,426	0,159
No	48	100,0	46	95,8		
How many children do you have?	n	%	n	%		
2 children	23	47,9	34	70,8	2,326	0,022*
3 children	25	52,1	14	29,2		
	Min- Max	Mean SD	Min- Max	mean SD		
Age of mother (years)	33-48	37,79±3,73	31-46	39,04±2,98	1,813	0,073
Age of siblings of children with and without ASD (years)	3-6	3,81±0,89	3-6	4,38±1,12	2,719	0,155
Age of research group (years)	7-9	8,38±0,73	7-9	8,27±0,79	0,669	0,495

Note: n: number of samples, % Percentage, Min: Minimum, Max: Maximum, Mean: Average, SD: Standard Deviation, t: reason of t test, *p<0.05

It was determined that children with autistic siblings received higher scores in the total SASS and the sub-dimensions of 'Impulsivity, Attention and Hiperactivity, Social Relationship, Mood, Need for Approval'. The descriptive values for the total SASS and the sub-dimensions of the scale are presented in Table 2.

Table 2*Values belonging to SASS (n=96)*

		Median	IQR	Min – Max	Mean ± SD
Impulsivity	Group 1	19	4	14 – 30	19,75 ± 3,96
	Group 2	18	4	14 – 29	17,54 ± 3,20
Frustration Threshold	Group 1	11	4,75	8 – 19	11,39 ± 2,53
	Group 2	11	4	8 – 21	11,68 ± 3,40
Attention and Hiperactivity	Group 1	14	4	10 – 27	15,14 ± 3,51
	Group 2	14	5	10 – 22	12,95 ± 2,90
Social Relationship	Group 1	19	6	11 – 33	19,39 ± 4,43
	Group 2	18	4,75	12 – 28	17,66 ± 3,27
Emotional State	Group 1	10	5	12 – 28	10,43 ± 2,80
	Group 2	9	3	7 – 19	9 ± 1,66
Need for Approval	Group 1	7	4	5 – 11	7,95 ± 1,70
	Group 2	8	3	5 – 13	7,47 ± 2,18
Introversion	Group 1	6	3	5 – 12	6,45 ± 1,67
	Group 2	6	1	5 – 14	7,08 ± 2,29
SASS Total Score	Group 1	76,50	12,50	59 – 142	89,08 ± 14,89
	Group 2	89	19,50	67 – 126	81,27 ± 12,67

Note: SASS: Social Adaptation and Skills Scale, Group 1: Children with autistic siblings, Group 2: Children without autistic siblings, Min: Minimum, Max: Maximum, Mean: Average, SD: Standard Deviation, IQR: Interquartile Range

The study results indicated a significant discrepancy in the social adaptation and skill levels of siblings of children with and without ASD ($p=0.001$, $Z = -3.253$). Furthermore, a significant disparity was identified between the two groups in the scale sub-dimensions of "Impulsivity ($Z = -3.541$, $p = 0.001$)", "Attention and Hiperactivity ($Z = -3.361$, $p = 0.001$)", "Social Relationship ($Z = -2.189$, $p = 0.029$)", and "Emotional State ($Z = -2.528$, $p = 0.011$)". The values associated with these data are presented in Table 3.

Table 3

Differences between SASS scores of children with and without ASD siblings (n=96)

	Z	p
Impulsivity	-3.541	0.001**
Frustration Threshold	-0.137	0.891
Attention and Hiperactivity	-3.361	0.001**
Social Relationship	-2.189	0.029*
Emotional State	-2.528	0.011*
Need for Approval	-1.454	0.146
Introversion	-1.100	0.271
SASS Total Score	-3.253	0.001**

Note: SASS: Social Adaptation and Skills Scale, * $p<0,05$; ** $p<0,001$.

DISCUSSIONS, CONCLUSION AND RECCOMENDATIONS

The present study was conducted with the objective of investigating the impact of having an autistic sibling on children's social adaptation and skill development. The analysis revealed a significant discrepancy in the social adaptation and skill levels of children with and without an autistic sibling. The results indicated that children with autistic siblings demonstrated higher scores in the "impulsivity", "attention and hyperactivity", "social relationship", and "emotional state" sub-dimensions of the scale, and exhibited a greater prevalence of problem behaviours in these domains.

Social adaptation, defined as the ability to interact with others in a manner that is socially acceptable, is a crucial aspect of human development (Günindi, 2010). In a study conducted by Shivers et al. (2019), the social adaptation levels of children with and without autistic siblings were compared. The results indicated that the siblings of children with ASD exhibited significantly greater social impairment compared to the other group (Shivers et al., 2019). A review of related studies in the literature revealed that children with autistic siblings exhibited significantly more pronounced social adaptation and skill difficulties than children with typically developing siblings (Rum et al., 2021; Shojaee et al., 2020). The aforementioned studies corroborate our findings, indicating that the issues observed in children with ASD also impact their siblings, negatively affecting their social adaptation and skills.

The concept of impulsivity within the SASS framework encompasses behaviours such as teasing friends unnecessarily and engaging in inappropriate actions in the presence of others, including masturbation and unwarranted physical contact (Sezgin & Akman, 2014). A substantial

proportion of children diagnosed with ASD have been observed to manifest impulsivity, characterised by sensory-seeking behaviours and problematic conduct (Gundogdu et al., 2023; van den Boogert et al., 2021). In a study conducted by Şengül (2017), it was posited that children with autistic siblings exhibit more impulsive and aggressive behaviours and are more prone to aggression (Şengül Erdem, 2019). A review of the relevant literature revealed that children with siblings diagnosed with ADHD exhibited greater impulsivity. This assertion is supported by a significant disparity observed between the two groups in a study that compared the impulsivity of children with and without siblings diagnosed with Attention Deficit and Hyperactivity Disorder (ADHD) (Mulligan et al., 2013). The findings of this study suggest that children with siblings who have special needs may display impulsive behaviours as a result of factors such as the constant attention being directed towards the other child and the observation of problematic behaviours by typically developing children.

The frustration threshold is defined as the point at which manifestations of aggression, temper tantrums, excessive love of parents for the child, and the child getting angry in response to disappointment experienced, as well as behaviours that could be considered towards physical violence, become evident (Sezgin & Akman, 2014). Despite the absence of a statistically significant difference between the two groups, the mean scores for each group exhibited a narrow range of variation. The hypothesis that the absence of a significant difference between the two groups in this study is attributable to the influence of various factors on the sub-dimension of 'Frustration Threshold' in both groups is proposed. The hypothesis is that this is due to the presence of factors such as environmental influences, familial attitudes and approaches, social relations, and the child's adoption of a role model, as well as attitudes between siblings, which differ between the two groups.

The "Attention and Mobility" sub-dimension of the scale encompasses difficulties such as inattention, difficulty concentrating, and challenges with homework completion (Sezgin & Akman, 2014). A study indicates that children with autistic siblings exhibit heightened levels of hyperactivity in comparison to children with a sibling who has typical development (Shojaee et al., 2020). A further study by Erdem et al. (2020) found that children with autistic siblings exhibited more pronounced attention and mobility problems compared to those without (Erdem & Fazlıoğlu, 2020a). A review of the literature reveals a correlation between attention and mobility problems and impulsivity (Aguilar-Cárceles & Farrington, 2020; Dekkers et al., 2022). While these studies align with our findings, they propose that attention and mobility problems may have originated from impulsivity.

In a study conducted by Sinanmış (2019), it was determined that children with autistic siblings exhibited higher levels of social anxiety than those without autistic siblings (Sinanmış &

Kolburan, 2019). A review of the literature reveals that studies have indicated that children with autistic siblings experience social relationship difficulties to a greater extent than children without autistic siblings (Koukouriki et al., 2022; Park et al., 2023; Shojaee et al., 2020). These results corroborate the findings of the present study and indicate that the restrictions in communication and interaction encompassed within the diagnostic criteria for ASD may also give rise to challenges for the child's sibling.

A significant discrepancy was identified between the groups in the 'Emotional State' sub-dimension, with children who have siblings diagnosed with ASD demonstrating more pronounced mood-related challenges. The 'Emotional State' sub-dimension encompasses items such as frequent emotional fluctuations and difficulties in forming relationships, as defined by SASS (Sezgin & Akman, 2014). The extant literature highlights that siblings of children with ASD are more likely to experience emotional challenges, including depression, stress, anxiety, and disorientation, compared to siblings of typically developing (TD) children (Erdem & Fazlıoğlu, 2020b; Eyüboğlu et al., 2017; Guidotti et al., 2021; Leedham et al., 2020; Yazıcı, 2020). The aetiology of these emotional difficulties is thought to be multifactorial, with several potential contributing factors including, but not limited to, parents devoting disproportionate time and attention to the child with ASD, increased family stress levels, and the neglect of the other sibling's needs.

In relation to the 'Need for Approval' sub-dimension, which encompasses behaviours such as seeking excessive attention and praise, or engaging in attention-seeking actions (Sezgin & Akman, 2014), no significant difference was observed between the groups. This finding indicates that the need for approval is not directly influenced by having a sibling with ASD. Instead, it is posited that environmental factors and family dynamics may play a more significant role in shaping the need for approval in both groups.

Introversion is characterised by a range of behaviours, including anxiety, fear, worry and inattention (Sadi, 2018). In a comparative study examining the introversion and antisocial behaviours of children with and without siblings diagnosed with ASD, no significant differences were identified between the two groups (Bozkurt et al., 2020). While these findings align with the results of the current study, it is hypothesized that the presence of a special needs individual in the family environment may contribute to increased levels of fear, anxiety, and introversion. Consequently, further research is warranted to explore the underlying factors and mechanisms influencing these outcomes.

The study is not without its limitations. The heterogeneity of the sample, with data being collected from two different institutions, and the variation in the quality and content of the education received by autistic children across these institutions, are considered potential sources

of bias that may have affected the autistic children and, consequently, their siblings differently. Furthermore, the variation in educational and occupational statuses of the participating mothers may have influenced family relationships and the time spent with the children, potentially impacting the children's social adaptation and skills.

Consequently, autism has the potential to impact not only the child who has been diagnosed with the condition, but also their siblings and the wider family unit. The manifestation of problem behaviours associated with autism spectrum disorder (ASD) has the potential to influence the siblings of individuals diagnosed with ASD, thereby contributing to challenges in their social adaptation and skill development. However, this observation necessitates further investigation to establish a more definitive connection. Research has indicated that children with an autistic sibling tend to experience heightened levels of attention, impulsivity, anxiety, and stress compared to those without such a sibling. Consequently, there is a strong rationale for the inclusion of the family and siblings in the education and rehabilitation process for autistic children. Furthermore, the study's findings were contingent upon the restriction of the age range of the siblings. It is hypothesised that future studies focusing on different age groups or on groups where the autistic sibling is older than the typically developing sibling will provide more comprehensive insights. Furthermore, the exploration of additional factors, such as family dynamics, environmental influences, and the duration of sibling interaction, could further enhance our understanding of social adaptation and skill development in siblings of children with ASD.

KAYNAKÇA

- Aguilar-Cárceles, M. M., & Farrington, D. P. (2020). Attention deficit hyperactivity disorder, impulsivity, and low self-control: Which is most useful in understanding and preventing offending? In *Reviewing Crime Psychology* (pp. 218–239).
- Aydemir, M., & Önal, G. (2024). Comparison of cognitive flexibility and resilience levels in mothers of children with specific learning disability, autism spectrum disorder, and normal development. *OPUS Journal of Society Research*, 21(4), 208–220. <https://doi.org/10.26466/opusjsr.1485452>
- Bozbey Akalın, A. (2005). *Social skill levels and sibling relationships of older sisters and brothers of children with attention deficit and hyperactivity disorder* (Unpublished master's thesis). Çukurova Üniversitesi, Adana.
- Bozkurt, E., Özbey, S., Türkmen, S., & Gözeler, M. K. (2020). Investigating the effects of social adaptation and skills program applied to 60-72 month old immigrant Afghan children. *International Journal of Early Childhood Education Studies*, 5(2), 1–20. <https://doi.org/10.37754/737081.2020.521>
- Cuskelly, M., Gilmore, L., Rayner, C., Girkin, F., Mulvihill, A., & Slaughter, V. (2023). The impacts of typically developing siblings on the developmental outcomes of children with disability: A scoping review. *Research in Developmental Disabilities*, 140, 104574. <https://doi.org/10.1016/j.ridd.2023.104574>
- Çopuroğlu, Y. C., & Mengi, A. (2014). Social exclusion and autism. *Electronic Turkish Studies*, 9(5).
- Dekkers, T. J., De Water, E., & Scheres, A. (2022). Impulsive and risky decision-making in adolescents with Attention-Deficit/Hyperactivity Disorder (ADHD): The need for a developmental perspective. *Current Opinion in Psychology*, 44, 330–336. <https://doi.org/10.1016/j.copsyc.2021.11.002>
- Dinure, M. (2022). Autism spectrum disorder and nutrition. *İstanbul Sabahattin Zaim University Science Institute Journal*, 4(2), 66–71. <https://doi.org/10.47769/izufbed.1100761>
- Erdem, H. Ş., & Fazlıoğlu, Y. (2020a). Otizm spektrum bozukluğu olan çocukların kardeşlerinin psiko-sosyal özelliklerinin projektif testlerle değerlendirilmesi. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi*, 21(3), 537–559. <https://doi.org/10.21565/ozelegitimdergisi.601445>
- Erdem, H. Ş., & Fazlıoğlu, Y. (2020b). Behavioral, social and emotional characteristics of typically developing siblings of children with autism spectrum disorder. *Kastamonu Education Journal*, 28(4), 1776–1788. <https://doi.org/10.24106/kefdergi.4105>
- Eyüboğlu, M., Baykara, B., & Eyüboğlu, D. (2017). Evaluation of psychosocial characteristics and quality of life of healthy developing siblings of children with autism spectrum disorder. *Anatolian Journal of Psychiatry/Anadolu Psikiyatri Dergisi*, 18(3). <https://doi.org/10.5455/apd.232717>
- Fields, V. L., Tian, L. H., Wiggins, L. D., Soke, G. N., Overwyk, K., Moody, E., Reyes, N., Shapira, S. K., & Schieve, L. A. (2024). Prevalence of developmental, psychiatric, and neurologic conditions in older siblings of children with and without autism spectrum disorder: Study to explore early development. *Journal of Autism and Developmental Disorders*, 1–13. <https://doi.org/10.1007/s10803-024-06464-6>
- Genovese, A., & Butler, M. G. (2023). The autism spectrum: Behavioral, psychiatric and genetic associations. *Genes*, 14(3), 677. <https://doi.org/10.3390/genes14030677>
- Guidotti, L., Musetti, A., Barbieri, G. L., Balocchi, I., & Corsano, P. (2021). Conflicting and harmonious sibling relationships of children and adolescent siblings of children with

- autism spectrum disorder. *Child: Care, Health and Development*, 47(2), 163–173. <https://doi.org/10.1111/cch.12823>
- Gündoğdu, U., Aksoy, A., & Eroğlu, M. (2023). Sensory profiles, behavioral problems, and auditory findings in children with autism spectrum disorder. *International Journal of Developmental Disabilities*, 69(3), 442–451. <https://doi.org/10.1080/20473869.2023.2200592>
- Günindi, Y. (2010). *The effect of the social adaptation skills training program applied to six-year-old children attending kindergarten on the development of children's social adaptation skills*. (Unpublished doctoral dissertation). Gazi University, Institute of Educational Sciences, Ankara.
- Kaba, D., & Aysev, A. S. (2020). Evaluation of autism spectrum disorder in early childhood according to DSM-5 diagnostic criteria. *Turkish Journal of Psychiatry*, 31(2), 106–112. <https://doi.org/10.5080/u23735>
- Kalecik, P. (2013). *Problems experienced by typically developing siblings of children with autism* (Unpublished master's thesis). Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- Kili, B. H. (2010). *A study on determining the differences in linear development between 7-9 year old special education students and normally developing students*. (Unpublished master's thesis). Gazi University, Institute of Educational Sciences, Ankara.
- Koukouriki, E., Athanasopoulou, E., & Andreoulakis, E. (2022). Feelings of loneliness and social dissatisfaction in siblings of children with autism spectrum disorders: The role of birth order and perceived social support. *Journal of Autism and Developmental Disorders*, 52(11), 4722–4738. <https://doi.org/10.1007/s10803-021-05308-x>
- Leedham, A. T., Thompson, A. R., & Freeth, M. (2020). A thematic synthesis of siblings' lived experiences of autism: Distress, responsibilities, compassion and connection. *Research in Developmental Disabilities*, 97, 103547. <https://doi.org/10.1016/j.ridd.2019.103547>
- Lin, X., Su, X., Huang, S., Liu, Z., Yu, H., Wang, X., Lin, L., Cao, M., Li, X., & Jing, J. (2023). Association between maternal parenting styles and behavioral problems in children with ASD: Moderating effect of maternal autistic traits. *Frontiers in Psychiatry*, 14, 1107719. <https://doi.org/10.3389/fpsy.2023.1107719>
- Mariñez, M. G. Q., Chakker, M., Ravi, N., Ramaraju, R., Vats, A., Nair, A. R., Bandhu, A. K., Koirala, D., Pallapothu, M. R., & Khan, S. (2022). The other sibling: A systematic review of the mental health effects on a healthy sibling of a child with a chronic disease. *Cureus*, 14(9). <https://doi.org/10.7759/cureus.29042>
- Mulligan, A., Anney, R., Butler, L., O'Regan, M., Richardson, T., Tulewicz, E. M., Fitzgerald, M., & Gill, M. (2013). Home environment: Association with hyperactivity/impulsivity in children with ADHD and their non-ADHD siblings. *Child: Care, Health and Development*, 39(2), 202–212. <https://doi.org/10.1111/j.1365-2214.2011.01345.x>
- Orm, S., Vatne, T., Tomeny, T. S., & Fjermestad, K. (2022). Empathy and prosocial behavior in siblings of children with autism spectrum disorder: A systematic review. *Review Journal of Autism and Developmental Disorders*, 9(2), 235–248. <https://doi.org/10.1007/s40489-021-00251-0>
- Park, H. R., Moon, H., Kim, Y. S., Esperat, T. M. K., & Lee, J. (2023). A meta-analysis on adjustment difficulties in siblings of children with and without autism spectrum disorder. *International Journal of Special Education*, 38(1), 16–33. <https://doi.org/10.52291/ijse.2023.38.2>
- Sadi, G. (2018). *Parental attitudes as predictors of social adaptation skills of 5-8 year old children*. (Unpublished master's thesis). Haliç University, Institute of Social Sciences, İstanbul.

- Schaeffer, J., Abd El-Raziq, M., Castroviejo, E., Durrleman, S., Ferré, S., Grama, I., Hendriks, P., Kissine, M., Manenti, M., & Marinis, T. (2023). Language in autism: Domains, profiles and co-occurring conditions. *Journal of Neural Transmission*, 130(3), 433–457. <https://doi.org/10.1007/s00702-023-02592-y>
- Sezgin, N., & Akman, S. (2014). Social Adaptation and Skills Scale for 6-12 year old Turkish children-SASS. *Ankara University Journal of Social Sciences*, 5(3), 58–79. https://doi.org/10.1501/sbeder_00000000087
- Shivers, C. M., Jackson, J. B., & McGregor, C. M. (2019). Functioning among typically developing siblings of individuals with autism spectrum disorder: A meta-analysis. *Clinical Child and Family Psychology Review*, 22, 172–196. <https://doi.org/10.1007/s10567-018-0269-2>
- Shojaee, S., Hemati Alamdarloo, G., & Nikoobin Borujeni, F. (2020). Adjustment difficulties of siblings of children with disabilities and typically developing children. *International Journal of Inclusive Education*, 24(4), 414–426. <https://doi.org/10.1080/13603116.2018.1464606>
- Sinanmış, N., & Kolburan, Ş. G. (2019). Comparison of sibling relationships and social anxiety levels of adolescents with and without autistic siblings. *Aydın Health Journal*, 5(1), 13–50. <https://dergipark.org.tr/en/pub/asder/issue/45815/578318>
- Şengül Erdem, H. (2019). *Investigation of emotional, social and behavioral characteristics of siblings of autistic and typically developing children* (Unpublished doctoral dissertation). İstanbul University, Institute of Social Sciences, İstanbul.
- Temel, G., Yıldız, T., Turan, M., & Karaoğlu, B. (2017). Investigation of the effects of sports on aggression and social adaptation levels in autistic children. *İstanbul University, Journal of Sports Sciences*, 7(3), 25–33.
- Van Den Boogert, F., Sizoo, B., Spaan, P., Tolstra, S., Bouman, Y. H., Hoogendijk, W. J., & Roza, S. J. (2021). Sensory processing and aggressive behavior in adults with autism spectrum disorder. *Brain Sciences*, 11(1), 95. <https://doi.org/10.3390/brainsci11010095>
- Yazıcı, K., & Yazıcı, A. E. (2010). Neuroanatomical and neurochemical basis of impulsivity. *Current Approaches in Psychiatry*, 2(2), 254.
- Yazıcı, K. U. (2020). Evaluation of depressive features and quality of life in typically developing siblings of patients diagnosed with autism spectrum disorder: Effect of treatment on findings in siblings. *Fırat Medical Journal*, 25(1).
- Yılmaz, E. Y., & Çakır, S. G. (2021). Examining the resilience resources and attitudes of adolescents with a sibling with autism spectrum disorder towards their siblings. *Humanistic Perspective*, 3(2), 477–495. <https://doi.org/10.47793/hp.849880>

GENİŞLETİLMİŞ ÖZET**Giriş**

Literatür incelendiğinde OSB'li çocukların sosyal, duygusal, fiziksel ve çevresel birçok zorluğa maruz kaldığı görülmektedir (Park ve ark., 2023; Orm ve ark., 2022). OSB'li çocukların yaşadığı bu zorluklar sadece bireyin kendisini değil çevresini de etkiler. Özellikle çocuklar OSB'li bir kardeşe sahip olmayı küçük yaşta anlamlandıramaz ve kardeşinden gördüğü problem davranışları sergilemeye başlayabilir (Orm ve ark., 2022; Ledham ve ark., 2020). Otizmde meydana gelen iletişim ve etkileşimdeki kısıtlılıklar aynı evde yaşadıkları kardeşleri için de bir tehdit oluşturur. Kardeşler, zamanla problem davranışlar sergilemeye başlar, ihmal edildiklerini düşünür ve çeşitli problemlerle karşılaşır (Koukouriki ve ark., 2022; Kalecik, 2013). Yapılan bir çalışma, OSB'li kardeşi olan çocukların en çok 7-9 yaş aralığında problem yaşadıklarını belirtmektedir (Mariñez, 2022). Bu sebeple bu çalışma 7 – 9 yaş aralığında olup, OSB'li kardeşi olan çocukların sosyal uyum ve beceri düzeylerini karşılaştırmak amacıyla yapılmıştır.

Yöntem

Çalışmanın amacı OSB'li çocukların kardeşlerinde sosyal uyum ve beceri düzeylerini karşılaştırmaktır. Çalışma ilişkisel tarama modeli ile gerçekleştirildi. Araştırmaya katılacak kişi sayısı benzer bir çalışma referans alınarak toplam 96 (Her grupta 48 kişi) kişi olarak hesaplandı (Bozbey Akalın, 2005). Katılımcılara ait demografik bilgiler Sosyodemografik Bilgi Formu ile, çocukların sosyal uyum ve beceri düzeylerini değerlendirmek için de Sosyal Uyum ve Beceri Ölçeği (SUBÖ) kullanıldı. Veriler SPSS 26.0 paket programı kullanılarak analiz edildi. Tanımlayıcı veriler frekans, yüzde, minimum, maksimum, meydan, çeyrekler arası açıklık değerleri ile ifade edildi. Her iki grubun SUBÖ değerlerine ilişkin veriler Mann Whitney U testi kullanılarak karşılaştırıldı. T testleri ile her iki grubun homojenlik dağılımları karşılaştırıldı. Anlamlılık değeri $p<0,05$ kabul edildi.

Sonuçlar

Çalışma sonuçlarına göre annelerin yaş ortalamaları 38.42 ± 3.41 yıl olarak belirlendi. Her iki grupta da annelerin çoğunluğun ev hanımı olduğu, bir hastalık ve ilaç kullanım durumlarının olmadığı belirlendi. OSB'li çocuğu olan annelerin çoğunlukla orta okul ve lise mezunu; OSB'li çocuğu olmayan annelerin ise çoğunluğunun üniversite ve lise mezunu olduğu belirlendi.

Ölçek puanları karşılaştırıldığında SUBÖ total puan ve ölçeğin bazı alt boyutlarında gruplar arasında anlamlı bir fark olduğu görüldü. 'Dürtüsellik, Dikkat ve Hiperaktivite, Sosyal İlişkiler, Duygu Durumu' alt boyutlarında gruplar arasında anlamlı bir fark bulunmuştur ($p<0,05$). 'Engellenme Eşiği, Onay İhtiyacı, İç Dönüklük' alt boyutlarında ise gruplar arasında anlamlı bir fark bulunmamıştır.

Tartışma

7-9 yaşında, OSB'li kardeşe sahip çocukların sosyal uyum ve beceri düzeylerini karşılaştırdığımız bu çalışmada SUBÖ total puanı ve ölçeğin bazı alt boyutlarında gruplar arasında anlamlı bir fark bulunmuştur. Literatürde benzer çalışmalar incelendiğinde OSB'li kardeşi olan çocukların tipik gelişen kardeşi olan çocuklara göre daha fazla stres, kaygı, anksiyete, agresyon, dürtüsellik, hiperaktivite, sosyal ilişki problemleri yaşadığı belirlenmiştir (Shivers ve ark., 2019; Rum ve ark., 2021; Gündoğdu ve ark., 2023, Şengül Erdem, 2019; Erdem % Fazlıoğlu, 2020a).

Bu çalışmada ölçeğin bazı alt boyutlarında gruplar arasında anlamlı bir fark çıkmamıştır. Engellenme eşiği ve onay ihtiyacı alt boyutlarında OSB'li kardeşe sahip olan ve olmayan grupta bu durumu etkileyen farklı faktörlerin olduğu düşünülmektedir. Ölçek ortalama puanları her iki grupta da birbirine çok yakın olmakla birlikte aile içi tutum ve yaklaşımların, sosyal ilişkilerin, çocuğun rol model almış ya da alabileceği kişilerin varlığının, çevrenin bu sonuçları etkilemiş olabileceği düşünülmektedir.

İçe dönüklük alt boyutunda da gruplar arasında anlamlı bir fark bulunmamasına karşın OSB'li kardeşe sahip olmayan çocukların daha yüksek puan alarak diğer gruba oranla bu alanda daha çok problem yaşadıkları belirlenmiştir. Literatürde benzer bir çalışma bulgularımızı desteklese de (Bozkurt ve ark., 2020) bu alanda yapılacak ileri çalışmalara ihtiyaç duyulduğu düşünülmektedir.

Çalışma sonuçlarına göre ve 7 – 9 yaş aralığının çocuklarda toplumsal etkileşim ve sosyal ilişkiler için oldukça önemli bir dönem olduğu, bu yaştaki tipik gelişen çocukların daha sonradan OSB'li bir kardeşe sahip olmasıyla birlikte çeşitli problem davranışlar sergilemeye başladıkları ve sosyal uyum ve beceri düzeylerinin olumsuz etkilendiği belirlenmiştir. Bu sebeple rehabilitasyon ve eğitim sürecine sadece çocuğu değil çevre ve aileyi de dahil etmenin önemli olduğu düşünülmektedir.

Aile Öngörülemezliği ile Yeme Tutumları Arasındaki İlişkide Kendini Eleştirinin Aracılık Rolü

The Mediating Role of Self-Criticism in the Relationship Between Family Unpredictability and Eating Attitudes

Tuğba UYANIK^[1] Aygül KAKIRMAN MOROĞLU^[2]

Başvuru Tarihi: 29 Mayıs 2024

ÖZ

Kabul Tarihi: 24 Ocak 2025

Çalışmanın amacı, üniversite öğrencilerinde aile öngörülemezliği ile yeme tutumları arasındaki ilişkide kendini eleştirebilme rolünü incelemektir. Çalışmanın örneklem grubunu, 2022-2023 eğitim-öğretim döneminde üniversiteye devam eden 307 üniversite öğrencisi (240 kadın, 67 erkek) oluşturmıştır. Katılımcıların yaş ortalaması 26,27 (SD = 5,21) olarak belirlenmiştir. Öğrencilere kolayda örneklem yöntemiyle ulaşılmıştır. Araştırmaya katılım gönüllülük esasına göre olup, anketler çevrimiçi olarak toplanmıştır. Çalışmada veri toplama araçları olarak Geçmişe Dönük Aile Öngörülemezliği Ölçeği, Yeme Bozukluğu Değerlendirme Ölçeği, Kendini Eleştirinin Formları ve Kendini Rahatlatma Ölçeği kullanılmıştır. Değişkenler arasındaki ilişkiler Pearson korelasyon testi ile analiz edilmiştir. Çalışma kapsamında aracılık etkilerinin değerlendirilmesi için Yapısal Eşitlik Modellemesi (SEM) kullanılmıştır. Yapılan analizler sonucunda, aile öngörülemezliğinin kendini eleştiri ve yeme tutumlarını pozitif olarak yordadığı belirlenmiştir. Ayrıca, kendini eleştirinin de yeme tutumlarını pozitif yönde yordadığı görülmektedir. Model testi sonucunda, aile öngörülemezliği ile yeme tutumları arasındaki ilişkide kendini eleştirinin kısmi aracılık etkisinin olduğu belirlenmiştir. Elde edilen bulgular, ilgili alan yazını çerçevesinde tartışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: aile öngörülemezliği, yeme tutumları, kendini eleştiri, yapısal eşitlik modellemesi, genç yetişkinler

Received Date: May 29, 2024

ABSTRACT

Accepted Date: January 24, 2025

The aim of the study was to examine the mediating role of self-criticism in the relationship between family unpredictability and eating attitudes among university students. The sample group consisted of 307 university students (240 females, 67 males) enrolled during the 2022-2023 academic year. The mean age of the participants was 26.27 (SD = 5.21). Participants were recruited using a convenience sampling method, and their participation in the study was voluntary. Data were collected through online questionnaires. The Retrospective Family Unpredictability Scale, Eating Disorder Examination Questionnaire, and Forms of Self-Criticizing/Attacking and Self-Reassuring Scale were used as data collection tools. The relationships between variables were analyzed using the Pearson correlation test. Additionally, Structural Equation Modeling (SEM) was employed to assess the mediation effects. The analyses revealed that family unpredictability positively predicted self-criticism and eating attitudes. Furthermore, self-criticism was found to positively predict eating attitudes. The model test results indicated that self-criticism partially mediated the relationship between family unpredictability and eating attitudes. The findings were discussed within the context of the relevant literature.

Keywords: family unpredictability, eating attitudes, self-criticism, structural equation modeling, young adults

Atıf

Cite

UYANIK, T., & KAKIRMAN MOROĞLU, A. (2025). Aile Öngörülemezliği ile Yeme Tutumları Arasındaki İlişkide Kendini Eleştirinin Aracılık Rolü. *Humanistic Perspective*, 7 (1), 27-47. <https://doi.org/10.47793/hp.1491699>

^[1] Yüksek Lisans | İstanbul Aydın Üniversitesi | İstanbul | Türkiye | ORCID: 0009-0002-7684-8609 | tuyanik@stu.aydin.edu.tr

^[2] Dr. | Bağlı Olduğu Kurum Yok | İstanbul | Türkiye | ORCID: 0000-0002-1293-6709

GİRİŞ

Üniversite yılları, ergenlik döneminin son zamanları ile yetişkinlik döneminin başladığı bir etgeçiş dönemine denk gelmektedir. Ergenlik ve gençlik döneminde, beslenmeye ilişkin riskli davranışlar görülmektedir. Yeme bozukluklarının yüksek oranda 25 yaş öncesinde meydana geldiği ve üniversite döneminde yeme bozukluklarına ilişkin yaygınlığının yüksek olduğu belirtilmektedir (Akdevelioğlu ve Yörüsün, 2019). Yeme bozukluğunun yaygınlığı ile ilgili bulgular değerlendirildiğinde, genel olarak Türkiye’de % 0.8 olduğu belirtilmiştir (Vardar ve Erzengin, 2011). Özellikle üniversite öğrencisi örnekleminde değerlendirildiğinde ise yaygınlığın çok daha yüksek olduğu rapor edilmiştir. Üniversite öğrencilerinin % 21.2’sinin fazla kilolu (21.6 ± 15.9) ve % 17.2’sinin de aşırı zayıf (18.9 ± 9.7) kategorisinde olduğu belirtilmiştir (Şanlier vd., 2008).

Üniversite öğrencilerinde yeme bozukluğunun ve bozulmuş yeme tutumunun obsesif kompulsif belirtiler, bozulmuş beden algısı ve düşük benlik saygısı ile ilişkili olduğu da rapor edilmiştir (Oğuz ve Karlıdere, 2022). Fairburn ve arkadaşları (2003), yaptıkları çalışmada yeme bozukluklarını ergenlik çağında görülebilen, beslenme alışkanlıkları, beden görünümü veya ağırlığı ve bedene ilişkin bu durumları kontrol etmeye ilişkin düşüncelerde ve yeme davranışında bazı bozukluklarla ortaya çıkan önemli bir psikiyatrik bozukluk olarak tanımlamışlardır. Telch ve arkadaşları (2001) çalışmalarında, yeme bozukluklarını beden ve beden ağırlığına yoğunlaşmış, düşünce ve yeme davranışlarında çeşitli sorunların olduğu, genelde kronik bir şekilde devam eden, tedaviye yüksek oranda yanıt alınamayan, düzelmenin olduğu kişilerde ise tekrar görülme durumunun çok olduğu ve genellikle ölümle sona erebilen ciddi bir psikiyatrik bozukluk grubu olarak tanımlamışlardır (Sapmaz-Yurtsever ve Tekinsav-Sutcu, 2018). Akdevelioğlu ve Yörüsün’ün (2019) çalışması, 25 yaş altındaki ergenler ve genç yetişkinlere odaklanarak bu yaş grubunda yeme bozukluklarının yaygın olduğunu belirtmiştir. Telch ve arkadaşları (2001)’nin tıknırcasına yeme bozukluğu için uyarlanmış Diyalektik Davranışçı Terapiyi değerlendirdikleri çalışmalarında grup DBT ve bekleme kontrol listesi karşılaştırıldığında tedavi edilen kişilerin kontrol listesinde olan kişilere göre tıknırcasına yeme ve yeme patolojilerinde önemli farklılaşmalar tespit ettikleri, Fairburn ve arkadaşları (2003)’nın yeme bozukluklarında devamlılığa sebep olan süreçleri inceledikleri, yeme bozukluklarının sürdürülmesine ilişkin yeni bir transdiagnostik teori önerdikleri araştırmalarda da ergenlikten yetişkinliğe kadar geniş bir yaş aralığını kapsayan örneklem üzerinde çalışmalar gerçekleştirmişlerdir. Bu çalışmalardan farklı olarak bu çalışmanın örneklemini 18 ile 51 yaş arasındaki katılımcılardan oluşmaktadır.

Yeme tutumunun bozulması ile kişilerde anoreksiya nervoza, bulimia nervoza, tıknırcasına yeme sendromu ve gece yeme sendromu gibi rahatsızlıkları içinde barındıran yeme bozuklukları ortaya çıkmaktadır. Yeme bozukluklarının temel özellikleri arasında kendini şişman

olarak algılamak, duygusal karmaşa durumunda aşırı yemek yemek, ağırlığının artmasından ve şişmanlamaktan korkmak ile zayıflamak için yoğun bir istekle ilişkili vücut imajı rahatsızlığı yer almaktadır (Akdevelioğlu ve Yörüsün, 2019). Kadioğlu ve Ergün (2015) genç ve ergenlerde yeme bozukluklarının meydana gelmesindeki faktörün, yeme tutumunun özellikle bu yaşlarda farklı etkenlerden etkilenmesi olarak görüldüğünü belirtmektedir. Yeme tutumlarında etkisi olan etkenler içerisinde aile dinamikleri (Cordioli vd., 2003), sosyal ve kültürel normlar (McCabe vd., 2006), cinsel travmalar (Fonseca vd., 2002), biyolojik ve genetik etkenler bulunmaktadır (Siyez ve Uz-Bas, 2006).

Holtom-Viesel ve Allan, (2014), yeme bozuklukları için başlatıcı ve/veya sürdürücü olarak değerlendirilen etken olarak yaşantısal süreçler olarak değerlendirilen ebeveynlik biçimlerini öne sürmüştür. Yeme bozukluklarının gelişiminde olumsuz ebeveynlik deneyimlerinin ve ebeveynlerin olumsuz değerlendirilmesinin etkisinin olduğunu belirtilmektedir (Tetley vd., 2014). Aile ilişkileri, aile sistemi ve aile ortamının yeme bozuklukları ile arasındaki ilişkiyi araştırırken akla ilk gelen kavram ebeveynlik olmuştur (Polivy ve Herman, 2002). Ebeveynlik kavramının yeme bozukluklarının meydana gelmesinde ve bu bozukluğun devam etmesinde etkili olduğu düşünülmektedir. Yeme bozukluklarının ortaya çıkmasında ailevi etkenler tek başına nedensel bir etki değil; fakat biyolojik veya yaşantısal yatkınlık etkenlerine bir ek olarak bozukluğun meydana gelmesinde etken olabilmektedir. Çocuğun hisleri, düşünceleri ve davranışlarını yönlendirme ile ilişkili olan psikolojik kontrol, bozulan yeme örüntüleri ile bağlantılı olarak ebeveynlere dair özelliklerindendir. Yeme bozukluklarının ortaya çıkmasındaki etkili faktörlerden olan aile ilişkileri ve ebeveyn faktörlerinde aile öngörülemezliğinin etkisi bulunmaktadır (İmamoğlu ve Bilge, 2021).

Aile öngörülemezliği; ailedeki kişilerin beraber yaptıkları rutin faaliyetlerin görece sayısının daha az olması, ailedeki bireylerin birbirleri ile arasındaki duygusal paylaşımın sınırlı düzeyde olması ve tutarlı olmayan disiplin uygulamaları ile ilişkilidir (Yıldırım, 2016). Battaloğlu (2022), çalışmasında aile öngörülemezliğini; fizyolojik ve duygusal doyum, ebeveynlerin disiplin tutumları, maddi konular, yemeğe ilişkin düzen ile ilişkili olarak değerlendirmektedir. Fiziksel-duygusal doyumda öngörülemezlik, çocuğun duygusal ve fizyolojik ihtiyaçlarının yerine getirilmesinde gerçekleşen istikrarsızlıktır. Anne-baba disiplin tutumu hakkında öngörülemezlik ise ebeveynlerin koyduğu kurallar ve bu kuralları gerçekleştirmesindeki tutarsızlıktır. Maddi konularda öngörülemezlik, ailedeki üyelerin temel ihtiyaçlarının yerine getirilmesinde gerekli olan finansal kaynakların düzenli olmamasını ifade etmektedir. Yemek düzenindeki öngörülemezlik, birlikte yemek yenilen kişilerin ve yemek saatlerinin hakkındaki belirsizlik ile ilgilidir.

Aile öngörülemezliğine ilişkin araştırmalarda, aile üyelerinin ve çocukların psikolojik sağlamlıkları arasında bağlantısı olan, duygusal veya davranışsal sorunlara maruz kalan çocukların ebeveynleri ile duygusal veya davranışsal sorunlarla karşılaşmayan çocukların ebeveynleri kıyaslandığında daha yüksek düzeyde aile öngörülemezliği olduğu tespit edilmiştir (Yıldırım, 2016). Haudek ve arkadaşları (1999) hayatın erken yıllarında anne-babanın çocuğa karşı gösterdikleri ilginin, bakımın, yakınlık, şefkat ve çocuğun taleplerinin karşılanmasındaki yetersizliğin, yeme bozukluklarının oluşumunda risk unsuru olarak değerlendirmektedir. Yeme bozukluklarında bağlanma biçimi ve aile işlevselliğini değerlendiren bir çalışmada, yeme bozukluğu tanısı olan kişilerin kontrol grubuyla kıyaslandığında daha az güvenli, daha fazla kaygılı ve kaçınan bağlanma stiline sahip oldukları tespit edilmiştir. Bu bulguların yanında yeme bozukluğu tanısı alanların ailelerinde kontrol grubundaki ailelere göre, daha iç içe geçmiş, ifadelerini daha az dışavuran ayrıca kişisel büyüme konusunda daha az yüreklendirici aileler oldukları görülmüştür (Kömürcü ve Ertürk, 2019).

Laiberté ve arkadaşları (1999), yeme bozuklukları ile aile ikliminin arasındaki ilişkiyi gösteren bir çalışmada, aile ikliminin, genel olarak var olan çatışma, bağlılık, dışavurumculuk gibi aile süreçlerinden daha özel olarak ilişkili olduğu saptanmıştır (Kömürcü ve Ertürk, 2018). Latzer ve arkadaşları (2009) yaptıkları çalışmada alanyazınla paralel şekilde, yeme bozukluğu tanısı olan çocukların özerkliklerinin ebeveynleri tarafından daha kısıtlanmış bir biçimde olduğu, çocuklara ebeveynleri tarafından daha katı bir şekilde rehberlik edildiği ve büyümeyi engelleyecek şekilde içsel kaynaklarının kullanımında davrandıkları görülmüştür .

Düzensiz ve özellikle de aile öngörülemezliğine sahip bir ailesi olan çocukların, öngörülemezlikle ilgili şemalar ve inançlar geliştirmeleri beklenmektedir. Bu çocukların şemaları; dünyanın düzensiz, dengesiz bir yer olduğu ve insanların güvenilmez olduğu yönündedir. Bebeğin ihtiyaçlarının ebeveyn tarafından tutarlı olmayan şekilde karşılanması veya kontrolü dışındaki hayat olayları sebebiyle gelişen öngörülemezlik şeması; kişinin ilişkiler, olaylar ve geleceğe dair düşüncelerini etkilemektedir ve kişinin risk algısı, öfkesi, güveni, öz yeterliliği gibi özelliklerini etkilemektedir (Ross, 2006). Kişinin çocukluğunda yaşadığı bu tutarsız ve öngörülemeyen süreçlerin yeme bozukluğu, madde kullanımı, risk alma davranışları, depresyon, anksiyete vb. ile ilişkili olduğu sonucuna ulaşılmıştır (İmamoğlu ve Bilge, 2022). Aynı zamanda, yeme bozukluğu olan kişilerin, olmayanlara kıyasla, daha çok duygu durum bozukluğu, beden kaygısı ve kendini eleştirme davranışı gösterdikleri belirtilmiştir (Steiger vd., 1991).

Aile öngörülemezliği ile yeme tutumları arasındaki ilişkide çok çeşitli faktörlerin aracı rolünün olduğu düşünülmektedir. Gerçekleştirilecek bu çalışmada, aile öngörülemezliği ile yeme tutumları arasındaki ilişkide kendini eleştirinin aracılık rolünün incelenmesi hedeflenmiştir. Kendini eleştiri kavramı, Freud'un (1993) Yas ve Melankoli eserinde şu şekilde yer bulmaktadır;

«..Son derece acı verici bir reddedilme, dış dünyaya ilginin kesilmesi, sevmeye yetisinin kaybı, bütün etkinliklerin ketlenmesi ve tüm özsaygının, kendini suçlama ve kendini yermede ifade bulan ve hezeyanlı bir cezalandırılma beklentisine yol açan bir seviyeye düşmesi..». Horney (1937) kendini eleştiri kavramını nevroz ve benlik teorisi incelemelerinde ele almış, nevrotik kişilikte ideal benlik ile değersizleştiren benlik arasında bir çatışma olarak incelenmiştir.

Alanyazın incelendiğinde kendini eleştiri kavramı hakkında çeşitli tanımlamalar ve çalışmalara ulaşılmaktadır. Gilbert ve Irons (2005) kendini eleştiriye bireyin, kendisi ile var olan ilişkisinde benliğinin bir kısmını suçlu olarak gördüğü hatta bu kısımdan nefret ettiği bir yapı olarak kendini eleştiriye tanımlamaktadır. Gilbert (2007) yaptığı başka bir çalışmada kendini eleştirinin bireye ait içsel süreçleri, duyguları, davranışları, fiziki görünüşleri, kişilik ve entellektüel nitelikleri gibi farklı özellikleri için negatif tutum, öz-yargılama ve öz- değerlendirme biçimine ait durumlar olduğunu belirtmiştir.

Vaillant (1997) kendini eleştirinin, suçluluk, utanç, endişe gibi bazı duyguları önlemek amacıyla kullanılan savunma mekanizmalarından olduğunu iddia etmektedir. Kendini eleştiri hakkında çalışma yapan Shahar (2015) ise bireyin kendine karşı performansı konusunda yoğun isteklerinin varlığı ve bu isteklerin yerine gelmemesi halinde bireyin kendine yönelik olarak düşmanlık ve aşağılama hissetmesine sebebiyet veren kalıcı bir örüntü olarak tanımlamaktadır. Shahar ve arkadaşları (2012) çalışmalarında, kendini eleştirinin; bireyin kendine yönelik olarak katı bir şekilde eleştirme veya cezalandırmaya yönelik tutumunun olduğunu ve bireyin kendisine olan bu tutumunun, kendi yaşamının farklı parçalarında çeşitli problemlere sebebiyet verdiğini tespit etmişlerdir. Bu çalışma ile paralel şekilde Falconer ve arkadaşları (2015) çalışmalarında kendini eleştirinin, farklı ruh sağlığı problemlerine zemin hazırlayan ve bu problemlerin tekrarlamasına sebebiyet veren psikolojik etmenlerden olduğundan bahsedilmiştir. Blatt (2004) kendilerine aşırı bir şekilde eleştiride bulunan kişilerin bu durumda olmalarının sebebinin kısıtlayıcı, kontrolcü, çocuğun özgür hareket etmesini engelleyen ve reddeden ebeveynler olduğunu ve bu kişilerin durumunda bireylerde kendilik algısının oluşmasını engellediğini ifade etmiştir. Kendini eleştirinin yeme bozukluğu (Dunkley ve Grilo, 2007), travma sonrası stres bozukluğu (Cox vd., 2004), duygudurum bozuklukları (Holle ve Ingram, 2008) ve sosyal kaygı bozuklukları (Iancu vd., 2015) gibi çeşitli psikolojik bozukluklarla ilgili olduğu saptanmıştır. Bu makalede, üniversite öğrencilerinde aile öngörülemezliği ile yeme tutumları arasındaki ilişkide kendini eleştirinin aracılık rolünün araştırılması hedeflenmiştir.

Bu çalışmada aracı değişken olarak özellikle kendini eleştiri incelenmiştir; çünkü kendini eleştirinin bireylerin duygusal ve davranışsal tepkilerini derinlemesine etkileyen bir unsur olduğu alanyazında sıkça vurgulanmaktadır. Aile öngörülemezliğinin bireyde oluşturduğu olumsuz etkilerin, kendini eleştiri mekanizması aracılığıyla yeme tutumlarına yansiyebileceği

düşünülmektedir. Özellikle, kendini eleştirinin çocukluk döneminde ebeveyn tutumlarıyla şekillenmesi, bu değişkenin aile öngörülemezliği ve yeme tutumları arasındaki ilişkide kilit bir rol oynayabileceğini düşündürmektedir. Kendini eleştirinin aracılık rolünü inceleyen çalışmalarda, bu değişkenin psikolojik problemler üzerindeki güçlü etkisi gözlenmiştir. Örneğin; Dunkley ve Grilo'nun (2007) çalışmaları yeme bozuklukları ve kendini eleştirinin ilişkisini doğrulamaktadır. Benzer şekilde, Cox ve arkadaşları (2004) kendini eleştirinin travma sonrası stres bozukluğuna katkıda bulunan bir etmen olduğunu ortaya koymuştur. Bu bulgular doğrultusunda, aile öngörülemezliğinin etkilerinin kendini eleştiri aracılığıyla yeme tutumlarına yansımalarının anlamlı bir açıklama sağlayabileceği düşünülmektedir. Bu çalışmada, aşağıdaki hipotezler test edilmiştir:

1. Üniversite öğrencilerinin aile öngörülemezliği düzeyleri yeme tutumları düzeylerini pozitif yönde yordamaktadır.
2. Üniversite öğrencilerinin kendini eleştiri düzeyleri yeme tutumları düzeylerini pozitif yönde yordamaktadır.
3. Üniversite öğrencilerinin aile öngörülemezliği düzeyleri ile yeme tutumları düzeyleri arasındaki ilişkide kendini eleştirinin kısmi aracılık etkisi vardır.

YÖNTEM

Araştırmanın Modeli

Araştırma, üniversite öğrencilerinde aile öngörülemezliği ile yeme tutumları arasındaki ilişkide kendini eleştirinin aracılık rolünü incelemek amacıyla ilişkisel tarama modeline göre yapılmıştır.

Çalışma Grubu

Çalışmaya 2022-2023 eğitim öğretim döneminde üniversiteye devam eden toplam 307 katılımcı (240 kadın ve 67 erkek) dahil edilmiş olup, katılımcıların yaş ortalaması 26,27 (SD = 5,21) olarak belirlenmiştir. Bu araştırmaya 2022-2023 eğitim-öğretim döneminde üniversiteye devam eden, yaş ortalaması 26,27 (SD = 5,21) olan toplam 307 katılımcı (%78,2'si kadın, %21,8'i erkek) dâhil edilmiştir. Katılımcıların yaş dağılımı incelendiğinde, %40,1'i 25 yaş altı, %41,4'ü 25-29 yaş aralığında ve %18,6'sı ise 30 yaş ve üzerindedir. Medeni durumlarına göre katılımcıların %65,1'inin herhangi bir ilişkisi bulunmazken, %17,9'u evli, %16,6'sı ilişkisi olan ve %0,3'ü boşanmış bireylerden oluşmaktadır. Çalışma durumları incelendiğinde, katılımcıların %44,6'sı tam zamanlı çalıştığını, %46,3'ü çalışmadığını ve %9,1'i yarı zamanlı çalıştığını belirtmiştir. Yaşanılan yere göre katılımcıların %58,6'sı ailesiyle, %13'ü arkadaşlarıyla, %17,6'sı partneri/eşiyle, %10,7'si ise yurt gibi ortamlarda kaldığını ifade etmiştir. Son olarak, anne-baba

ilişki durumuna bakıldığında katılımcıların %85,7'sinin anne-babası evli ve birlikte yaşarken, %5,2'sinin boşanmış ve ayrı yaşadığı, %8,8'inin ebeveynlerinden birinin vefat ettiği ve %0,3'ünün anne-babası evli olsa da ayrı yaşadığı görülmüştür.

Öğrencilere kolayda örnekleme yöntemiyle ulaşılmıştır. Araştırmaya katılım gönüllülük esasına göre olup, anketler çevrimiçi olarak toplanmıştır. Veri toplama işlemleri 2023 Ocak-2023 Şubat tarihleri arasında tamamlanmıştır.

Veri Toplama Araçları

Geçmişe Dönük Aile Öngörülemezliği Ölçeği. Ölçeğin Türkçe uyarlaması Oktay ve Uluç (2019) tarafından gerçekleştirilmiştir. Ölçeğin orijinal hali Ross ve McDuff (2008) tarafından öz bildirim yoluyla aile öngörülemezliğini değerlendirmek için geliştirilmiştir. Ölçekte Beşli Likert Ölçeği ile puanlanmakta olan toplam 28 madde bulunmaktadır. Ölçekte anne disiplini, baba disiplini, anne bakımı, baba bakımı, finansal öngörülemezlikler ve öğünler olmak üzere 6 alt ölçek bulunmaktadır (Oktay ve Uluç, 2019). Geçmişe Dönük Aile Öngörülemezliği Ölçeğinin Türkçe uyarlamasında tüm ölçek için .87, alt ölçekler için .62 ile .85 arasında güvenirlik değerleri bulunmuştur (Oktay ve Uluç, 2019). Ölçeğin klinik olmayan örneklemlerde kullanımı ile ilgili bir kısıtlama belirtilmemiştir, dolayısıyla ölçek klinik olmayan örneklemlerde de kullanılabilir. Mevcut çalışmada ölçeğe ilişkin Cronbach alpha iç tutarlık katsayısının tüm alt boyutlar kapsamında .73 ile .88 arasında değiştiği belirlenmiştir.

Yeme Bozukluğu Değerlendirme Ölçeği. Yücel ve arkadaşları (2011) tarafından Türkçe'ye uyarlanmıştır. Ölçek Fairburn ve Beglin (1994) tarafından geliştirilmiştir. Ölçek kısıtlayıcı yeme, tıknırcasına yeme, kilo endişesi, beden şekli endişesi ve yeme endişesi olmak üzere beş alt boyuttan ve 28 maddeden oluşmaktadır. Tıknırcasına yeme alt boyutu dışındaki alt boyutlar 6'lı Likert tipi ile değerlendirilmektedir. Alt ölçeklerden alınan puanların toplanması ile birlikte ölçeğe ait puan hesaplanmaktadır, ölçekten alınan yüksek puanlar ise patolojiye işaret emektedir. Yücel ve arkadaşları (2011) tarafından yapılan çalışmada ölçeğin Cronbach alfa katsayısı .93 olarak bulunmuştur. Ölçeğin üniversite öğrencileri örnekelminde de geçerli ve güvenilir bir ölçme aracı olduğu belirtilmiştir (Ergüney-Okumuş ve Sertel-Berk, 2020). Ölçeğin klinik olmayan örneklemlerde kullanımı ile ilgili bir kısıtlama belirtilmemiştir, dolayısıyla ölçek klinik olmayan örneklemlerde de kullanılabilir. Mevcut çalışmada ölçeğe ilişkin Cronbach alpha iç tutarlık katsayısının tüm alt boyutlar kapsamında .78 ile .92 arasında değiştiği belirlenmiştir.

Kendini Eleştirinin Formları ve Kendini Rahatlatma Ölçeği. Bellur ve arkadaşları (2021) tarafından Türkçe'ye uyarlaması gerçekleştirilmiştir. Ölçek Gilbert ve arkadaşları (2004) tarafından geliştirilmiştir. Ölçek işlerin kötü gittiği zamanlarda kişinin ne düşündüğünü ve nasıl

tepki verdiğini derecelendirmeye yönelik kullanılan 22 maddelik ve 5'li Likert tipi ile derecelendirilen bir araçtır. Ölçek 3 alt boyuttan oluşmaktadır ve bu alt boyutlar; yetersiz benlik boyutu, nefret edilen benlik boyutu ve kendine güven alt boyutudur. Ölçekte kendine güven boyutu ters puanlanmaktadır; dolayısıyla ölçekten alınan puanların artması kendini eleştiri düzeyinin de arttığı anlamına gelmektedir. Mevcut çalışmada ölçeğe ilişkin Cronbach alpha iç tutarlık katsayısının tüm alt boyutlar kapsamında .68 ile .85 arasında değiştiği belirlenmiştir.

Verilerin Analizi

Veri toplama ve çözümleme işlemleri SPSS 26.0 ile yapılmıştır ve %95 güven düzeyinde çalışılmıştır. Değişkenler arasındaki ilişkiler Pearson korelasyon testi ile analiz edilmiştir. Çalışma kapsamında aracılık etkilerinin değerlendirilmesi için Yapısal Eşitlik Modellemesi kullanılmıştır. Model testinde iki aşamalı yöntem tercih edildiği için önce ölçme modeli daha sonra yapısal model testi gerçekleştirilmiştir. Uyum iyiliği kriterlerine göre, χ^2/Sd oranının 2'nin altında olması iyi, 5'in altında olması kabul edilebilir uyumu gösterir. GFI, CFI ve TLI değerlerinin 0.90 ve üzeri kabul edilebilir, 0.95 ve üzeri iyi uyum belirtir. SRMR değerinin 0.08'in altında olması iyi uyumu, 0.10'un altında olması kabul edilebilir uyumu işaret eder. RMSEA değerinin 0.06'nın altında olması iyi, 0.08'in altında olması kabul edilebilir uyumu gösterir. RMSEA'nın güven aralığı üst sınırının 0.10'un altında olması da gereklidir.

Etik Onay

Araştırmanın veri toplama aşamasından önce gerekli etik izinler alınmıştır. Araştırma İstanbul Aydın Üniversitesi Etik Komisyonu'nun 02.03.2023 tarihli ve 2023/02 sayılı kararıyla uygun bulunmuştur (E-88083623-020-81038).

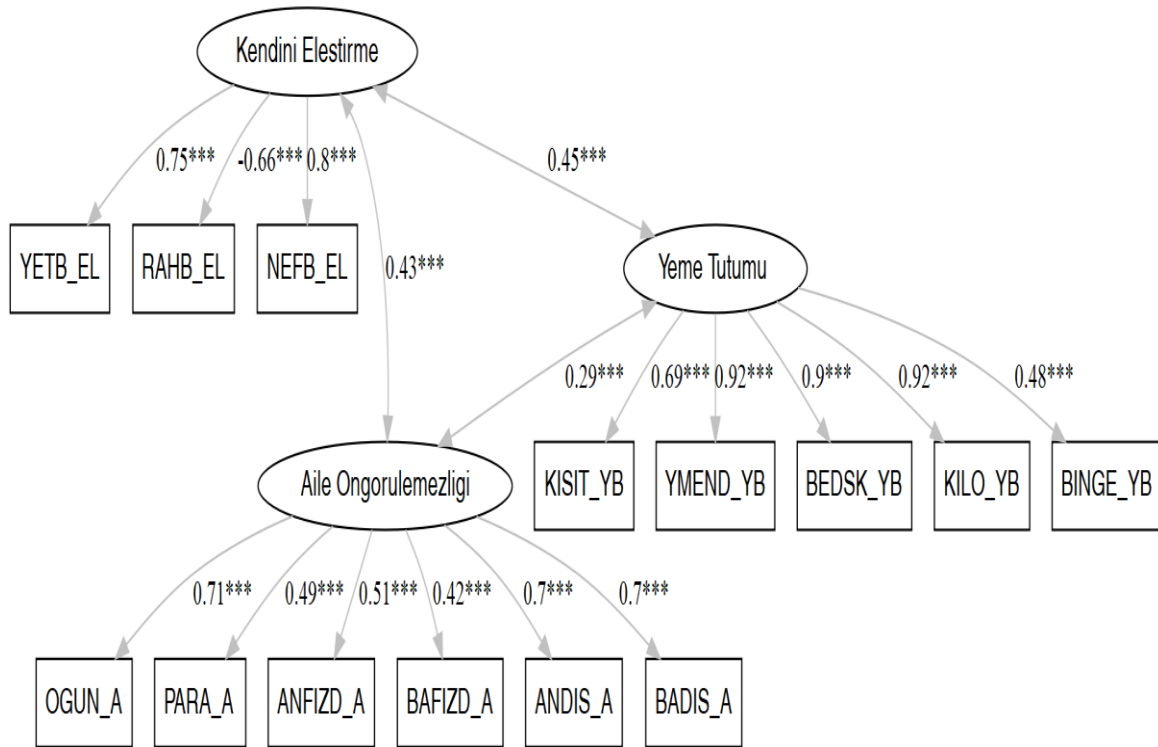
BULGULAR

Ön Bulgular

Araştırmanın bu aşamasında, çalışma kapsamında elde edilen ölçümlere ilişkin dağılımın değerlendirilmesi basıklık ve çarpıklık değerleri ile yapılmıştır. Analiz sonuçlarında, basıklık değerlerinin 0.042 ile 1.287 arasında; çarpıklık değerlerinin ise -.119 ile .980 arasında değiştiği belirlenmiştir. Elde edilen sonuçlar değerlendirildiğinde, verilerin normalden sapma göstermediği ifade edilebilir. Çalışmada ölçek puanları hesaplanmış ve puanların normal dağılıma uygunluğunun belirlenmesi için basıklık ve çarpıklık katsayıları incelenmiştir. Ölçeklerden elde edilen basıklık ve çarpıklık değerlerinin +3 ile -3 arasında olması normal dağılım için yeterli görülmektedir (Groeneveld ve Meeden, 1984; Moors, 1986; Hopkins ve Weeks, 1990; De Carlo, 1997). Ölçek puanlarından elde edilen çarpıklık ve basıklık değerleri +3 ile -3 arasında olduğu için normallik sağlanmış olup analizlerde parametrik olan test teknikleri kullanılmıştır.

Ölçme Modelinin Test Edilmesi. Araştırma kapsamında test edilmek üzere geliştirilen modelde örtük değişkenler olarak, Yeme Tutumları, Kendini Eleştiri ve Aile Öngörülemezliği belirlenmiştir. Her bir örtük değişkenin gözlenen değişkeni olarak, ilgili ölçme araçlarından elde edilen ortalama puanlar atanmıştır. Gözlenen değişkenler arasındaki ilişkiler Pearson Korelasyon Analizi ile değerlendirilmiştir. Analiz sonuçları Tablo 1’de verilmiştir.

Hipotez modele ilişkin ölçme modeli test edilmiş, analiz sonucunda modelin veri ile iyi uyum gösterdiği belirlenmiştir. Ölçme modeli test edildiğinde elde edilen uyum iyiliği değerleri, χ^2/Sd (242.49/74) = 3.28, $p = .001$, GFI=.98, CFI = .98, TLI = .98, SRMR = .070, RMSEA=.090 (RMSEA için güven aralığı= .070–.090) şeklinde ve kabul edilebilir düzeydedir. Analiz sonucunda elde edilen standardize edilmiş yol katsayıları ve örtük değişkenler arası ilişkiler Şekil 1’de verilmiştir.

Şekil 1. Ölçme modeli sonuçları, standardize edilmiş yol katsayıları

Not. * $p < .05$. ** $p < .01$, *** $p < .001$

Ölçme modeli sonuçlarına göre, aile öngörülemezliği örtük değişkeni ile yeme tutumu örtük değişkeni arasında orta düzeyde pozitif yönde ($r = .29$, $p < .01$); aile öngörülemezliği örtük değişkeni ile kendini eleştirme örtük değişkeni arasında orta düzeyde pozitif yönde ($r = .43$, $p < .01$) ve kendini eleştirme örtük değişkeni ile yeme tutumu örtük değişkeni arasında orta düzeyde pozitif yönde ($r = .45$, $p < .01$), istatistiksel olarak anlamlı düzeyde ilişki olduğu belirlenmiştir.

Tablo 1*Ortalama, standart sapma ve korelasyon değerleri*

Variable	M	SS	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
1. OGUN_A	2.01	0.74													
2. PARA_A	1.80	0.75	.55**												
3. ANFIZD_A	2.27	0.92	.39**	.17**											
4. BAFIZD_A	2.98	1.02	.29**	.22**	.53**										
5. ANDIS_A	2.57	1.01	.39**	.23**	.45**	.19**									
6. BADIS_A	2.64	1.03	.37**	.31**	.27**	.44**	.48**								
7. KISIT_YB	1.36	1.55	.19**	.08	.02	-.05	.14*	.08							
8. YMEND_YB	0.89	1.05	.30**	.21**	.11*	.04	.22**	.22**	.67**						
9. BEDSK_YB	1.94	1.59	.19**	.08	.10	.09	.23**	.18**	.63**	.74**					
10. KILO_YB	1.71	1.47	.22**	.08	.08	.07	.18**	.17**	.66**	.75**	.90**				
11. BINGE_YB	1.59	2.56	.15**	.17**	.05	.00	.15**	.15**	.35**	.56**	.40**	.42**			
12. YETB_EL	2.01	0.90	.13*	.10	.07	.10	.29**	.24**	.12*	.30**	.43**	.36**	.11*		
13. RAHB_EL	2.24	0.85	-.16**	-.11	-.23**	-.18**	-.09	-.17**	-.12*	-.28**	-.35**	-.28**	-.13*	-.53**	
14. NEFB_EL	1.09	0.91	.25**	.27**	.17**	.08	.28**	.30**	.15**	.35**	.35**	.28**	.22**	.60**	-.50**

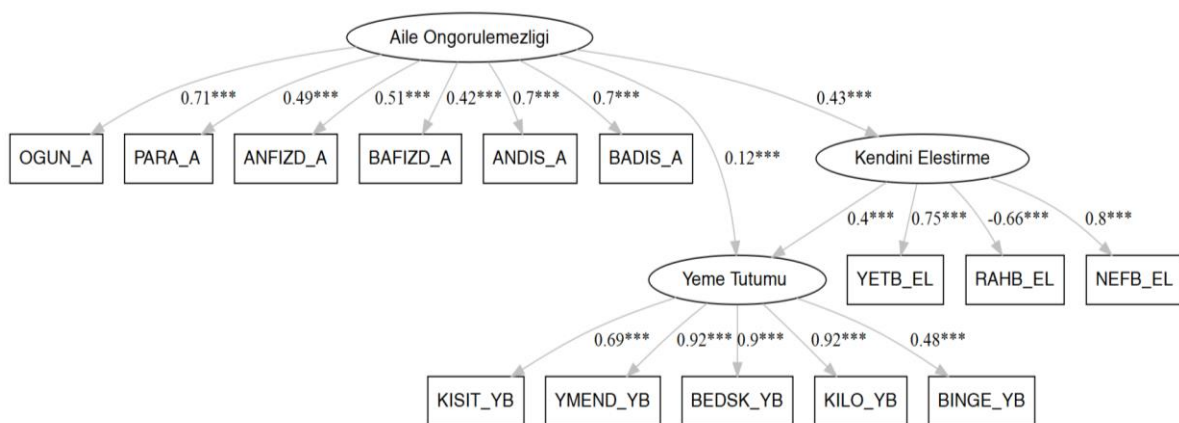
Not. * p < .05. ** p < .01. **OGUN_A:** Geçmişe Dönük Aile Öngörülemezliği Ölçeği Öğünler alt boyutu, **PARA_A:** Geçmişe Dönük Aile Öngörülemezliği Ölçeği Finansal Öngörülemezlikler alt boyutu, **ANFIZD_A:** Geçmişe Dönük Aile Öngörülemezliği Ölçeği Anne Fiziksel Duyusal Doyum alt boyutu, **BAFIZD_A:** Geçmişe Dönük Aile Öngörülemezliği Ölçeği Baba Fiziksel Duyusal Doyum alt boyutu, **ANDIS_A:** Geçmişe Dönük Aile Öngörülemezliği Ölçeği Anne Disiplin alt boyutu, **BADIS_A:** Geçmişe Dönük Aile Öngörülemezliği Ölçeği Baba Disiplin alt boyutu, **KISIT_YB:** Yeme Bozukluğu Değerlendirme Ölçeği Kısıtlayıcı Yeme alt boyutu, **YMEND_YB:** Yeme Bozukluğu Değerlendirme Ölçeği Kısıtlayıcı Yeme alt boyutu, **BEDSK_YB:** Yeme Bozukluğu Değerlendirme Ölçeği Beden Şekli Endişesi alt boyutu, **KILO_YB:** Yeme Bozukluğu Değerlendirme Ölçeği Kilo Endişesi alt boyutu, **BINGE_YB:** Yeme Bozukluğu Değerlendirme Ölçeği Tıkınırcasına Yeme alt boyutu, **YETB_EL:** Kendini Eleştirinin Formları ve Kendini Rahatlatma Ölçeği Yetersiz Benlik alt boyutu, **RAHB_EL:** Kendini Eleştirinin Formları ve Kendini Rahatlatma Ölçeği Kendine Güven alt boyutu, **NEFB_EL:** Kendini Eleştirinin Formları ve Kendini Rahatlatma Ölçeği Nefret Edilen Benlik alt boyutu.

Model Testi

Yeme Tutumu, Kendini Eleştirme ve Aile Öngörülemezliği örtük değişkenleri arasındaki yordama etkilerinin değerlendirilmesi için ve Aile Öngörülemezliği ile Yeme Tutumu arasındaki ilişkide Kendini Eleştirinin aracılık etkisinin belirlenmesi için Yapısal Eşitlik Modellemesi kapsamında model testi yapılmıştır. Yapısal model test edildiğinde elde edilen uyum iyiliği değerleri, χ^2/Sd (242.49/74) = 3.28, $p = .001$, GFI=.98, CFI = .98, TLI = .98, SRMR = .070, RMSEA=.086 (RMSEA için güven aralığı= .074-.098) şeklinde ve kabul edilebilir düzeydedir. Analiz sonucunda elde edilen standardize edilmiş yol katsayıları ve örtük değişkenler arasındaki yordama etkileri Şekil 2’de verilmiştir.

Model sonuçlarına göre, aile öngörülemezliğinin kendini eleştirmeyi ($\beta = .43$, $p < .01$) ve yeme tutumunun ($\beta = .12$, $p < .01$) pozitif yönde ve istatistiksel olarak anlamlı düzeyde yordadığı, aynı zamanda kendini eleştirmenin de yeme tutumunun ($\beta = .40$, $p < .01$) pozitif yönde ve istatistiksel olarak anlamlı düzeyde yordadığı belirlenmiştir. Aile öngörülemezliğinin yeme tutumu üzerindeki yordama etkisinin aracı değişkenin olmadığı durumda, ($\beta = .29$, $p < .01$) olduğu belirlenmiştir. Ancak, bu ilişki aracı değişkenin modele eklenmesi ile ($\beta = .12$, $p < .01$) düzeyine düşse de hala istatistiksel olarak anlamlı olmaya devam etmektedir. Sonuç olarak aile öngörülemezliği ile yeme tutumu arasındaki ilişkide kendini eleştirmenin kısmi aracılık etkisinin olduğu belirtilebilir.

Ayrıca modele ilişkin Bootstrapping analizi 1000 örneklemlilik model ile gerçekleştirilmiştir. Analiz sonucunda Aile Öngörülemezliği ile Yeme Tutumu arasındaki dolaylı etkinin istatistiksel olarak anlamlı olduğu belirlenmiştir [.128 - .143]. Sonuç olarak Aile Öngörülemezliği ile Yeme Tutumu arasındaki ilişkide kendini eleştirinin kısmi aracılık etkisinin anlamlı olduğu ifade edilebilir.

Şekil 2. Yapısal model sonuçları, standardize edilmiş yol katsayıları

Not. * $p < .05$, ** $p < .01$, *** $p < .001$

Tablo 2

Modelde Yer Alan Örtük ve Gözlenen Değişkenlere İlişkin Standardize Edilmiş Yol Katsayıları, Standardize Edilmemiş Yol Katsayıları, Standart Hata, t Değerleri

Örtük Değişken	Gözlenen Değişken	<i>b</i>	S.H.	<i>T</i>	<i>p</i>	β
Aile Öngörülemezliği	OGUN_A	1.00	0.00			0.71
Aile Öngörülemezliği	PARA_A	0.70	0.09	7.98	0.00	0.49
Aile Öngörülemezliği	ANFIZD_A	0.89	0.10	9.01	0.00	0.51
Aile Öngörülemezliği	BAFIZD_A	0.82	0.09	8.63	0.00	0.42
Aile Öngörülemezliği	ANDIS_A	1.36	0.13	10.27	0.00	0.70
Aile Öngörülemezliği	BADIS_A	1.38	0.13	10.30	0.00	0.70
Yeme Tutumu	KISIT_YB	1.00	0.00			0.69
Yeme Tutumu	YMEND_YB	0.90	0.03	30.55	0.00	0.92
Yeme Tutumu	BEDSK_YB	1.33	0.04	33.21	0.00	0.90
Yeme Tutumu	KILO_YB	1.25	0.04	33.08	0.00	0.92
Yeme Tutumu	BINGE_YB	1.15	0.04	32.68	0.00	0.48
Kendini Eleştirme	YETB_EL	1.00	0.00			0.75
Kendini Eleştirme	RAHB_EL	-0.82	0.07	-11.72	0.00	-0.66
Kendini Eleştirme	NEFB_EL	1.07	0.08	12.84	0.00	0.80

TARTIŞMA, SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu çalışmada üniversite öğrencilerinde aile öngörülemezliği ile yeme tutumları arasındaki ilişkide kendini eleştirinin aracılık rolü araştırılmıştır. Bu çalışmada aile öngörülemezliğinin ve kendini eleştirinin yeme tutumlarındaki bozulmayı pozitif olarak yordadığı sonucuna ulaşılmıştır. Aynı zamanda aile öngörülemezliğinin kendini eleştirmeyi de pozitif yönde yordadığı belirlenmiştir. Aracılık testi sonucunda, aile öngörülemezliği ile yeme tutumlarındaki bozulma arasındaki ilişkide kendini eleştirmenin kısmi aracılık etkisinin olduğu belirlenmiştir. Çalışmanın tüm değişkenlerini birlikte inceleyen bir başka çalışma olmamakla birlikte literatürde değişkenleri ayrı ayrı inceleyen çalışmalar olduğu görülmüştür.

Aile öngörülemezliği ile ilgili literatür incelendiğinde; yetişilen ailenin bireylerin ihtiyaçlarını karşılama, aile içindeki tutarlılık ve öngörülebilirlik alanlarında yetersiz olmasının çeşitli ruh sağlığı sorunlarını ve psikolojik belirtileri oluşturduğuna dair araştırmalar bulunmaktadır (Asbury vd., 2005; Craddock, 2001; Cummins vd., 1999; Ramos vd., 2005). Aile içerisindeki süreçlerde; aile içi ilişkiler, paylaşımlar, anne ve babanın özellikleri ile çocuğa karşı olan yaklaşımları çocukların geleceğini etkilemektedir. Aşırı koruyucu veya mesafeli ilişkiler kuran, duygusal olarak uzaklığı tercih eden ebeveynlerin çocukları farklı şekillerde yeme davranışlarını geliştirebilmektedir. Bazı ailelerin çocukları ise kendilerini yalnız, reddedilmiş hissederek ailelerinin onları anlayamadıklarını düşünerek fiziksel özellikleri üzerinden kendilerini kanıtlama ve onay almaya çalışabilirler. Yeme davranışları, ebeveyn-çocuk ilişkisinin ve çocuğun duygusal durumunun duyarlı bir göstergesidir (Konstantellou vd., 2022; Toker ve Hocaoglu, 2009). Ross ve Gill (2002) yaptıkları çalışmada, üniversite öğrencisi kadınlar

örnekleminde, ailedeki tutarsız disipline maruz kalma ile yeme bozukluğu belirtileri arasında ilişki olduğunu belirtmişlerdir. Aynı çalışmada, tutarsız disiplin ile genel kaygı düzeyi arasında da ilişki olduğu rapor edilmiştir. Bir başka çalışmada da, ebeveynlerin belirsizliğe tahammülsüzlüğü ile onların çocuklarına ne düzeyde anlayışla bakım verdikleri arasındaki ilişki araştırılmıştır. Çalışmada belirsizliğe tahammülsüz ebeveynlerin yeme bozukluğuna daha katı bir şekilde yaklaştıkları, dolayısıyla çocuklarının terapisine destekleyici nitelikte olmayan davranışlar sergiledikleri belirlenmiştir (Konstantellou vd., 2022). Benzer şekilde başka bir çalışmada, aile ilişkilerini çatışmalı ve iletişime kapalı bir şekilde algılayanın yeme bozukluğu belirtilerini tüm aile üyeleri için arttırabileceği belirtilmiştir (Dallos ve Denford, 2008). Sonuç olarak aile içi dinamiklerin, belirsizliğin ve kişiler arası ilişkilerin yeme bozukluğu belirtilerini arttırabileceği ifade edilebilir. Çalışmada elde edilen bulgulara göre aile öngörülemezliğinin üniversite öğrencilerinde yeme tutumlarını pozitif olarak etkilediği sonucuna ulaşılmıştır. Literatürde aile öngörülemezliği, ebeveyn tutumları, bağlanma ile yeme tutumları hakkında gerçekleştirilen çalışmalar ile örtüşmektedir. Yeme bozukluğu tanısı olan kişilerin birçoğunun aile öyküleri ele alındığında, sorunlu aile ilişkileri öne çıkmaktadır; bu kişiler ebeveynlerini uzak ve reddedici olarak tanımlamaktadırlar. Ailelerinde yakın ilişkilerin olduğunu; fakat bu ilişkilerin sorunlu olduğunu göstermektedir (Toker ve Hocaoglu, 2009).Yapılan başka bir çalışma ergen ve erişkin yeme bozukluğu olan hastaların ailelerinin işlevlerinin sağlıklı olduğunu göstermektedir (Ünlü vd., 2006). Kuğu ve arkadaşlarının (2002) yaptığı bir araştırmada yeme bozukluğu olan ergenlerin sağlıklı işlevlere sahip ailelerin çocukları olduğu tespit edilmiştir. Başka bir çalışmada, ergenlerin aile işlevleri puanları ile yeme tutum puanları arasında pozitif yönde ilişki olduğu görülmüştür (Günaydın ve Kumcağız, 2020).

Olumsuz çocukluk yaşantılarının yeme bozukluğu belirtileri ile ilgili birçok tutarlı çalışma sonucu bulunmaktadır. Erken olumsuz çocukluk deneyimlerinin kişilerarası ve kişisel kaynaklarla olumsuz bir şekilde ilişkili olduğu belirtilmiştir (Vartanian vd., 2014). Yeme bozuklukları ile aile ilişkilerindeki bozulma, ters yönlü de olabilmektedir. Kroplewski ve arkadaşları (2019) yaptıkları çalışma sonuçları, yeme bozuklukları riski taşımayan kişilerin aile işlevselliğini daha olumlu değerlendirdiğini ve tüm benlik saygısı boyutlarında daha yüksek değerlere sahip olduğunu göstermektedir. Ayrıca, benlik saygısı boyutları, aile işlevselliği ile yeme bozuklukları arasındaki ilişkide aracı rol oynamaktadır. Benzer şekilde başka bir çalışmada da erken yaşam çevresel belirsizliğinin, özellikle tehdit edici ortamlar ve düşük sosyal destek koşullarında aşırı yeme ile ilişkilendirilebileceğini göstermektedir (Lou vd., 2020). Bu çalışmalar, olumsuz çocukluk yaşantılarının yeme bozukluğu belirtileri üzerinde önemli bir etkisi olduğunu ve bu etkinin kişilerarası ve kişisel kaynaklar aracılığıyla gerçekleştiğini göstermektedir. Aile işlevselliği ve benlik saygısı, yeme bozuklukları riskini belirleyici faktörlerdir. Çevresel belirsizlik ve düşük sosyal destek, özellikle tehdit edici ortamlarda, aşırı yeme ile ilişkilidir. Sonuç olarak,

yeme bozukluklarının önlenmesi ve tedavisinde aile ilişkilerini ve benlik saygısını güçlendirmek kritik öneme sahiptir.

Bu bilgilerin yanında literatürde aile işlevleri ve yeme tutumları arasındaki etkinin pozitif olduğuna dair bilgilerle çelişen araştırmalarda mevcuttur. Siyez ve Uz-Bas (2006)üniversiteli bireylerle, Töker'in (2008) sağlık meslek yüksekokulu öğrencileri ile gerçekleştirdikleri araştırmalarda, yeme bozukluğu ile aile işlevleri arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki bulunamamıştır.

Değişkenlerden biri olan kendini eleştiriye ilişkin literatür incelendiğinde Chang (2008), kendine karşı olumsuz eleştirel düşünce, inanç ve atıfların; çeşitli ruh sağlığı sorunlarının gelişiminde ve süreklilik kazanmasında önemli bir etken olduğunu belirtmektedir. Falconer ve arkadaşları (2015) ise yüksek düzeydeki kendini eleştiri sonucunda çeşitli ruh sağlığı sorunlarına zemin hazırlandığını ve bu sorunların tekrar ortaya çıkmasına neden olan en önemli psikolojik süreçlerden biri olduğuna dikkat çekmişlerdir. Yapılan son çalışmalar, kendini eleştiri kavramının alt boyutlarının da (yetersiz benlik ve nefret eden benlik) farklı ruh sağlığı sorunlarına yol açabileceğini göstermektedir.

Bu çalışmanın birtakım sınırlılıkları bulunmaktadır. Araştırmada kullanılan ölçeklerin öz bildirime dayalı olması ve katılımcıların kendini gizleme veya savunma amacıyla soruları yanıtlı ve çarpıtılmış bir şekilde yanıtlamalarına sebep olmuş olabilir. Ölçeklerin geçmişe dönük yaşantılar içerdiğinden verilen cevaplarda yanlılık unsuru olabileceği dikkate alınmalıdır. Gelecekte yapılacak çalışmalarda ölçeklerdeki yanlılığı engellemek ve güvenilirliği arttırmak için ebeveynlerle de paralel sorular sorarak çalışmak yararlı olabilir. Katılımcı grubun yaş grupları ve cinsiyetini de homojen olarak dağıtmak ve daha geniş katılımlı bir çalışma grubu oluşturmanın da faydalı olabileceği düşünülmektedir. Çalışmanın bir diğer sınırlılığı ise herhangi bir tanı ölçütü olmaksızın genel bir örnekleme yürütülmüş olmasıdır. Benzer değişkenler ile klinik tanıli örneklemlerde elde edilecek sonuçlar daha açıklayıcı bulgular elde edilmesine yardımcı olabilir. Çalışmanın sınırlılıklarından birisi de örneklemdaki cinsiyet dağılımıdır. İlgili alanyazında cinsiyetin yeme tutumundaki bozulmada ve yeme bozukluklarında önemli bir faktör olabileceği birçok çalışmada rapor edilmiştir (Striegel-Moore vd., 2009). Mevcut çalışmada ise, %22 erkek ve %78 kadın katılımcı bulunmaktadır. Dolayısıyla benzer modellerin hem erkek hem de kadın örneklemlerinde karşılaştırmalı olarak test edilmesinin ilgili alanyazına önemli katkı sağlayabileceği ifade edilebilir.

Araştırma bulguları doğrultusunda üniversiteler ve danışmanlık merkezlerinin, öğrencilere yönelik aile öngörülemezliği ve yeme tutumları konularında farkındalık programları düzenleyerek, bireysel ve grup terapileri ile kendini eleştiri düzeylerini anlamlandırmaya, azaltmaya yönelik destek sağlamanın önemi görülmektedir. Ailelere yönelik eğitim programları,

ebeveynlerin çocuklarına karşı daha öngörülebilir ve destekleyici olmalarını hedeflemelidir. Gelecekteki araştırmalar, farklı örneklem gruplarında ve boylamsal olarak tekrarlanarak bulguların genellenebilirliğini artırmalıdır. Üniversitelerde yeme tutumları ve kendini eleştiri konusunda öğrencilere yönelik destek programları geliştirilmeli ve derinlemesine çalışmayı sağlayan psikodinamik yaklaşımlar, bilişsel davranışçı terapi ile mindfulness temelli yaklaşımlar gibi psikolojik müdahaleler yeme tutumlarını olumlu yönde etkilemek için kullanılmalıdır. Eğitim politikaları şekillendirilirken aile öngörülemezliği ve öğrencilerin yeme tutumları dikkate alınarak okullarda ve üniversitelerde ruh sağlığı hizmetlerinin güçlendirilmesi sağlanmalıdır. Toplum sağlığı kampanyaları, aile öngörülemezliği ve yeme bozuklukları konusunda bilinç oluşturmayı hedeflemeli ve erken müdahale fırsatlarını artırmalıdır. Bu öneriler, çalışmanın bulgularını daha işlevsel ve uygulanabilir hale getirecektir.

KAYNAKÇA

- Akdevelioğlu, Y., & Yörüşün, T. Ö. (2019). Üniversite öğrencilerinin yeme tutum ve davranışlarına ilişkin bazı faktörlerin incelenmesi. *Gazi Sağlık Bilimleri Dergisi*, 4(1), 19–28.
- Asbury, K., Wachs, T. D., & Plomin, R. (2005). Environmental moderators of genetic influence on verbal and nonverbal abilities in early childhood. *Intelligence*, 33(6), 643–661. <https://doi.org/10.1016/j.intell.2005.03.008>
- Battaloğlu, S. (2022). *Yaygın kaygı bozukluğu belirtileri ile aile öngörülemezliği, duygu düzenleme ve belirsizliğe tahammülsüzlük arasındaki ilişkilerin incelenmesi* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Hacettepe Üniversitesi.
- Bellur, Z., Alpay, E. H., & Aydın, A. (2021). Reliability and validity of the Turkish version of forms of self-criticizing/attacking and self-reassuring scale (FSCRS) in clinical and non-clinical samples. *Current Psychology*, 1-12. <https://doi.org/10.1007/s12144-021-01408-0>
- Blatt, S. J. (2004). *Experiences of depression: Theoretical, clinical, and research perspectives*. American Psychological Association. <https://doi.org/10.1037/10749-000>
- Chang, E. C. (2008). *Self-criticism and self-enhancement: Theory, research, and clinical implications*. American Psychological Association.
- Cordioli, A. V., Heldt, E., Bochi, D. B., Margis, R., Basso de Sousa, M., Tonello, J. F., Manfro, G. G., & Kapczinski, F. (2003). Cognitive-behavioral group therapy in obsessive-compulsive disorder: A randomized clinical trial. *Psychotherapy and Psychosomatics*, 72(4), 211–216. <https://doi.org/10.1159/000070785>
- Cox, B. J., MacPherson, P. S., Enns, M. W., & McWilliams, L. A. (2004). Neuroticism and self-criticism associated with posttraumatic stress disorder in a nationally representative sample. *Behaviour Research and Therapy*, 42(1), 105–114. [https://doi.org/10.1016/S0005-7967\(03\)00105-0](https://doi.org/10.1016/S0005-7967(03)00105-0)
- Craddock, A. E. (2001). Family system and family functioning: Circumplex model and FACES IV. *Journal of Family Studies*, 7(1), 29–39. <https://doi.org/10.5172/jfs.7.1.29>
- Cummins, J. R. C., Ireland, M., Resnick, M. D., & Blum, R. W. (1999). Correlates of physical and emotional health among Native American adolescents. *Journal of Adolescent Health*, 24(1), 38–44. [https://doi.org/10.1016/S1054-139X\(98\)00063-9](https://doi.org/10.1016/S1054-139X(98)00063-9)
- Dallos, R., & Denford, S. (2008). A qualitative exploration of relationship and attachment themes in families with an eating disorder. *Clinical Child Psychology and Psychiatry*, 13(2), 305–322. <https://doi.org/10.1177/1359104507088349>
- DeCarlo, L. T. (1997). On the meaning and use of kurtosis. *Psychological Methods*, 2(3), 292.
- Dunkley, D. M., & Grilo, C. M. (2007). Self-criticism, low self-esteem, depressive symptoms, and over-evaluation of shape and weight in binge eating disorder patients. *Behaviour Research and Therapy*, 45(1), 139–149. <https://doi.org/10.1016/j.brat.2006.01.017>
- Ergüney-Okumuş, F. E., & Sertel-Berk, H. Ö. (2020). Yeme Tutum Testi Kısa Formunun (YTT-26) üniversite örnekleminde Türkçeye uyarlanması ve psikometrik özelliklerinin değerlendirilmesi. *Psikoloji Çalışmaları / Studies in Psychology*, 33, 57–78. <https://doi.org/10.26650/SP2019-0039>
- Fairburn, C. G., Cooper, Z., & Shafran, R. (2003). Cognitive behaviour therapy for eating disorders: A “transdiagnostic” theory and treatment. *Behaviour Research and Therapy*, 41(5), 509–528.

- Falconer, C. J., King, J. A., & Brewin, C. R. (2015). Demonstrating mood repair with a situation-based measure of self-compassion and self-criticism. *Psychology and Psychotherapy: Theory, Research and Practice*, 88(4), 351–365. <https://doi.org/10.1111/papt.12056>
- Fonseca, H., Ireland, M., & Resnick, M. D. (2002). Familial correlates of extreme weight control behaviors among adolescents. *International Journal of Eating Disorders*, 32(4), 441–448.
- Freud, S. (1993). Yas & melankoli. (Çev: R. Uslu ve O.E. Berksun). *Kriz Dergisi*, 1(2), 98–103.
- Gilbert, P., Clarke, M., Hempel, S., Miles, J. N., & Irons, C. (2004). Criticizing and reassuring oneself: An exploration of forms, styles and reasons in female students. *British Journal of Clinical Psychology*, 43(1), 31–50. <https://doi.org/10.1348/014466504772812959>
- Gilbert, P. (2007). The evolution of shame as a marker for relationship security: A biopsychosocial approach. In J. L. Tracy, R. W. Robins, & J. P. Tangney (Eds.), *The self-conscious emotions: Theory and research* (pp. 283–309). The Guilford Press.
- Gilbert, P., & Irons, C. (2005). Focused therapies and compassionate mind training for shame and self-attacking. In P. Gilbert (Ed.), *Compassion: Conceptualisations, research and use in psychotherapy* (pp. 263–325). Routledge. <https://doi.org/10.4324/9780203003459>
- Günaydın, M., & Kumcağız, H. (2020). Investigation of eating behavior in adolescents in terms of family functions. *Journal of Psychiatric Nursing*, 11(3), 212–219. <https://doi.org/10.14744/phd.2020.45762>
- Groeneveld, R. A., & Meeden, G. (1984). Measuring skewness and kurtosis. *Journal of the Royal Statistical Society Series D: The Statistician*, 33(4), 391–399.
- Haudek, C., Rorty, M., & Henker, B. (1999). The role of ethnicity and parental bonding in the eating and weight concerns of Asian-American and Caucasian college women. *International Journal of Eating Disorders*, 25(4), 425–433. [https://doi.org/10.1002/\(SICI\)1098-108X\(199905\)25:4](https://doi.org/10.1002/(SICI)1098-108X(199905)25:4)
- Holle, C., & Ingram, R. (2008). On the psychological hazards of self-criticism. In *Self-criticism and self-enhancement: Theory, research, and clinical implications* (pp. 55–71). American Psychological Association. <https://doi.org/10.1037/11624-004>
- Holtom-Viesel, A., & Allan, S. (2014). A systematic review of the literature on family functioning across all eating disorder diagnoses in comparison to control families. *Clinical Psychology Review*, 34(1), 29–43. <https://doi.org/10.1016/j.cpr.2013.10.005>
- Hopkins, K. D., & Weeks, D. L. (1990). Tests for normality and measures of skewness and kurtosis: Their place in research reporting. *Educational and Psychological Measurement*, 50(4), 717–729.
- Horney, K. (1937). *The neurotic personality of our time*. Norton.
- Iancu, I., Bodner, E., & Ben-Zion, I. Z. (2015). Self-esteem, dependency, self-efficacy and self-criticism in social anxiety disorder. *Comprehensive Psychiatry*, 58, 165–171. <https://doi.org/10.1016/j.comppsy.2014.11.018>
- İmamoğlu, A. H., & Bilge, Y. (2021). Borderline kişilik özellikleri çerçevesinde aile öngörülemezliği, benlik belirginliği ve savunma mekanizmalarının incelenmesi. *Türk Psikoloji Dergisi*, 37(89), 67–80. <https://doi.org/10.31828/tpd1300443320200911m000040>
- Kadıoğlu, M., & Ergün, A. (2015). Üniversite öğrencilerinin yeme tutumu, öz-etkililik ve etkileyen faktörler. *Clinical and Experimental Health Sciences*, 5(2), 96–104. <https://doi.org/10.5455/musbed.20150309011008>

- Kömürcü, B., & Ertürk, İ. (2019). Family factors in the etiology of eating disorders: A current review. *Klinik Psikoloji Dergisi*, 3(1), 34–44. <https://doi.org/10.5455/kpd.2602443819112018m000009>
- Konstantellou, A., Sternheim, L., Hale, L., Simic, M., & Eisler, I. (2022). The experience of intolerance of uncertainty for parents of young people with a restrictive eating disorder. *Eating and Weight Disorders - Studies on Anorexia, Bulimia and Obesity*, 27(4), 1339–1348. <https://doi.org/10.1007/s40519-021-01256-8>
- Kuşu N, Akyüz G, Doğan O, Erşan E, İzgiç F. (2002). Üniversite öğrencilerinde yeme bozukluklarının yaygınlığı ve yeme bozukluğu olanlarda benlik saygısı, aile işlevleri, çocukluk çağı istismarı ve ihmalinin araştırılması. *Psikiyatri Psikoloji Psikofarmakoloji Dergisi*, 10(3), 255-66.
- Kroplewski, Z., Szcześniak, M., Furmańska, J., & Gójska, A. (2019). Assessment of family functioning and eating disorders – The mediating role of self-esteem. *Frontiers in Psychology*, 10, 1–8. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2019.00921>
- Latzer, Y., Lavee, Y., & Gal, S. (2009). Marital and parent-child relationships in families with daughters who have eating disorders. *Journal of Family Issues*, 30(9), 1201–1220. <https://doi.org/10.1177/0192513X09334599>
- Laliberté, M., Boland, F. J., & Leichner, P. (1999). Family climates: Family factors specific to disturbed eating and bulimia nervosa. *Journal of Clinical Psychology*, 55(9), 1021-1040.
- Lou, Y., Niu, G., & Chen, H. (2020). Early life environmental unpredictability and overeating: Based on life history theory. *Acta Psychologica Sinica*, 52(10), 1224–1236. <https://doi.org/10.3724/SP.J.1041.2020.01224>
- McCabe, M. P., Ricciardelli, L. A., Sitaram, G., & Mikhail, K. (2006). Accuracy of body size estimation: Role of biopsychosocial variables. *Body Image*, 3, 163–171.
- Moors, J. J. A. (1986). The meaning of kurtosis: Darlington reexamined. *The American Statistician*, 40(4), 283-284.
- Oğuz, E. G., & Karlıdere, T. (2022). The prevalence and related factors of eating disorders and eating attitudes among Balıkesir university students. *Clinical and Experimental Health Sciences*, 12(3), 636–641. <https://doi.org/10.33808/clinexphealthsci.1002101>
- Oktaş, F., & Uluc, S. (2019). Geçmişe dönük aile öngörülemezliği ölçeğinin Türkçeye uyarlama çalışması. *Social Sciences Studies Journal*, 5(31), 1153–1161. <https://doi.org/10.26449/sssj.1307>
- Polivy, J., & Herman, C. P. (2002). Causes of eating disorders. *Annual Review of Psychology*, 53(1), 187–213. <https://doi.org/10.1146/annurev.psych.53.100901.135103>
- Ramos, M. C., Guerin, D. W., Gottfried, A. W., Bathurst, K., & Oliver, P. H. (2005). Family conflict and children's behavior problems: The moderating role of child temperament. *Structural Equation Modeling: A Multidisciplinary Journal*, 12(2), 278–298. https://doi.org/10.1207/s15328007sem1202_6
- Ross, L. T. (2006). *Family unpredictability*. In D. M. Devore (Ed.), *Parent-child relations: New research*. Nova Science Publishers.
- Ross, L. T., & Gill, J. L. (2002). Eating disorders: Relations with inconsistent discipline, anxiety, and drinking among college women. *Psychological Reports*, 91(1), 289–298. <https://doi.org/10.2466/pr0.2002.91.1.289>

- Şanlier, N., Yabancı, N., & Alyakut, Ö. (2008). An evaluation of eating disorders among a group of Turkish university students. *Appetite*, 51(3), 641–645. <https://doi.org/10.1016/j.appet.2008.05.058>
- Sapmaz-Yurtsever, S. S., & Tekinsav-Sutcu, S. (2018). Algılanan ebeveynlik biçimleri ile bozulmuş yeme tutumu arasındaki ilişkide erken dönem uyumsuz şemaların ve duygu düzenleme güçlüğünün aracı rolü. *Turkish Psychological Articles*, 19(37), 19–37.
- Shahar, B., Carlin, E. R., Engle, D. E., Hegde, J., Szepeswol, O., & Arkowitz, H. (2012). A pilot investigation of emotion-focused two-chair dialogue intervention for self-criticism. *Clinical Psychology & Psychotherapy*, 19(6), 496–507. <https://doi.org/10.1002/cpp.762>
- Shahar, G. (2015). *Erosion*. Oxford University Press. <https://doi.org/10.1093/med:psych/9780199929368.001.0001>
- Siyez, D. M., & Uz-Bas, A. (2006). Bir grup üniversite öğrencisinin anoreksik yeme tutumları ile aile yapısı arasındaki ilişki. *Yeni Symposium Psikiyatri, Nöroloji ve Davranış Bilimleri Dergisi*, 44(1), 37–43.
- Steiger, H., Puentes-Neuman, G., & Leung, F. Y. K. (1991). Personality and family features of adolescent girls with eating symptoms: Evidence for restrictor/binger differences in a nonclinical population. *Addictive Behaviors*, 16(5), 303–314. [https://doi.org/10.1016/0306-4603\(91\)90023-B](https://doi.org/10.1016/0306-4603(91)90023-B)
- Striegel-Moore, R. H., Rosselli, F., Perrin, N., DeBar, L., Wilson, G. T., May, A., & Kraemer, H. C. (2009). Gender difference in the prevalence of eating disorder symptoms. *International Journal of Eating Disorders*, 42(5), 471–474.
- Telch, C. F., Agras, W. S., & Linehan, M. M. (2001). Dialectical behavior therapy for binge eating disorder. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 69(6), 1061–1065.
- Tetley, A., Moghaddam, N. G., Dawson, D. L., & Rennoldson, M. (2014). Parental bonding and eating disorders: A systematic review. *Eating Behaviors*, 15(1), 49–59. <https://doi.org/10.1016/j.eatbeh.2013.10.008>
- Toker, D. E., & Hocaoglu, Ç. (2009). Yeme bozuklukları ve aile yapısı: Bir gözden geçirme. *Düşünen Adam The Journal of Psychiatry and Neurological Sciences*, 22(4), 36–42.
- Töker, E. D. (2008). *Karadeniz Teknik Üniversitesi Trabzon Sağlık Yüksekokulu öğrencilerinde yeme tutumu ve aile yapısı arasındaki ilişki* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Karadeniz Teknik Üniversitesi.
- Ünlü, G., Aras, Ş., Güvenir, T., Büyükgebiz, B., & Bekem, Ö. (2006). Yeme reddi olan çocukların annelerinde kişilik bozuklukları, depresyon ve anksiyete belirtileri ve aile işlevleri. *Türk Psikiyatri Dergisi*, 17(1), 15–17.
- Vaillant, L. (1997). *Changing character: Short-term anxiety-regulating psychotherapy for restructuring defenses, affects, and attachment*. Basic Books.
- Vardar, E., & Erzengin, M. (2011). The prevalence of eating disorders (EDs) and comorbid psychiatric disorders in adolescents: A two-stage community-based study. *Turkish Journal of Psychiatry*, 22(4), 1–7.
- Vartanian, L. R., Smyth, J. M., Zawadzki, M. J., Heron, K. E., & Coleman, S. R. M. (2014). Early adversity, personal resources, body dissatisfaction, and disordered eating. *International Journal of Eating Disorders*, 47(6), 620–629. <https://doi.org/10.1002/eat.22313>
- Yıldırım, F. (2016). *Aile öngörülemezliği ve ebeveynleşmenin üniversite öğrencilerinin depresyon düzeyleri, öfke tarzları ve obsesif inanışları üzerindeki etkilerinin incelenmesi* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Hacettepe Üniversitesi.
- Yucel, B., Polat, A., İkiz, T., Düşgor, B. P., Elif Yavuz, A., & Sertel Berk, O. (2011). The Turkish version of the eating disorder examination questionnaire: Reliability and validity in adolescents. *European Eating Disorders Review*, 19(6), 509–511. <https://doi.org/10.1002/erv.1104>

EXTENDED ABSTRACT

Introduction

University years coincide with a transitional period between the late adolescence and the beginning of adulthood. During adolescence and youth, risky behaviors related to nutrition are often observed. Eating disorders predominantly occur before the age of 25, with a high prevalence during university years (Akdevelioglu & Yorusun, 2019). Fairburn et al. (2003) defined eating disorders as significant psychiatric conditions that manifest during adolescence through disruptions in eating habits, body image or weight control behaviors, and related thoughts and eating behaviors. Telch (2001) and Fairburn and Harrison (2003) described eating disorders as a chronic psychiatric condition, often unresponsive to treatment and prone to recurrence, sometimes leading to fatal outcomes (Yurtsever & Sutcu, 2017).

Disturbed eating attitudes can lead to disorders such as anorexia nervosa, bulimia nervosa, binge eating disorder, and night eating syndrome. Key characteristics of eating disorders include perceiving oneself as overweight, excessive eating during emotional turmoil, fear of gaining weight, and a strong desire to lose weight, often linked with body image disturbances (Akdevelioglu & Yorusun, 2019). Kadioğlu & Ergun (2015) noted that eating attitudes during youth and adolescence are influenced by various factors. These include family dynamics (Crowther et al., 2002; Fonseca et al., 2002; Lattimore et al., 2000; Waller et al., 1990; Tozzi et al., 2003), social and cultural norms (Ricciardelli & McCabe, 2003), sexual trauma (Fonseca et al., 2002), and biological and genetic factors (Siyez & Uz Bas, 2009). Viesel & Allan (2014) highlighted parental styles as critical factors in the onset and maintenance of eating disorders.

Family unpredictability, characterized by fewer routine activities, limited emotional sharing, and inconsistent discipline within the family, is another influential factor (Yıldırım, 2016). Battaloglu (2022) described family unpredictability in terms of physiological and emotional satisfaction, parental discipline, financial matters, and meal patterns. Inconsistent emotional and physiological fulfillment, parental disciplinary inconsistencies, irregular financial resources, and uncertainty about meal times and companions contribute to family unpredictability. Research shows that children from unpredictable families exhibit higher emotional and behavioral problems (Yıldırım, 2016).

Self-criticism, another key variable, involves negative attitudes and judgments towards oneself. Gilbert & Irons (2005) defined self-criticism as a relationship where a part of the self is seen as guilty or hateful. Self-criticism is associated with various psychological disorders, including eating disorders (Dunkley & Grilio, 2007), PTSD (Cox et al., 2004), mood disorders (Holle & Ingram, 2008), and social anxiety (Iancu et al., 2015). This study investigates the mediating role of self-criticism in the relationship between family unpredictability and eating attitudes among university students.

Method

This research adopts a relational screening model to examine the mediating role of self-criticism in the relationship between family unpredictability and eating attitudes. The sample consists of 307 university students (240 women, 67 men) from the 2022-2023 academic year, recruited through convenience sampling. Participation was voluntary, and data were collected online between January and February 2023. Data collection tools included Retrospective Family Unpredictability Scale (Uluc & Oktay, 2019), Eating Disorder Examination Questionnaire (Yucel et al., 2011), and Forms of Self-Criticizing/Attacking and Self-Reassuring Scale (Bellur et al., 2021). Data were analyzed using SPSS 26.0, and relationships between variables were examined using Pearson correlation tests. Structural Equation Modeling (SEM) was employed to evaluate mediation effects, using a two-stage approach involving the measurement model and the structural model.

Results

Preliminary analyses indicated normal distribution of the data. The measurement model showed good fit ($\chi^2/df = 3.28$, GFI = .98, CFI = .98, TLI = .98, SRMR = .070, RMSEA = .086). Family unpredictability was positively correlated with both eating disorders ($r = .29$, $p < .01$) and self-criticism ($r = .43$, $p < .01$), and self-criticism was positively correlated with eating disorders ($r = .45$, $p < .01$). The structural model revealed that family unpredictability significantly predicted self-criticism ($\beta = .43$, $p < .01$) and eating disorders ($\beta = .12$, $p < .01$), while self-criticism significantly predicted eating disorders ($\beta = .40$, $p < .01$). The mediating role of self-criticism in the relationship between family unpredictability and eating disorders was partially confirmed ($\beta = .12$, $p < .01$), indicating a reduction in direct effect but maintaining significance.

Discussion & Conclusion

This study demonstrated that family unpredictability positively predicts both self-criticism and eating attitudes among university students. The findings align with previous research indicating that family dynamics and parental behaviors significantly impact the development of eating disorders. Self-criticism partially mediates this relationship, highlighting its role in the psychological processes linking family unpredictability to eating disorders. Future research could benefit from more diverse samples and consider additional variables such as parental perspectives to enhance the reliability of findings.

This study's limitations include the use of self-report measures and potential response biases. Future studies might mitigate these limitations by incorporating parallel questions for parents and expanding the demographic diversity of participants.

Çevrimiçi Psikoterapi ve Psikolojik Danışmanlık: Etik Değerlendirmeler ve Okul Uygulamaları İçin Öneriler

Online Psychotherapy and Counseling: Ethical Considerations and Recommendations for School Practices

Temel KALAFAT^[1]

Başvuru Tarihi: 04 Eylül 2024

ÖZ

Kabul Tarihi: 24 Ocak 2025

Özellikle 2000 yılından sonra internet teknolojisinde ve yapay zekâ alanında yaşanan gelişmeler psikolojik hizmetlerin sunulma biçimlerini de etkilemiştir. Özellikle COVID-19 pandemisinde yer alan kapanma sırasında zorunlu olarak uzaktan sunulan bu hizmetler yüz yüze uygulamalara alternatif olarak ya da destekleyici biçimde sunulabileceğine ilişkin görüşlerin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu durumun yanı sıra yapılan çalışmalar okul çağı çocuklar ve ergenlerin teknoloji ile iç içe olduklarını göstermektedir. Bu nedenle bu bireylerin çevrimiçi psikolojik danışma uygulamalarından da daha kolay faydalanacağı düşünülmektedir. Bu çalışmada da okullarda sunulan psikolojik yardımların çevrimiçi uygulamalarla nasıl entegre edileceğine ilişkin öneriler ilgili alanyazın ışığında verilmiştir. İlgili alanyazın incelendiğinde teknoloji temelli uygulamaların birçok alanda yaygınlaştığı, psikoterapi ve psikolojik danışma alanında da yavaş yavaş uygulamaların yaygınlaştığı görülmektedir. Fakat Türkiye'deki durum incelendiğinde henüz bu konuda sistematik bir çalışma yapılmadığı görülmektedir. Önümüzdeki on yıl için okullarda rehberlik ve psikolojik danışma hizmetlerinin teknoloji temelli nasıl sunulabileceği ile ilgili çalışmaların yapılması gerekmektedir. Sonuç olarak son dönemde çevrimiçi psikolojik danışma uygulamalarının bireyler tarafından daha fazla kabul görmeye başladığı fark edilmektedir. Bu durumun nedenleri arasında uzmanlara ulaşımın kolay olması, maliyetin düşük olması, danışanların haklarını daha kolay kullanabilmeleri ve gizlilikle ilgili kaygılar sayılabilir. Bu durumun yanında çevrimiçi uygulamalara ilişkin etik ve yasal kuralların tam olarak oluşturulmadığı, aynı zamanda çevrimiçi psikolojik danışma uygulamaları için bazı alt yapı sorunlarının bulunduğu görülmektedir. Belirtilen problem durumları ortadan kaldırıldığında çevrimiçi psikolojik danışma uygulamaları da danışanların akıl sağlığı hizmetlerine ulaşmada bir alternatif olarak kullanılabilir.

Anahtar Kelimeler: Çevrimiçi psikoterapi, çevrimiçi psikolojik danışma, e-terapi

Received Date: September 04, 2024

ABSTRACT

Accepted Date: January 24, 2025

Developments in internet technology and artificial intelligence, especially after 2000, have also affected the way psychological services are provided. These services, which are necessarily offered online, especially during the closure of the COVID-19 pandemic, have led to opinions that they can be offered as an alternative or in support of face-to-face applications. For this reason, it is thought that these individuals who use technology extensively will benefit from online psychological counseling applications more easily. For this reason, it is unthinkable not to use technology in the provision of school guidance and psychological counseling services. In this study, suggestions on how to integrate psychological assistance offered in schools with online applications are given in the light of the relevant literature. When the relevant literature is examined, it is seen that technology-based applications have become widespread in many areas, and applications are gradually becoming widespread in the field of psychotherapy and psychological counseling. However, when the situation in Turkey is examined, it is seen that no systematic study has been carried out on this issue yet. For the next ten years, studies need to be carried out on how technology-based guidance and psychological counseling services can be provided in schools. As a result, it has been noticed that online psychological counseling applications have become more accepted by individuals recently. Reasons for this situation include easy access to experts, low costs, clients being able to get their rights more easily, and concerns about confidentiality. In addition to this situation, it is seen that the ethical and legal rules regarding online applications have not been fully established, and at the same time, there are some infrastructure problems for online psychological counseling applications. When the specified problem situations are eliminated, online psychological counseling applications can be used as an alternative for clients to access mental health services.

Keywords: Online psychotherapy, online counseling, e-therapy

Atıf
Cite

KALAFAT, T. (2025). Çevrimiçi Psikoterapi ve Psikolojik Danışmanlık: Etik Değerlendirmeler ve Okul Uygulamaları İçin Öneriler. *Humanistic Perspective*, 7 (1), 48-72.
<https://doi.org/10.47793/hp.1543821>

^[1] Dr. | Çankırı Karatekin Üniversitesi | Çankırı | Türkiye | ORCID: 0000-0001-5794-9813 | kalafattemel@hotmail.com

GİRİŞ

Terapi kelimesinin kökeni, Fransızca “thérapie” kelimesinden gelir ve anlamı “tedavidir”. Terapi sözcüğü Fransızcaya, Eski Yunanca’dan geçmiştir. Eski Yunanca’da “hizmet etme, hasta bakma” anlamına gelen bu sözcük (Etimolojisözlük, 2024), psikoterapi bağlamında incelendiğinde ruhsal yollardan sunulan yardım (psiko = ruh, terapi = yardım/iyileştirme) ve iyileştirme olarak tanımlanmaktadır. Bu tanım bağlamında düşünüldüğünde, bireye sunulan telkin, ikna ve çeşitli yöntemlerle davranış ve kişiliği değiştirmeye yönelik tüm eylemler psikoterapi kapsamına dâhil edilebilir. Eski dönemlerde kişinin rahatlaması için yapılan bir dua, yazılan bir muska ya da düzenlenen çeşitli dinî veya kültürel ritüeller de ilkel psikoterapi örnekleri olarak değerlendirilebilir. Ancak akıl sağlığı çalışmaları bağlamında düşünüldüğünde, kuramsal temele dayanan ve danışanla karşılıklı ilişki ve iletişim yoluyla yürütülen uygulamalar psikoterapi olarak kabul edilmektedir (Öztürk, 2008).

Bu tanım ekseninde, Binder ve arkadaşlarının (2015) psikoterapinin danışan üzerindeki etkilerini inceledikleri araştırmada, danışanlar aldıkları yardım sonucunda sosyal olarak daha iyi iletişim kurabildiklerini, rahatsızlıklarına dair daha az semptom yaşadıklarını, kendileri hakkında daha gerçekçi bir bakış açısı kazandıklarını ve kendilerine daha fazla değer verip kabul ettiklerini ifade etmişlerdir. Danışanların bu açıklamaları, onların duygusal açıdan tedavi sürecine dâhil olduklarını göstermektedir. Ancak bu tedavi sürecinin başarılı olabilmesi için danışan ve psikoterapist arasında güçlü bir işbirliği (örneğin, karşılıklı güven bağı, tedavi amaçları ve iletişim sınırları konusunda uzlaşma vb.) kurulması gerekir. Bu işbirliği sağlanamadığında psikoterapi süreci baştan zarar görmüş sayılabilir (Kazdin, 2009). İşbirliğinin gücü sayesinde psikoterapist ve danışan, terapi sürecinde sağlıklı bir ilerleme sağlayabilir; aksi hâlde bu koşulların karşılanmaması danışan için olumsuz klinik sonuçlar doğurabilir. Dolayısıyla psikoterapi ilişkisinde karşılıklı iletişim büyük önem taşımaktadır (Goldfried, 2013).

Psikoterapinin tanımına dikkat edildiğinde, karşılıklı ilişki ve iletişime vurgu yapıldığı görülmektedir. Ancak bu ilişkinin yüz yüze, telefonla ya da çevrimiçi ortamlarda kurulacağına dair herhangi bir ifade yoktur. Bunun nedeni, Freud ile psikoterapi kavramının ortaya çıktığı ilk yıllarda teknolojinin henüz yeterince gelişmemiş olmasıdır; bu nedenle yardımlar genellikle doğrudan yüz yüze iletişim çerçevesinde ele alınmıştır. Yine de, Freud’un zaman zaman hastalarıyla mektuplaşarak da yardım sunduğu bilinmektedir (Berger, 2016). Teknolojik cihazların her eve girmesiyle birlikte ise uzaktan terapi uygulamalarına yönelik çalışmaların yavaş yavaş yapılmaya başlandığı görülmektedir. Bu uygulamaların ilk örneklerinden biri, telefonla psikoterapi yöntemidir. Günümüzde hâlâ bu yöntemi kullanan terapistler bulunmaktadır. Nitekim, ölümcül olmayan ancak kronik hastalığa sahip bireylerle telefonla yürütülen terapi uygulamalarını inceleyen bir meta-analiz çalışmasında Müller ve Yardley (2011),

hastaların psikolojik iyilik hâlinin arttığını tespit etmiştir. Irvine ve arkadaşları (2020) ise telefonla psikoterapiyle yüz yüze psikoterapi seansları arasındaki etkileşim farklılıklarını inceleyen 15 araştırmayı analiz etmiş; sonuçta, terapötik işbirliği, kendini açma, empati, dikkat ve sürece katılım gibi etkileşim özellikleri açısından iki yöntem arasında çok az fark olduğunu bulmuştur. Ancak bu çalışmanın küçük bir örnekleme yapıldığı unutulmamalıdır.

Telefonla görüşmeler, çevrimiçi görüşmelere kıyasla yüz yüze iletişim imkânını tamamen ortadan kaldırdığı için daha kısıtlı uygulamalar olarak düşünülebilir. Bununla birlikte, teknolojinin gelişmesiyle Zoom, Skype, Google Meet gibi çevrimiçi ortamlarda görüntülü görüşme olanağı yaygınlaşmıştır. Özellikle COVID-19 pandemisi sürecinde ve sonrasında bu tür çevrimiçi görüşmelerin sıklığının arttığı düşünülmektedir. Çevrimiçi uygulamalar geliştirildiğinden bu yana, e-terapi (e-therapy), siber terapi (cybertherapy), bilgisayar temelli psikoterapi (computer-mediated psychotherapy) ve çevrimiçi terapi (online therapy) gibi pek çok isim kullanılmaya başlanmıştır. Genellikle “e-terapi” kavramıyla anılan bu uygulamalar; e-posta, anlık mesajlaşma, telefon ve video konferans gibi çeşitli formları içermektedir. Burada önemli olan, elektronik ortam kullanan herhangi bir cihaza sahip olunmasıdır. Farklı isimlerle anılsa da günümüzde akıl sağlığı hizmetlerine yönelik çalışmalar yürüten pek çok dernek, çevrimiçi uygulamaları kabul etmekte ve bu alandaki uygulama standartlarını belirlemeye çalışmaktadır (Tuzgöl, 2020). Bu bağlamda, elinizdeki çalışmanın amacı; çevrimiçi uygulamalarla ilgili etik kuralları incelemek ve bu uygulamaların faydalarıyla eksik yönlerini ilgili literatür ışığında değerlendirmektir. Bu amaçla, öncelikle çevrimiçi görüşmelere ilişkin etik kurallar ve ortaya çıkan sorunlar ele alınmış, ardından çevrimiçi görüşmelerin avantajları ve dezavantajları tartışılmıştır.

ÇEVİRİMİÇİ PSİKOTERAPİ UYGULAMALARINDA ETİK KURALLAR

Her psikoterapi uygulaması etik kurallar üzerine inşa edilmek zorundadır. Çünkü etik kurallar hem uygulayıcılar arasında adaletin oluşmasını sağlar hem de danışanların uygulamalardan zarar görmesini engeller (Pope ve Vasquez, 2016; s. 25). Türkiye’de ise çevrimiçi psikoterapi ortamları ile ilişkili ilk etik düzenleme Türk Psikologlar Derneği-TPD (2004) tarafından yapılmıştır. Türk Psikologlar Derneği Etik Yönetmeliğinin 7. maddesi “Psikoterapi ile İlgili Etik Kurallar” başlığıdır. Bu başlığın 4. Maddesi “Geleneksel Olmayan Psikoterapi Ortamları” olarak tanımlanmıştır ve aşağıdaki şekilde açıklamaya sahiptir:

Madde 7. “Psikoterapi ilişkisinin başlangıcından itibaren telefon, e-posta, bilgisayar ortamında karşılıklı görüşme (‘chat’), video konferans vb. ortamların kullanıldığı durumlardır. Yüz yüze yapılan terapide ortaya çıkması beklenmeyen riskleri içinde barındırdıkları için; bu ortamların geleneksel terapi yöntemlerine seçenek olup olmadıkları (örneğin; sözel olmayan ipuçlarının kaybı ile yanlış anlamalara yol açılması, duygusal derinlikle ilgili sorunlar, bu ortamın danışanın en yüksek yararına hizmet etmiyor olması vb.) dünyada tartışılmakla birlikte, eğer bu ortamlarda psikolojik

hizmet veriliyor ise, bu yönetmelikte konulan tüm etik kurallara uyulması esastır. Geleneksel olmayan psikoterapi ortamları doğaları gereği etik kurallardan herhangi birine uymayı ya da uyamamayı zorunlu kılıyorsa psikoterapi hizmetlerinin bu ortamlarda verilmesinden kaçınılması gerekir.”

Etik maddeden de anlaşılacağı gibi iletişimin yetersizliği ile ilgili kaygılara vurgu yapılmaktadır. Bu anlamda en ufak bir etik şüphe durumunda böyle bir uygulamadan kaçınılması önerilmektedir. Aynı zamanda yüz yüze görüşmeler için geçerli olan tüm etik kuralların aynı şekilde çevrimiçi uygulamalar için de geçerli olduğu vurgulanmaktadır. Yukarıda verilen maddenin devamında ise danışanın bilgilendirilmesi ve psikoterapi ortamının durumuna ilişkin bilgiler şu şekilde yer almaktadır (TPD, 2004):

“Madde 7.4.1. Eğer psikoterapi ya da danışmanlık bu ortamlarda uygulanacaksa, danışan; a) süreç, b) terapist, c) hizmetlerin yararı ve olası riskleri, d) riskleri ortadan kaldırmak için alınabilecek önlemler ve e) bu hizmetler dışındaki olası diğer yöntemler konusunda bilgilendirilmelidir.”

“Madde 7.4.2. Psikolog, geleneksel olmayan psikoterapi ortamlarında da yüz yüze hizmet verdiği durumlarda izlediği ilke ve kuralları dikkate almalıdır. Vereceği hizmetin özelliklerini, hizmet sunma yöntemlerini ve gizlilikle ilgili ön görülmesi gereken durumları incelemeli ve uygun etik ilke ve kuralları izlemelidir.”

Bu çalışmaların dışında TPD, yayınladığı “Telepsikoloji Kılavuzu (2020)” ile çevrimiçi uygulamalara dair daha açık standartlar belirlemiştir. Bu uygulamalara dikkat edildiğinde aslında çevrimiçi ya da diğer uzaktan psikoterapi uygulamaları ile ilgili etik kuralların yaklaşık yirmi yıl önce ortaya konulduğu görülmektedir. TPD’nin yaptığı bu sınıflamaların American Psychological Association-APA (2002) sınıflaması ile de benzerlik gösterdiği görülmektedir. APA’nın etik kodlar yönetmeliğinde “bölüm 3.10: Bilgilendirilmiş onam”, “bölüm 4.02: Gizliliğin sınırları” kısmında elektronik uygulamalarla ilgili açıklamalara yer verilmiştir. Aynı zamanda yönetmeliğin giriş kısmında APA etik kodlarının telefon, internet ve danışanlar diğer her türlü elektronik faaliyet yoluyla kurulacak ilişkiler için geçerli olduğu belirtilmiştir (APA, 2002; s. 2). Yine Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Derneğinin (TÜRK-PDR-DER) belirlediği etik kurallar (1995) içinde psikolojik danışma ilişkisine vurgu yaptığı ikinci madde ve 21. Etik kodda; “Hizmeti, sonuçları ya da bilgiyi internet gibi elektronik yolla sunan psikolojik danışmanlar, danışanlarını riskler ve gizliliğin sınırları ile ilgili olarak bilgilendirirler” şeklinde çevrimiçi uygulamalara vurgu yapıldığı görülmektedir. Fakat Türk PDR DER bünyesinde çevrimiçi uygulamalara dair daha detaylı tanımlamaların olmadığı dikkat çekmektedir. Görüldüğü gibi çevrimiçi uygulamaların günümüzde bu kadar yoğun hale gelmesinden çok daha önce ilgili hizmetlere ait etik kurallar belirlenmiştir.

Fakat bu kuralların günümüzde hala çevrimiçi psikoterapi ve psikolojik danışma kurallarını tam anlamıyla çözebildiği söylenemez. Pakyürek ve Yayın (2023), yaptıkları nitel çalışmada 43 psikoterapistin çevrimiçi uygulamalarda en çok ortaya çıkan problemler ve bunların çözümüne ilişkin etik kodlar çerçevesinde görüşlerini almıştır. Psikoterapistlerden bazıları sanal ortamda gizlilik koşullarını sağlamanın mümkün olmadığını belirtirken, diğer bazıları da yüz ifadeler, ses tonu gibi iletişime ait paralinguistik unsurların çevrimiçi olarak tam anlamıyla yakalanamayacağını bu yüzden bu uygulamaların problemli olduğunu belirtmişlerdir. Bu psikoterapistlerin yanı sıra uygun teknolojik donanım ve etik koşullar sağlandığında çevrimiçi uygulamaların da en az yüz yüze uygulamalar kadar etkili olacağını savunan psikoterapistler de bulunmaktadır. En önemli vurgulardan biri ise intihar riski gibi ağır psikolojik problemi olan danışanlarla görüşürken daha dikkatli olunması gerektiğidir. Zeren ve Bulut (2018) ise çevrimiçi psikolojik danışma yardımının fiziksel ya da ruhsal sorunları, ekonomik problemleri nedeniyle evde dışarı çıkamayanlar, yardımlara ulaşamayacak kadar uzak bölgede yaşayanlar, yüz yüze iletişimde zorluk çekenler, sık sık seyahat edenler, akıl sağlığı merkezlerine gittiklerinde etkileneceklerini düşünen bireyler için avantaj sağlayacağını belirtmişlerdir. Fakat dünyada çevrimiçi uygulama standartlarını belirleyen birçok kurum ve kuruluş varken bu konuda Türkiye'nin standartlarını tam olarak oturtmadığını belirtmiştir. Araştırmacılar çevrimiçi uygulamaların etik kurallara uygun şekilde yürütülmesi için bazı koşulların sağlanması gerektiğini vurgulamaktadırlar. Bu koşullar iyi bir teknolojik alt yapı, psikolojik danışmanların teknoloji konusunda eğitimi, danışanların çevrimiçi koşullarının ve bilgilerinin değerlendirilmesi, uygulamalara ilişkin etik kuralların açık bir biçimde ortaya konulması ve denetleyici kurulların aktif bir biçimde faaliyette bulunmasıdır. Pekiyi bu süreçte yapılan çalışmalar ne göstermektedir? Bu kurallara rağmen ortaya çıkan etik sorunlar neler olmuş ve araştırmacılar ne tür çözüm önerileri geliştirmişlerdir. İlerleyen bölümde bu çalışmalar üzerinde durulmuştur.

ÇEVİRİMİÇİ PSİKOTERAPİ VE PSİKOLOJİK DANIŞMA UYGULAMASININ FAYDALARINA İLİŞKİN GÖRÜŞLER

Çevrimiçi psikolojik destek uygulamalarında ortaya çıkan etik problemlerle ilgili en kapsamlı çalışma Stoll ve diğerleri (2020) tarafından yapılmıştır. Araştırmacılar çevrimiçi terapi ve danışmanlık uygulamalarının avantaj ve dezavantajlarını araştıran toplam 249 çalışmayı incelemiştir. İnceleme sonucunda çevrimiçi psikoterapi uygulamalarının avantaj ve dezavantajlarına ilişkin bazı maddeler tanımlamıştır. Stoll ve diğerlerinin (2020) yaptığı bu çalışma çok kapsamlıdır. Bu nedenle bu çalışmada da ilgili literatür eşliğinde bu başlıklardan bazıları birbirine benzer olduğu için birleştirilerek incelenmiştir. İlk önce çevrimiçi uygulamaların avantajlarına yer verilmiş, daha sonra ise dezavantajlı olduğu noktalar üzerinde durulmuştur.

İlerleyen bölümde bu avantaj ve dezavantajlar tek tek tartışılmıştır. Çevrimiçi psikolojik hizmetlerin getirdiği avantajlar aşağıdaki başlıklar altında tanımlanabilir:

Hizmetlere Ulaşımın Kolaylığı ve Zamansal Esneklik

Daha önce de bahsedildiği gibi özellikle kırsal bölgede yaşayanlar, sağlık hizmetlerine ulaşımında sorun yaşayanlar, yoğun çalışanlar ya da sürekli seyahat edenler için çevrimiçi uygulamalar büyük esneklik sağlamaktadır. Bu durum daha fazla insanın akıl sağlığı ve danışmanlık hizmetlerinden yararlanmalarına yardımcı olmaktadır (Zeren ve Bulut, 2018). Örneğin Aydın (2009), yaptığı çalışmada sağlık kaygısı olan üç danışanla yürütülen çevrimiçi Bilişsel Davranışçı Terapi uygulamasının olumlu ve olumsuz etkilerini değerlendirmiştir. Araştırmacı terapi saatlerinin esnek olabilmesi, farklı yerlerden seansa katılma, maddi olarak ekonomik olabilmesi olumlu imkanlar olarak tanımlanmıştır. İnternet kaynaklı aksaklıklar, beden dilinin daha az fark edilmesi, bazen ise dikkat dağınıklığı oluşturması tanımlanmıştır.

Danışanın Kişilik Özelliklerine Uygun Hizmet İmkânı

Çevrimiçi uygulamalar uzakta olan, kırsal bölgede olanların yanı sıra farklı fiziksel nitelikleri nedeni ile dışarı çıkamayan ya da agorafobi, kaygı ya da diğer rahatsızlıklar gibi psikolojik rahatsızlıkları nedeniyle dışarı çıkamayan danışanlar için de önemli bir avantaj sağlamaktadır. Çevrimiçi uygulamalar en fazla düşük ve orta düzeyde semptomla sahip hastalarda etkili olmaktadır. Fakat akut müdahale gerektiren ağır psikolojik probleme sahip bireylerin çevresinde yardım olanağı olmadığında da avantajlı bir hizmet olarak karşımıza çıkabilmektedir (Gun ve diğerleri, 2011; Haas ve Malouf, 1995).

Ekonomik Avantajlar

Çevrimiçi psikoterapi ve danışmanlık uygulamaları danışanlar, psikoterapistler, psikolojik danışmanlar ve toplum için daha az maliyetlidir. Bunun sebebi, bina, temizlik, sekreteryaya gibi birçok ek hizmetin daha az kişi ve materyalle yürütülebilmesidir. Bu anlamda çevrimiçi uygulamalar düşük ve orta gelire sahip insanların bulunduğu yerlerde akıl sağlığı hizmetine ihtiyaç duyan bireyler için bir çözüm olarak düşünülebilir. Çevrimiçi psikolojik danışma sadece bireysel değil, grup uygulamaları bakımından da avantaj sağlamaktadır. Atalay (2022), üniversite öğrencileri ile birlikte yürüttüğü sanat temelli çevrimiçi grup terapisinin kendini açmayı sağladığı, özdeşim kurabildikleri, paylaşımlardan öğrendiklerini ve öz farkındalıklarını arttırdığını belirtmişlerdir. Grup terapisinin bireysel terapiye göre hem zaman hem de ekonomik olarak avantajlı olduğu düşünüldüğünde bu bulgu pozitif olarak değerlendirilebilir. Nar (2023), da yürüttüğü çevrimiçi aile danışmanlığı uygulamasında da en büyük avantajın zamandan tasarruf olduğunu belirtirken, dezavantajın ise teknolojik alt yapıdaki yetersizlikler olduğunu vurgulamıştır.

Kolaylık, Memnuniyet, Kabul ve Artan Talep

Çevrimiçi psikoterapi ve psikolojik danışma, artık danışanlar, psikoterapistler ve psikolojik danışmanlar tarafından daha fazla kabul görmeye başlamıştır. Bu artan talep, danışanların hizmetlerin sunumuna ilişkin güven duygusuna sahip olduklarının da bir göstergesidir. Özkan (2023), özellikle özel okullarda çalışan psikolojik danışmanların çevrimiçi görüşmelere daha açık olduğunu belirtmiş ve çevrimiçi terapi-psikolojik danışmaya karşı olumlu tutumun hizmetlerin kalitesini arttırdığını ortaya koymuştur. Zeren (2017), psikolojik danışman adayları ile yaptığı bir çalışmada, adayların çevrimiçi uygulamaların avantajlı olduğunu belirttikleri fakat danışanla bağ kurmada hala bazı sorunlar yaşadıklarını belirtmişlerdir. Yüksel-Şahin (2021) yılında yüksek lisans ve doktora yapan psikolojik danışmanların çevrimiçi psikolojik danışma uygulamalarına ilişkin görüşlerini almıştır. Psikolojik danışmanlar çevrimiçi uygulamaların oldukça ekonomik olduğunu fakat tek başına yeterli bir uygulama olmadığını belirtmişlerdir. Bu veriler çevrimiçi uygulamaya talebin arttığını fakat uygulamada hala bazı sorunlar olduğunu göstermektedir.

Anonimlik ve Gizlilik

Çevrimiçi psikoterapi ve danışmanlık, danışanın ofise girmesinin görülmemesi anlamında bir anonimlik sağlarken, aynı zaman internet ortamında bire bir görüşme için de bir gizlilik sağlamaktadır. Gerçek ya da algılanan hangi tür de olursa olsun bir anonimlik danışanların daha az direnç göstermesine ve kendini daha fazla açmasına yardımcı olmaktadır. Çünkü psikolojik yardım arayan bireyler hala belli düzeyde etiketleme ile karşı karşıya kalmaktadır (Ben-Porath, 2005). Özellikle hala geleneksel inanışların devam ettiği bölgelerde psikolojik yardım almak “delilik” olarak nitelenebilir (Şimşek, 2017). Buna ek olarak toplumda erkeklerin daha güçlü olması gerektiği düşünülebilir, bu nedenle psikolojik yardım almak erkekler tarafından bir başarısızlık olarak nitelenebilir ve duygudan kaçınmak için bireyler psikolojik yardım almaktan kaçınabilir (Gürsoy ve Gizir, 2018). Bu durumun önüne geçmede çevrimiçi psikolojik yardım hizmetlerinin bir avantaj sağlayacağı düşünülebilir.

Duygusal Bağlanma Konusunda Kolaylık

Bu başlık aslında kısmen anonimlik ve gizlilikle ilgili de bir konudur. Çevrimiçi uygulamalar yoluyla danışanlar sosyal anlamda daha az baskı görürler ve daha az etiketlenme riski taşırlar. Çevrimiçi uygulamalar özellikle danışanların yardım almaya ilişkin ilk korkularının ortadan kaldırılmasına oldukça etkilidir. Fiziksel olarak psikolojik yardım almaya gitmek danışanlarda ilk aşamada bir çekince oluşturabilir. Fakat çevrimiçi olarak sürece alıştıktan sonra danışanlar fiziki olarak da yardım almak isteyebilirler. Bunun dışında Dunn (2012), utangaç olan ve bağlanma problemi yaşayan danışanların çevrimiçi ortamlarda kendilerini daha iyi

hissettiklerini vurgulamıştır. Richards (2009) da danışanların anonimlik durumunda kendilerini daha güvende hissettikleri ve kendilerini daha iyi açtıklarını ifade etmektedir.

Terapötik (Tedavi Edici) Güç

Tüm psikolojik yardım ilişkileri tedavi edicidir yani terapötiktir. Yapılan çalışmalar çevrimiçi uygulamalarda da hemen hemen yüz yüze ilişki ile aynı derecede terapötik bağın yakalanabildiğini göstermektedir. Örneğin Baykal (2023), Borderline Kişilik Bozukluğu olan bir danışanı ile çevrimiçi yürüttüğü şema terapi uygulamasında bu çalışmada bahsedilen belli başlı sıkıntıları yaşasa da oldukça verimli sonuçlar elde ettiğini belirtmiştir. Huyut (2019) da kaygı bozukluklarını (Toplumsal Kaygı Bozukluğu, Panik Bozukluğu/Agorafobi, Yaygın Kaygı Bozukluğu ve Özgül Fobi) tedavisinde çevrimiçi Bilişsel Davranışçı Terapi uygulamalarını kullanan çalışmaların etkililiğini incelediği çalışmada çevrimiçi uygulamaların yüz yüze terapi uygulamalarına yakın sonuçlar verdiğini görmüştür. Bu anlamda iletişim sürecinin çevrimiçi uygulamalarda da güçlü bir şekilde devam ettiği söylenebilir. Garcia ve diğerleri (2021), çevrimiçi uygulamalarda anlık bakışlar, beden duruşu, diğer bazı mimiklerin gözden kaçabileceğini belirtmişlerdir. Bu eksikliklerin sessizliği etkili kullanarak ve gerektiği yerde sözel etkileşimin daha yoğun kullanılarak telafi edilebileceğini vurgulamışlardır ve uzmanların terapötik sürecin etkililiğini hala koruyabileceklerini vurgulamışlardır. Zeren (2016) yaptığı çalışmada çevrimiçi psikolojik danışma uygulamaları ile yüz yüze psikolojik danışma uygulamaları arasında danışan memnuniyeti bakımından bir farklılık olmadığını belirtmiştir. Fakat terapist-psikolojik danışman ve danışan arasındaki ilişkinin niteliğine ilişkin daha fazla çalışmaya ihtiyaç olduğu açıktır.

Çevrimiçi Öğretim ve Süpervizyon

Psikoterapi ve psikolojik danışma uygulamalarında süpervizyon uzmanların gelişimine büyük katkı sağlamaktadır. Bu anlamda uzmanlar eksik olduğu konularda eğitimler almalı ve meslektaşları ile istişare etmelidirler. Fakat bu çalışmayı yüz yüze gerçekleştirmek uzmanların çalışma durumları ya da ekonomik konular gibi nedenlerden her zaman mümkün olan bir durum değildir. Fakat çevrimiçi uygulamalar bu problemi ortadan kaldırmaktadır. Çeşitli uygulamalar yoluyla uzmanlar hem yeni eğitimler alabilmekte hem de meslektaşlarıyla süpervizyon çalışmalarını yürütebilmektedirler. Özer ve diğerleri (2016), özellikle bilgisayar ile daha fazla vakit geçiren, teknoloji kullanımına yatkın olan psikolojik danışmanların çevrimiçi uygulamalara daha açık oldukları ve bunları sık kullanma ihtimallerinin daha yüksek olduğunu belirtmişlerdir. COVID-19 pandemi süreci boyunca APA (American Psychological Association) ve ACA (American Counseling Association) üyeleri için birçok eğitim düzenlemişlerdir. Çalışmalarla özellikle kapanma döneminde uzmanların sürekli gelişimlerinin devamı sağlanmıştır (Poyrazlı ve Can, 2020). Uzmanların sürekli gelişimlerinin sağlanması danışanların daha kaliteli hizmetleri erişimi açısından oldukça önemlidir.

Danışanın Artan Kontrolü

Çevrimiçi psikoterapi ve psikolojik danışma, danışana daha kolay uzman değiştirme imkanı sunması, kendi terapi sürecini daha kolay kontrol etmesi bağlamında daha fazla güç vermektedir. Bu durum psikoterapist ve danışan arasındaki güç dengesinin yeniden kurulmasına yardımcı olur ve terapi-danışma sürecini daha işbirlikçi hale getirir (Stoll ve diğerleri, 2020).

Sınır Ötesine Ulaşma

Çevrimiçi psikoterapi uygulamaları ile coğrafi, ülke-şehir sınırları ve zaman kısıtlaması olmadan psikoterapistler-psikolojik danışmanlar danışanlarla etkileşime geçebilirler. Özellikle aynı dili konuşan ülkeler arasında psikoterapistler ve psikolojik danışmanlar psikolojik yardım hizmeti sunabilirler (Fenichel ve diğerleri, 2002).

Aciliyete Müdahale

Çevrimiçi psikoterapi acil durumlarda ve kriz anlarında oldukça kullanışlı müdahaleler sunar. Geleneksel terapi yöntemleri ile kıyaslandığında özellikle intihar, saldırıya maruz kalma gibi durumlardan sonra mağdurlara daha hızlı ulaşılmasına yardımcı olabilir. Özellikle diğer kriz durumları ve intiharı önlemede acil telefon hatları diğer bazı ülkelerde yıllardır kurulmuş durumdadır (Knox ve diğerleri, 2012; Rhee ve diğerleri, 2005). Benzer şekilde çevrimiçi acil yardım hatları da kurulabilir.

Hizmetlerin Uyarlanabilirliği ve Kişiyeye Uygun Hizmet

Çevrimiçi uygulamalar birçok rahatsızlık ya da soruna uyarlanabilir. Danışanlar, her rahatsızlık konusunda istedikleri zaman uzmana ulaşma şansına sahip olabilirler. Bu imkân da danışanlara daha fazla kişiselleştirilmiş hizmet sunulmasına yardımcı olur. Çünkü bireylerin fiziki olarak bulunduğu çevrede her zaman ihtiyaçlarına uygun hizmet veren bir uzman olmayabilir (Chaet ve diğerleri, 2017).

Bağlılık ve Uyum

Çevrimiçi uygulamalar yoluyla terapi-psikolojik danışmanlık sürecine daha fazla katılımı, bağlılığı ve artan derecede uyumu en az geleneksel terapi yöntemleri kadar başarılı bir şekilde sağlanabilir. Aslında bu durum hem erişim kolaylığı hem de ekonomiklik ile ilişkili bir durumdur. Danışanlar hem daha çabuk hem de daha az maliyetle sürekli uzmana ulaşma şansı elde edeceklerdir (Özkan, 2023; Zeren, 2017).

Araştırma İçin Fırsatlar

İnternet uygulamalarının bu kadar yoğun olmadığı zaman çeşitli araştırmalar için danışanlara ulaşmak büyük problem teşkil ediyordu. Fakat günümüzde e-posta temelli uygulamalar, otomatik olarak kaydedilen oturumlar yoluyla araştırmalar yapmak daha kolay hale

gelmiş durumdadır. Örneğin dikkatli bir düzenleme ile birçok test ve anket internet temeli ile katılımcılara ulaştırılabilir (Ball, 2019).

Etîge Aykırılık

Herkes ihtiyaç halinde sağlık hizmetlerinden yararlanma hakkına sahiptir. Anayasanın 56. maddesi, sağlık hakkını sosyal haklardan biri olarak kabul etmiştir (Atatanır, 2021). Bu nedenle bireylerin sağlık haklarına erişimini engellemek anayasaya aykırılık teşkil eder. Bu anlamda hizmetlere ulaşım imkanı olmayanlara psikoterapi hizmeti sunmamak etik uygulamalara da aykırıdır. Fakat çevrimiçi uygulamalar yoluyla her bireye ulaşmak bu problemi bir nebze de olsa ortadan kaldıracaktır.

Uzmanlar İçin Özgürlük

Çevrimiçi uygulamalar psikoterapist ve psikolojik danışmanların sürekli olarak kurumsal yer değiştirmesini engeller. Örneğin işe ya da görüşme yapacağı büroya gidip gelmesi esnasında oluşan zaman kaybı, ortamın düzenlenmesi ile ilişkili olan zaman kayıplarının önüne geçer. Bu durumda psikoterapistler-psikolojik danışmanlar özel hayatları ile iş hayatları arasında daha kolay bir şekilde denge sağlamış olurlar. Kazu ve Yıldırım (2021), mesleki tükenmişliği tetikleyen en önemli faktörün aşırı iş yükü olduğunu belirtmişlerdir. İş yükünün fazla olması bireyin özel hayatına zaman ayıramamasına ve çalışma yaşamında da soğumasına neden olmaktadır. Fakat çevrimiçi uygulamalar uzmanlara ek zaman kazandırarak bu olumsuz durumun önüne geçebilir.

Hesap Verilebilirliğin Artması

Çevrimiçi uygulamalarda hem terapistler hem de danışanlar için hesap verilebilirliği sağlamak daha kolaydır. Çünkü hem kayıtlar iki tarafta da bulunabilir hem de bunları saklamak daha kolaydır. Böyle bir tedbir birçok yanlış uygulamanın ve dava sürecinin önüne geçebilir. Tabi terapi kayıtlarının nasıl kullanılacağı, gizlilikle ilgili şartların nasıl sağlanacağı hala tartışma konusudur (Halovic, 2019). Fakat çevrimiçi ortamda bu kayıtların daha kolay tutulması her zaman değerlendirme için bir avantaj sağlayacaktır.

Uzmanların Korunması

Çevrimiçi uygulamalar yoluyla uygulayıcıların riskli ortamlarda bulunan tehditlerden ya da riskli danışanların olumsuz davranışların korunması sağlanmış olur. Danışanların uzmanları tehdit etmesi, takip etmesi, taciz etmesi ile ilgili durumlar genellikle literatürde ihmal edilmiştir (Erickson ve diğerleri, 2019). Fakat bazı hastaların duygusal anlamda istikrarsız olduğu dikkate alındığında çevrimiçi uygulamaların bu riski en aza indirdiği görülmektedir.

Sosyal Medya

Çevrimiçi destekli olarak danışanlar sosyal medyada birçok uzmana ulaşarak rahatsızlıklarına ilişkin bilgi alabiliyorlar. Aynı zamanda sosyal medya yoluyla birçok farklı insana ulaşarak ilişkilerini geliştirme fırsatı elde ediyorlar. Çünkü sosyal medya son dönemde özellikle gençlerin duygusal tatmin aracı olmuş durumdadır (Alioğlu, 2016). Çevrimiçi uygulamalarla birlikte sosyal medya da destekleyici olarak kullanılabilir (Creaner, 2020).

Yakınlığın Azalması

Çevrimiçi uygulamaların fiziksel yakınlığı azaltması uzmanlar ve danışanlar arasındaki duygusal ve cinsel çekime ilişkin riski de en aza indirmektedir. Terapi uygulamalarında transferans üzerinde en fazla çalışılması gereken konulardandır. Transferansın oluşmasında bireylerin sözlerinden ziyade bedensel tepkileri, fiziksel yakınlık gibi durumlar da etkili olmaktadır. Sayers (2021), çevrimiçi uygulamalarda her ne kadar iletişim kuvvetli olsa bile beden ifadelerinin aynı ortamda olduğu kadar güçlü iletilemeyeceğini, bu nedenle transferans ve karşıt transferans olgusunun daha nadir ortaya çıkacağını söylemektedir.

Bilgilendirilmiş Onam

Çevrimiçi uygulamalarla bilgilendirilmiş onamın biçimini güçlendirilebilir. Örneğin gerektiği durumda web sayfaları tekrar ziyaret edilebilir, danışanın ihtiyaç duyduğu ek bilgiler internet sitesine eklenebilir ve gerektiğinde farklı dillere çevrilebilir (Örneğin göçmen danışanlar için daha fazla erişim sağlanabilir). Kurşun ve diğerleri (2023), pandemi döneminde mültecilerle çevrimiçi psikolojik danışma hizmetleri yürütmüş, danışana ulaşma konusunda avantaj sağlandığını fakat bazen danışanların kısıtlı imkanları ve sistemle ilgili bilgi eksikliği nedeniyle sorun yaşadıklarını vurgulamışlardır. Bu durum, çevrimiçi psikolojik danışma uygulamalarında teknoloji alt yapısının iyi olması gerektiğinin, hem terapist-danışmanların hem de danışanların çevrimiçi süreçlere hâkim olması gerektiğinin en temel göstergesidir. Aynı zamanda göçmenler ya da azınlıklar gibi gruplara hizmet sunarken, izin-onay şartlarının daha açık bir biçimde tanımlanması gerektiğinin bir göstergesidir.

Serbest Piyasaya Karşı Koruma

Çevrimiçi psikoterapi ve danışmanlık hizmetinin sunulmamasını istemek serbest piyasa ekonomisi görüşüne aykırılık teşkil eder. Çünkü birçok hizmetin artık çevrimiçi uygulaması bulunmaktadır. Örneğin e-kütüphaneler, e-sağlık hizmetleri, e-pazarlama siteleri gibi. Bu nedenle psikolojik danışma-psikoterapi uygulamalarını da çevrimiçi yapıdan ayrı tutmak serbest piyasa şartlarına aykırılık teşkil eder.

ÇEVİRİMİÇİ PSİKOTERAPİ VE PSİKOLOJİK DANIŞMA UYGULAMASININ ETİK AÇIDAN ZARARLARINA İLİŞKİN GÖRÜŞLER

Daha önce belirtildiği gibi her ne kadar çevrimiçi uygulamalara olan talep son dönemde artsa da ya da faydaları üzerinde durulsa da hala eksik bir uygulama biçimi ya da etik sorunlara sahip olduğunu söyleyen çalışmalar bulunmaktadır. Yine Stoll ve diğerleri (2020), bu konuda da birçok araştırmayı incelemiş ve eksik yönlerle, etik sıkıntılara ilişkin bir sınıflama yapmıştır. Bu sınıflamada bazı başlıklar birleştirilerek, diğer literatürle desteklenerek bu çalışmada ilerleyen bölümde tanımlanmıştır:

Gizlilik ve Güvenlik Sorunları

Çevrimiçi psikoterapi-danışmanlıkta en büyük güvenlik problemi verilerin çalınması konusudur. Danışana ait gizli bilgilerin, kimlik bilgilerinin saklanması için güçlü güvenlik sistemleri gerekmektedir. Bu anlamda teknoloji kullanımı uzmanlar ve imkanlara kolay ulaşma imkânı sağlarken, verilerin kolayca sızdırılmasına da neden olmuştur (Yegen, 2014).

Uzmanın Yeterliği ve Eğitimi

Akıl sağlığı uzmanlarının sadece yardım sunacağı konularda yeterli olması yetmez. Aynı zamanda hem teknoloji kullanım yeterliklerine sahip olmaları, hem de terapötik becerilerini çevrimiçi ortama aktarabilecek yeterliklere sahip olmaları beklenir. Aynı zamanda uzmanlar çevrimiçi uygulamadaki etik ilkelere ve yasal kurallara da hâkim olmalıdırlar ki ileride hukuki sorunlarla karşılaşmasınlar. Kurşun ve diğerleri (2023), çevrimiçi uygulamaların çok faydalı olduklarını söylerken, uygulama inceliklerine hala yeterli derecede sahip olmadıklarını belirtmişlerdir.

İletişim Problemleri

Belki de çevrimiçi psikolojik danışma hizmetlerine ilişkin yöneltilen en önemli eleştirilerden biri yüz yüze görüşmelerde olduğu gibi yeterli terapötik iletişimin sağlanamayacağına ilişkindir. Yüksel-Şahin (2021), yaptığı çalışmada psikolojik danışmanların çevrimiçi uygulamaları etkili bulurken, özellikle iletişim konusunda yüz yüze kadar etkili olmadıklarını düşündüklerini bulmuştur. Bunun sebebi olarak ise çevrimiçi ortamlarda jest ve mimiklerin kaçırılma ihtimalinin daha yüksek olduğunu belirtmişlerdir.

Faydaya İlişkin Yetersiz Araştırmalar

Çevrimiçi uygulamalara ilişkin çalışmalar yapılmış olsa da bunlar kısıtlı örneklemeler üzerinedir. Aynı zamanda bu terapilerin uzun dönemli etkilerine ilişkin boylamsal çalışmalar yok denecek kadar azdır. Bu nedenle yapılan çalışmalardan yola çıkarak bu terapilerin etkili olacağını söylemek yanıltıcı olacaktır (Korkmaz ve Şen, 2018; Richards ve Vigano, 2013).

Aciliyet

Daha önce belirtildiği gibi danışanlar acil ihtiyaç duyduğunda bu hizmetlerden çevrimiçi faydalanabileceklerdir. Fakat danışanların durumuna acil fiziki ya da yasal müdahale gereken durumlarda farklı bölgelerdeki danışanlara ulaşım sorun olacaktır. Müdahaleler sadece internet üzerinden olabilecektir. Fakat bu durum gecikmelere neden olabilir.

Bilgilendirilmiş Onam Sorunları

Daha önce vurgulandığı gibi bilgilendirilmiş onamın danışanlardan daha detaylı alınabilmesi mümkün olabilir. Fakat çevrimiçi onayı yasal olarak almak için resmi düzenlemelerin ciddi biçimde yapılması gerekir. Aynı zamanda danışanın onay verecek mental olgunlukta olup olmadığını anlamak zor olabilir.

Teknolojik Yetersizlik

Uzmanların çevrimiçi hizmetleri sunabilmek için teknolojik donanımlarının oldukça iyi olması gerekir. Aynı zamanda danışanların da teknolojik olarak donanımlarının iyi olması ve içinde bulundukları bölgede internete erişimlerinin olması gerekir. Fakat çevrimiçi uygulamaların daha çok alt ve orta gelir grubuna hitap edebilmesinin bir avantaj olduğu düşünüldüğünde, özellikle düşük SED'e sahip bireyler açısından bu durum bir dezavantaj olarak ortaya çıkacaktır. Fakat günümüzde Türkiye'deki hanelerin dörtte üçü internet erişimine sahiptir. Fakat bireyler bilgisayar ya da tableten ziyade daha çok akıllı telefon kullanmaktadırlar (Güler ve diğerleri, 2017). Bu durum telefonla çevrimiçi görüşmeleri zorlaştırabilir.

Yönergelerin Olmaması ya da Yetersizliği

Çevrimiçi uygulamalara ilişkin yurt dışında ve ülkemizde bazı standartlar benimsenmiş olsa bile bunlar detay içermekten oldukça uzaktır. Gizlilik şartları nasıl sağlanacak, gerektiği durumda yüz yüze görüşmenin koşulları ne olacak, ödeme şartlarının güvenliği nasıl sağlanacak gibi birçok konuda yönergeler eksiktir (Harris ve Birnbaum, 2015; Manhal-Baugus, 2001). Bu nedenle çevrimiçi psikoterapi uygulamalarının yalnızca destekleyici olarak kullanılması daha uygun olacaktır.

Coğrafi Bölgeler Arası Uygulama Zorluğu

Farklı coğrafi bölgelerdeki bireylerle çalışan uzmanların karşılaşacağı en büyük problem kültürel farklılıklar olacaktır. Bu nedenle çevrimiçi ve farklı kültürden bireylerle çalışacak uzmanların kültürlerarası terapi konusunda bilgi sahibi olması ve çalıştığı bireyin kültürel değerlerine hâkim olması gerekir (Laungani, 2010).

Danışanın Özellikleri

Bazı uzmanlar çevrimiçi psikolojik hizmetlerin tüm danışan türleri için uygun olmadığını belirtir. Özellikle şizofreni, ağır kişilik problemleri gibi klinik tedavi görmesi gereken danışanlar için bu hizmetler fayda sağlamayacaktır. Fakat ani durumlarda, pandemi kapanması gibi hastalara ulaşımın zor olduğu durumlarda kısa çevrimiçi müdahaleler hastalar için avantaj sağlayabilir (Cheli ve diğerleri, 2020).

Bakış Açısı, Gelenekler ve Uzmanın Tutumu

Çoğu uzman henüz çevrimiçi uygulamaları basit çalışmalar olarak görür, yani profesyonel olarak kabul etmez ve bu nedenle uygulamaları benimsemiş değildir. Bu durum da çevrimiçi uygulamaların daha yavaş bir şekilde gelişim göstermesine neden olacaktır. Korkmaz ve Şen (2018), 45 psikoterapist ile yaptığı görüşmede çevrimiçi terapiye ilişkin görüşleri şu alt başlıklarda toplamıştır: a) Kaygı uyandıran bir yapı, b) Uygun olmayan bağlam, c) yedek/koşullu bir bağlam, d) özel eğitim ve bilgi gerektiren bağlam, e) suistimale açık bir bağlam, f) aksiliklere açık bir bağlam, g) ulaşılabilirliği yüksek bağlam, h) yüz yüz terapiden farklı olmayan bağlam. Görüşler incelendiğinde psikoterapistlerin büyük oranda çevrimiçi uygulamalara ilişkin bakış açısının olumsuz olduğu görülmektedir.

Kötüye Kullanım ve Zarar Verme

Çevrimiçi uygulamalardaki en riskli durumlardan biri uzmanların lisansını onaylatma sorunudur. Özellikle psikolojik hizmetlerle ilgili yasal boşlukların çok olduğu günümüzde yetersiz eğitime sahip bireyler hatta sahte psikoterapistler ve psikolojik danışmanların bile yardım sunma olasılığı bulunuyor.

Sınır Problemleri

Çevrimiçi psikolojik hizmetler profesyonel sınırların korunmasını engelleyebilir. Teknoloji üzerinden kurulan iletişim danışanlar tarafından daha az resmi, daha arkadaşça değerlendirilebilir. Aynı zamanda teknoloji sayesinde uzman tatildeyken, hastanedeyken ya da seyahat ederken kısacası uygunsuz zamanlarda danışan tarafından rahatsız edilebilir. Buna ek olarak internete ulaşım kolaylığı nedeniyle uzman ve danışan birbirlerinin bilgilerine kolayca ulaşabilir. Oysa gerek bireysel gerekse grupla psikolojik danışmada hizmetlerin profesyonel şekilde yürütülmesi için mesleki sınırların korunması, yani süreç boyunca uzman ve danışan ilişkisinin devam etmesi gerekir (Özçetin ve Yalçın, 2015). Özellikle daha önce bahsedildiği gibi sosyal medya destekleyici olduğu kadar yardımları engelleyici de olabilir. Örneğin danışanlar transferans olgusuyla uzmanlarla daha fazla yakınlaşmak için mesajlar atabilir, arkadaşlık istekleri gönderebilir ya da aldıkları yardım biçimlerini uygunsuz şekilde ifşalayabilir.

Teknoloji Kullanımının Olumsuz Etkisi

Çevrimiçi psikoterapi uygulamaları, teknoloji bağımlılığı olan bireylerin daha fazla sosyal olarak izole olmasına neden olabilir. Çünkü bazı danışanların ev dışına çıkarak sosyalleşmeleri ve bu şekilde psikolojik sağlamlıklarını tekrar kazanmaları gerekir. Fakat teknoloji destekli yardımlar bu durumu engelleyebilir. Örneğin, Durucu ve diğerleri (2021), günde 5-6 saat vaktini sosyal medyada harcama ile yalnızlık düzeyleri arasında bir ilişki olduğunu bulmuşlardır.

Terapiye Bağlanma Sorunları

Çevrimiçi uygulamalarda danışanların istedikleri zaman interneti ya da bilgisayarı kapatabilmeleri, sistemden çıkış yapabilmeleri, zorlandıkları durumlarda terapi sürecinden kaçmalarına neden olabilir. Bu durum danışanların sürece bağlanmalarını zorlaştırabilir (Stoll ve diğerleri, 2020).

Özerklik Kaybı

Çevrimiçi uygulamalarda danışanlar ev gibi ortamlarda giriş yaptıklarında aile üyelerinin sürece müdahalesi ile karşılaşabilirler. Terapi seanslarını kendilerine göre değil içinde bulundukları ortamın şartlarına göre düzenlemek zorunda kalabilirler (Fleming ve diğerleri, 2009).

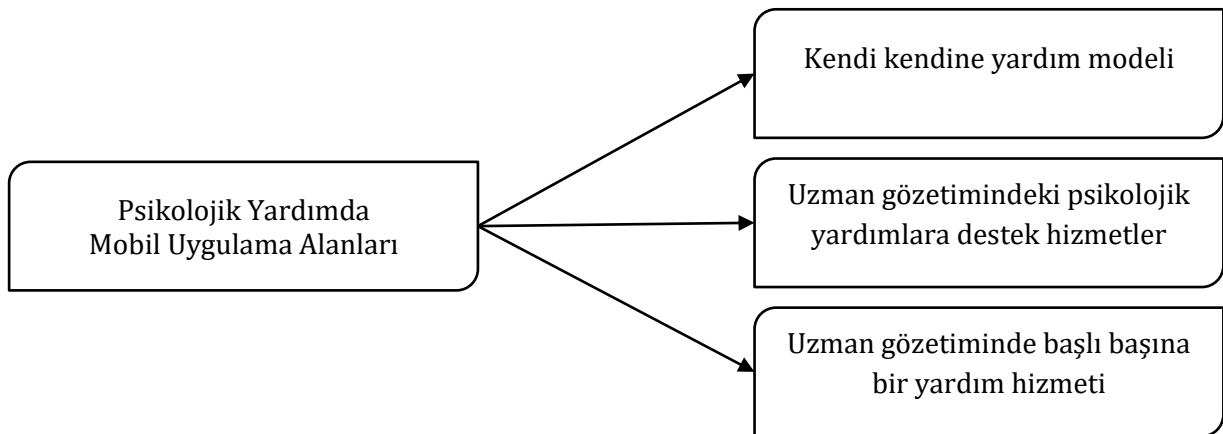
OKULLARDA ÇEVİRİMİÇİ PSİKOTERAPİ/PSİKOLOJİK DANIŞMANLIK UYGULAMALARINA DAİR ÖNERİLER

Verilen literatür incelendiğinde çevrimiçi uygulamaların hem lehine hem de aleyhinde görüşler olduğu görülmektedir. Fakat çalışmalardan ortaya çıkan kaçınılmaz gerçek göstermektedir ki sanal dünya artık günlük yaşamla iç içedir ve hemen hemen her bireyin internete erişimi vardır. Özellikle 2000 sonrası doğal nesil için internetsiz bir dünya tanımı yoktur. TÜİK (2023) verilen göre internete erişimi olan hane halkı oranı %95,5, internet kullanan bireylerin oranı ise % 87,1 olmuştur. Yine TÜİK (2021)'in yaptığı "Çocuklarda Bilişim Teknolojileri Kullanım" araştırmasına göre 6-15 yaş grubu çocukların yüzde 55,6'sının bilgisayar, yüzde 82,7'sinin internet, yüzde 64,4'ünün cep telefonu kullandığı belirlendi. Araştırmaya göre; internet kullanımı, 6-15 yaş grubundaki çocuklar için 2013'te yüzde 50,8 iken 2021'de yüzde 82,7'ye yükseldi. Düzenli internet kullanan erkek çocukların oranının 2013'te yüzde 92,8'den 2021'de yüzde 98,9'a, kız çocukların oranının ise yüzde 90,7'den yüzde 98,4'e çıktığı görüldü. Bu veriler sanal dünyada çocuk, ergen ve gençlerin ne kadar aktif bulunduklarının göstergesidir. Bu nedenle okullarda psikolojik yardım hizmetlerinde mobil ve diğer sanal uygulamaların kullanılması kaçınılmaz bir zorunluluktur. Bunun yanı sıra son dönemde okullara birçok davranış problemi görülebilir ve bunlara hızlı ve etkili bir şekilde müdahale edilmesi gerekir. Örneğin bireylerin maddeleri en az bir kere deneme yaş aralığı 15-24 yaştır. Aynı zamanda okul çağında

sonlanmış ya da sonlanmamış intihar (Akyol, 2023; Korkmaz, 2024), depresyon, kaygı (Düşünceli ve diğerleri, 2022; Karadağ, 2020) gibi birçok problem görülebilmektedir. Fakat öğrenciye ulaşmada psikolojik danışmanlar sorunlar yaşamaktadır. Öğrencilerin okul saatlerinde derslerde olmaları, ders sonunda okuldan ayrılmaları ya da okulda psikolojik danışman ile görüşürken görünmek istememeleri psikolojik hizmetlerden istenen düzeyde verim alınmasını engellemektedir. Fakat çevrimiçi yapılacak düzenlemelerle öğrencilerle görüşmede engel oluşturan bu durumların önüne geçilebilir. Daha önce de belirtildiği gibi artık çevrimiçi psikoterapi-psikolojik danışma uygulamaları kabul edilebilir hale gelmiştir. Fakat bu uygulamaların dışında sağlıkla ilgili birçok mobil uygulamaya da sanal mağazalardan erişilebilmektedir. Aynı çalışmaların okullarda psikolojik hizmetleri destekleyici olarak sunulması da düşünülebilir. Bu bağlamda okullarda internet üzerinden ne çeşit yardımlar sunulabileceğine dair öneriler ilerleyen bölümde sunulmuştur.

Okul Temelli Psikolojik Hizmetleri Sunmada Mobil Uygulamalar

Mobil uygulama diğer sanal görüşme biçimlerinden biraz farklıdır. Mobil uygulama masaüstü veya dizüstü bilgisayarlardan ziyade; akıllı telefonlar ve tabletler gibi küçük, kablosuz bilgi işlem aygıtlarında kullanılır. Mobil uygulamaların amacı, kişilerin veya işletmelerin mevcut işlerinin daha verimli hale gelmesi ve müşterileriyle daha etkileşimli olması için kullanılabilir. Navigasyondan eğlenceye, spor, zindelik ve hayal edilebilecek bütün işler için kullanılabilir (SOFTECH, 2024). Özellikle fiziksel sağlık alanında kullanılan mobil uygulamalar artık psikolojik sağlık alanında kullanılmaktadır ve bu uygulamalarının verimliliğine ilişkin çalışmalar ortaya konulmaya başlamıştır (Marques ve diğerleri, 2021; Schueller ve diğerleri, 2020). Oliveira ve diğerleri (2021) yılında üniversite öğrencileri ile yürüttükleri çalışmada mobil uygulama destekli psikolojik yardımların öğrencilerin kaygı, stres, depresyon, alkol ve tütün kullanımı gibi riskli davranışlarına müdahalede öğrenciler tarafından benimsendiğini bulmuşlardır. Psikolojik yardım hizmetlerinde mobil uygulamaların kullanımı üç şekilde gerçekleştirilebilir:

Şekil 1. Psikolojik yardım hizmetlerinde mobil uygulamaların kullanım biçimleri (Neary ve Schueller, 2018; akt. Kabadayı ve Güven, 2023).

Şekil 1’de görüldüğü gibi ilk yardım biçimi bireylerin uygulamaları kullanarak kendileri ile ilgili çeşitli konularda bilgiler alabildikleri uygulamalardır. İkinci uygulama biçimi normalde yüz yüze ya da çevrimiçi psikoterapi-psikolojik danışmanlık desteği alan bireyleri uzmanın yönlendirmesiyle kendini geliştirecek konularda bilgi almasıdır. Üçüncü uygulama ise bir uzmanın uygulama yoluyla çevrimiçi bağlamda danışana yardımcı olmasını açıklar. Yurt dışında bu bağlamda bu üç türe uygun psikolojik hizmet amacıyla birçok farklı mobil uygulamanın geliştirildiği ve birçok uygulamanın daha çok Bilişsel-Davranışçı Yaklaşımı temel alarak hizmet verdiği görülmektedir. PsyPills, Rational Parenting Coach (RPC), CBT Mobile-Work, BlueIce, Challenger gibi uygulamalar bulunmaktadır (Kabadayı ve Güven, 2023). Türkiye’de baktığımızda ise Sağlık Bakanlığı bünyesinde oluşturulan Ruhsal Destek Sistemi (RUHSAD) uygulaması bulunmaktadır. Bu uygulama COVID-19 pandemisi ile mücadelede problem yaşayan sağlık personeli ve ailelerinin ruhsal hizmetlere çabuk ulaşabilmesi amacıyla geliştirilmiş bir uygulamadır (www.sbsm.gov.tr). Gümüş ve Tengirsen (2020) de “Dialogue” isimli bir ara yüz uygulaması geliştirerek bireylerin mobil uygulama yoluyla yardım almasını desteklemişlerdir fakat daha sonra programın ilerletilmediği görülmüştür. Psikoloji.app, Hiwell gibi siteler de Türkiye’de özellikle çevrimiçi uzman bulma konusunda bireylere yardımcı olmaktadır. Fakat bu uygulamaların henüz çok yeni olduğu ve yapılandırılması gerektiği düşünülmektedir. Şu an için Türkiye’de doğrudan öğrencilere uzman aracılığıyla yardım sunacak bir uygulama geliştirmek zordur. Fakat Milli Eğitim Bakanlığı (MEB), öğrencilerin kendine kendine yardım hizmeti alabileceği, tanımlanmış problem durumlarına ilişkin öğrenci ve ailelerine yol gösterici bir psikolojik destek mobil uygulaması öğrencilerde bilinci arttırarak faydalı olacaktır.

Okul Temelli Psikolojik Hizmetleri Sunmada Çevrimiçi Psikolojik Danışma

Psikolojik danışmanların çevrimiçi çalışma deneyimlerini arttıran en önemli olay COVID-19 pandemi sürecidir. Diğer tüm çalışma alanlarında olduğu gibi psikolojik danışmanlar da hizmetlerini uzaktan yürütmek zorunda kalmışlardır. Siye (2022), bu konuda psikolojik danışmanların görüşlerini aldığı çalışmada çoğunlukla olumsuz görüşler belirttiklerini görmüşlerdir. Fakat o şartlar altında psikolojik danışman ve öğrencilerin teknolojik alt yapılarının yetersiz olması, çevrimiçi uygulamaları yürütecek eğitime sahip olmamaları dikkate alınmalıdır. Özkan (2023) ise eğer psikolojik danışmanlar bu hizmeti yürütmeye dair olumlu tutuma sahip olurlarsa o zaman hizmetleri sunmada daha verimli olduklarını gözlemlemiştir. Örneğin Cerrito ve Behun (2020), kariyer psikolojik danışmanlığı uygulamalarının çevrimiçi uygulamalar yoluyla gayet başarılı bir şekilde yürütülebileceğini belirtmişlerdir. Wilson (2022) ise iyi yapılandırılmış bir sanal rehberlik uygulama sisteminin hizmetlerin kalitesini de oldukça hızlı bir şekilde arttıracakını vurgulamıştır. Oktaviani ve diğerleri (2021), yine COVID-19 pandemi döneminde

geliştirdikleri web temelli rehberlik ve psikolojik danışma sisteminin öğrenciler için faydalı olduğunu tespit etmiştir.

Türkiye’de de MEB kariyer rehberliği ve psikolojik danışmanlığı uygulamaları kapsamında “Mesleki Bilgi Sistemi” web temelli uygulamasını geliştirmiştir fakat hizmetlerin güncellenmesi yapılmamıştır. MEB buna benzer bir uygulamayı diğer psikolojik hizmetler için de kullanmalıdır. Örneğin öğrenciler ihtiyaç duyduğu konularda (sınav kaygısı, depresyon, akademik erteleme vb.) kendi kendine testler yapıp, durumunu değerlendirerek rehberlik servisinden yardım talep edebilir. Aynı zamanda psikolojik danışmanlar bazı durumlarda öğrencilere mesai saatleri kapsamında çevrimiçi görüşme randevusu verip, bunları kayıt altına alarak öğrencilere her an ulaşabilirler. Sonuç olarak teknoloji günlük yaşamımızın içindedir ve insanlar artık uzaktan uygulamalara yatkındırlar. Bu nedenle bu uygulamaların okul rehberlik ve psikolojik danışma sistemlerine entegre edilmeyeceğini düşünmek anlamsızdır.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Son dönemde yapılan çalışmalarda da görüldüğü gibi çevrimiçi psikolojik hizmetler hem Türkiye’de hem de yurt dışında çocuk, ergen, genç, yetişkin ve aile yapılarında yaygın olarak kullanılmaya başlamıştır (Chester ve Glass, 2006; Oktay ve diğerleri, 2021). Bu uygulamaların etik yönden sakıncaları olduğu tartışılrsa da psikolojik hizmetlerin sunumunda birçok avantajı beraberinde getirdiği açıktır (Acar, 2022). Gizlilik, danışanların kontrolü, teknolojik altyapı gibi olumsuzlukların yanında, danışanlara çabuk ulaşım sağlama, psikolojik hizmetlerin yetersiz olduğu yerleşim yerlerinde bireylere kolayca hizmet sunabilme gibi birçok avantajı da beraberinde getirmektedir. ABD ve Avrupa’daki psikoterapi ve psikolojik danışma sistemleri incelendiğinde çevrimiçi yardımları sunmak için etik kuralların daha detaylı tanımlandığı ve alt yapının daha iyi hazırlandığı görülmektedir. Fakat Türkiye hem kanuni, etik alt yapı hem de teknolojik alt yapı bakımından bu konuda zayıf görünmektedir. Özellikle okullarda sunulan psikolojik hizmetler bağlamında düşünüldüğünde okullarımızın hala tam anlamıyla bu hizmetlere uyum sağlayamadığı görülmektedir. Oysa hem birçok kişiye ulaşma, hem yeni neslin teknoloji yatkınlığı, hem ekonomiklik anlamında düşünüldüğünce çevrimiçi uygulamaların psikolojik hizmetlerin sunumunda birçok avantaj sağlayacağı açıkça görülmektedir.

Bu nedenle eğitim kurumları özellikle iki biçimde çevrimiçi psikolojik hizmetleri yapılarına entegre edebilir. Bunlardan ilgi mobil uygulamalar yoluyla öğrencilerin kendi kendine yardım alabileceği mobil uygulamaları özellikle MEB’e bağlı okullar kullanabilir. İkincisi öğrencilere verilecek randevular yoluyla ders saatleri dışında evde olan ya da okulda etiketlenme korkusu nedeniyle görüşme yapmaktan çekinen öğrenciler gibi durumu olan bireylerin psikolojik hizmetlerden yararlanması sağlanabilir. Bu şekilde her öğrencinin psikolojik hizmetlere ulaşması

daha kolay sağlanabilir. Bu anlamda okul rehberlik ve psikolojik danışma hizmetlerinin sunumunda teknoloji temelli uygulamaların kullanımı ile ilişkili aşağıdaki öneriler verilebilir:

1. Öğrencilerin psikolojik yardım bilgisine hızlıca ulaşabileceği mobil uygulamalar geliştirilebilir.
2. RAM bünyelerinde sadece çevrimiçi randevular görüşme alan bir psikolojik danışma birimi oluşturulabilir.
3. MEB mobil uygulamalar dışında geliştireceği web sayfaları ile öğrencilere gerekli konularda hem bilgilendirme yapabilir hem de öğrencilerin bireysel olarak kendini değerlendirip, yorumlar alabileceği bir sistem kullanabilir.
4. Okul rehberlik servisleri, yüz yüze görüşmeler gibi çevrimiçi görüşmeler için de randevular oluşturabilir.

- Acar, H. (2022). Web tabanlı psikolojik destek uygulamaları üzerine minör bir değerlendirme: avantajlar-sınırlılıklar. *Uluslararası Anadolu Sosyal Bilimler Dergisi*, 6 (1), 414–423. <https://doi.org/10.47525/ulasbid.1003842>
- Akyol, M. E. (2023). Ergen intiharlarına yönelik okul temelli müdahalelerin incelenmesi. *Erciyes Akademi*, 37 (4), 1663–1679. <https://doi.org/10.48070/erciyesakademi.1325165>
- Alioğlu, N. (2016). Duygusal tatmin aracı olarak sosyal medya kullanımı üzerine bir alan araştırması. *Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 9 (2), 1–27. <https://doi.org/10.18221/bujss.59416>
- Atalay, G. B. (2022). Çevrim içi sanatla grup terapisinin üniversite öğrencilerinin kişisel ve duygusal farkındalıkları üzerine etkileri: Nitel bir çalışma. *AYNA Klinik Psikoloji Dergisi*, 9 (3), 559–587. <https://doi.org/10.31682/ayna.978581>
- Atatanır, H. (2022). Post-pandemi sürecinde sağlık hakkı ve sağlıkta eşitlik. *Journal of Social, Humanities and Administrative Sciences*, 7(45), 2106–2118. <https://doi.org/10.31589/joshas.790>
- Aydın, B. (2023). Bilişsel davranışçı yaklaşıma dayalı çevrim içi psikolojik danışmanın sağlık kaygısını nasıl etkilediğine ilişkin danışan görüşleri. *EKEV Akademi Dergisi*, (96), 26–40. <https://doi.org/10.17753/sosekev.1367444>
- Baykal, N. B. (2023). Borderline kişilik örüntüsü ve ilişki problemlerinin şema terapi ile çevrim içi çalışılması: Bir vaka örneği. *AYNA Klinik Psikoloji Dergisi*, 10 (1), 165–187. <https://doi.org/10.31682/ayna.1071857>
- Ben-Porath, D. D. (2002). Stigmatization of individuals who receive psychotherapy: An interaction between help-seeking behavior and the presence of depression. *Journal of Social and Clinical Psychology*, 21(4), 400–413. <https://doi.org/10.1521/jscp.21.4.400.22594>
- Binder, P. E., Holgersen, H., & Nielsen, G. H. S. (2010). What is a “good outcome” in psychotherapy? A qualitative exploration of former patients’ point of view. *Psychotherapy Research*, 20(3), 285–294. <https://doi.org/10.1080/10503300903376338>
- Breger, L. (2016). *Freud: Görüntünün ortasındaki karanlık: Yaşantı* (A. Biçen, Çev.). Yapı Kredi Yayınları.
- Cerrito, J. A., & Behun, R. J. (2020). Online career guidance systems for PK-12 school students: Compliments to a comprehensive school counseling program. In S. Waller (Ed.), *Education at the Intersection of Globalization and Technology*. IntechOpen. <https://www.intechopen.com/chapters/74356>
- Cheli, S., Cavalletti, V., & Petrocchi, N. (2020). An online compassion-focused crisis intervention during COVID-19 lockdown: A cases series on patients at high risk for psychosis. *Psychosis*, 12(4), 359–362. <https://doi.org/10.5772/intechopen.95084>
- Creaner, M. (2020). The role of social media in counselling and psychotherapy. In R. Tribe & J. Morrissey (Eds.), *The Handbook of Professional Ethical and Research Practice for Psychologists, Counsellors, Psychotherapists and Psychiatrists* (pp. 117–128). Routledge.
- Dunn, K. (2012). A qualitative investigation into the online counselling relationship: To meet or not to meet, that is the question. *Counselling and Psychotherapy Research*, 12(4), 316–326. <https://doi.org/10.1080/14733145.2012.669772>
- Durucu, M., Tuncer, O., & Bayraktar, C. A. (2021). The effect of social media usage on loneliness. In *Lecture notes in management and industrial engineering* (pp. 283–299). https://doi.org/10.1007/978-3-030-76724-2_22
- Düşünceli, B., Özbey, H., & Karakuloğlu, M. (2022). Ergenlerde depresyon düzeyinin bağlanma stillerine ve sosyal medya bağımlılığına göre incelenmesi. *Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 35(1), 28–43. <https://doi.org/10.19171/uefad.932093>

- Emniyet Genel Müdürlüğü. (2018). Türkiye’de genel nüfusta tütün, alkol ve madde kullanımına yönelik tutum ve davranış araştırması. <https://www.narkotik.pol.tr/kurumlar/narkotik.pol.tr/>
- Erickson Cornish, J. A., Smith, R. D., Holmberg, J. R., Dunn, T. M., & Siderius, L. L. (2019). Psychotherapists in danger: The ethics of responding to client threats, stalking, and harassment. *Psychotherapy*, 56(4), 441. <https://doi.org/10.1037/pst0000248>
- Etimolojisözlük. (2024). Kelime kökeni, kelimesinin anlamı - etimoloji. <https://www.etimolojiturkce.com/arama/terapi>
- Fenichel, M., Suler, J., Barak, A., Zelvin, E., Jones, G., Munro, K., ... & Walker-Schmucker, W. (2002). Myths and realities of online clinical work. *CyberPsychology & Behavior*, 5(5), 481–497.
- Fleming, D. A., Edison, K. E., & Pak, H. (2009). Telehealth ethics. *Telemedicine and e-Health*, 15(8), 797–803.
- García, E., Di Paolo, E. A., & De Jaegher, H. (2022). Embodiment in online psychotherapy: A qualitative study. *Psychology and Psychotherapy: Theory, Research and Practice*, 95(1), 191–211.
- Goldfried, M. R. (2013). What should we expect from psychotherapy? *Clinical Psychology Review*, 33(7), 862–869. <https://doi.org/10.1016/j.cpr.2013.05.003>
- Güler, H., Şahinkaya, Y., & Şahinkaya, H. (2017). İnternet ve mobil teknolojilerin yaygınlaşması: Fırsatlar ve sınırlılıklar. *Kilis 7 Aralık Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(14), 186–207. <https://doi.org/10.31834/kilissbd.341511>
- Gümü, Ç., & Tengirşen, Ç. G. A. (2022). Yetişkinlerin psikolojik destek almasına yönelik mobil uygulama tasarımı. *Social Mentality and Researcher Thinkers Journal (Smart Journal)*, 6(30), 385–398. <https://doi.org/10.31576/smryj.484>
- Gun, S. Y., Titov, N., & Andrews, G. (2011). Acceptability of Internet treatment of anxiety and depression. *Australasian Psychiatry*, 19(3), 259–264. <https://doi.org/10.3109/10398562.2011.562295>
- Gürsoy, O., & Gizir, C. A. (2018). Üniversite öğrencilerinin psikolojik yardım almaya yönelik tutumları: Sosyal damgalanma, kendini damgalama, öznel sıkıntıları açma, benlik saygısı ve cinsiyetin rolü. *Turkish Psychological Counseling and Guidance Journal*, 8(49), 137–155.
- Haas, L. J., & Malouf, J. L. (2005). *Keeping up the good work: A practitioner’s guide to mental health ethics* (4th ed.). Professional Resource Press.
- Halovic, S. N. (2019). Competing ethical interests regarding privacy and accountability in psychotherapy. *Journal of Bioethical Inquiry*, 16(3), 469–471. <https://doi.org/10.1007/s11673-019-09925-1>
- Harris, B., & Birnbaum, R. (2015). Ethical and legal implications on the use of technology in counselling. *Clinical Social Work Journal*, 43, 133–141. <https://psycnet.apa.org/doi/10.1007/s10615-014-0515-0>
- Huyut, B. Ç. (2019). Anksiyete bozukluklarının tedavisinde internet tabanlı bilişsel davranışçı terapi uygulamaları. *Yaşam Becerileri Psikoloji Dergisi*, 3(6), 251–263. <https://doi.org/10.31461/ybpd.622846>
- Irvine, A., Drew, P., Bower, P., Brooks, H., Gellatly, J., Armitage, C. J., ... & Bee, P. (2020). Are there interactional differences between telephone and face-to-face psychological therapy? A systematic review of comparative studies. *Journal of Affective Disorders*, 265, 120–131. <https://doi.org/10.1016/j.jad.2020.01.057>
- Karadağ, M. (2020). Okulu bırakan ergenlerde depresyon ve anksiyete düzeylerinin değerlendirilmesi. *Klinik Psikiyatri Dergisi*, 23(3), 274–279. <https://dx.doi.org/10.5505/kpd.2020.72324>

- Kazu, İ. Y., & Yıldırım, D. (2021). Mesleki tükenmişlik: Etki eden faktörler, belirtileri ve sonuçları. *Eğitim ve Toplum Araştırmaları Dergisi*, 8(2), 462–473. <https://doi.org/10.51725/etad.1003628>
- Knox, K. L., Kemp, J., McKeon, R., & Katz, I. R. (2012). Implementation and early utilization of a suicide hotline for veterans. *American Journal of Public Health*, 102(1), S29–S32. <https://doi.org/10.2105/AJPH.2011.300301>
- Korkmaz, B., & Şen, G. (2018). Psikoterapistlerin çevrim içi yürütülen psikoterapilere yönelik algılarına ilişkin bir tematik analiz çalışması. *Klinik Psikoloji Dergisi*, 2(3), 140–152. <https://doi.org/10.31828/kpd2602443829092018m000004>
- Korkmaz, Y. (2024). Medyaya yansıyan tamamlanmış 15–19 yaş aralığındaki intiharların analizi ve sosyal hizmetin önleyici rolü. *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi*. <https://doi.org/10.30783/nevsosbilen.1276329>
- Kurşun, Ş. G., Uygun, E., & Dikeç, G. (2023). COVID-19 döneminde mültecilere çevrim içi psikolojik destek sağlayan ruh sağlığı profesyonellerinin deneyimleri: Nitel çalışma. *Bilişsel Davranışçı Psikoterapi ve Araştırmalar Dergisi*, 12(3), 264–278. <https://doi.org/10.5455/JCBPR.155223>
- Laungani, P. (2004). Counselling and therapy in a multi-cultural setting. *Counselling Psychology Quarterly*, 17(2), 195–207. <https://psycnet.apa.org/doi/10.1080/09515070410001728262>
- Manhal-Baugus, M. (2001). E-therapy: Practical, ethical, and legal issues. *CyberPsychology & Behavior*, 4(5), 551–563. <https://doi.org/10.1089/109493101753235142>
- Marques, G., Drissi, N., de la Torre Díez, I., de Abajo, B. S., & Ouhbi, S. (2021). Impact of COVID-19 on the psychological health of university students in Spain and their attitudes toward mobile mental health solutions. *International Journal of Medical Informatics*, 147, 104369. <https://doi.org/10.1016/j.ijmedinf.2020.104369>
- Muller, I., & Yardley, L. (2011). Telephone-delivered cognitive behavioural therapy: A systematic review and meta-analysis. *Journal of Telemedicine and Telecare*, 17(4), 177–184. <https://doi.org/10.1258/jtt.2010.100709>
- Nar, S. (2023). Uzaktan çevrim içi aile danışmanlığı: Nitel bir çalışma. *Akademik Platform Eğitim ve Değişim Dergisi*, 6(1), 141–168. <https://doi.org/10.55150/apjec.1277514>
- Oktay, S., Merdan-Yıldız, E. D., Karaca-Dinç, P., & Erden, G. (2021). Çevrim içi psikoterapi yöntemlerinin farklı gruplar (yetişkin, çocuk, ergen ve aile) temelinde incelenmesi. *Klinik Psikoloji Dergisi*, 5(3), 304–322. <https://doi.org/10.5455/kpd.26024438m000046>
- Oliveira, C., Pereira, A., Vagos, P., Nóbrega, C., Gonçalves, J., & Afonso, B. (2021). Effectiveness of mobile app-based psychological interventions for college students: A systematic review of the literature. *Frontiers in Psychology*, 12, 1–16. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2021.647606>
- Özçetin, Y. S. Ü., & Yalçın, İ. (2015). Grupla psikolojik danışma sürecinde bir risk alanı: Sınır aşımı. *Turkish Psychological Counseling and Guidance Journal*, 5(43), 128–136.
- Özer, Ö., Yıkılmaz, M., Altınok, A., & Bayoğlu, F. (2016). Psikolojik danışmanların çevrim içi (online) psikolojik danışmaya yönelik tutumlarının danışan perspektifinden incelenmesi. *Akademik Bakış Dergisi*, 58, 549–559.
- Özkan, M. (2023). *Okulda yüz yüze yürütülen psikolojik danışma hizmeti ile uzaktan yürütülen psikolojik danışma hizmetinin ilişkisi: Çevrim içi psikolojik danışma tutumlarının düzenleyici rolü* [Yayımlanmamış doktora tezi]. Uludağ Üniversitesi.
- Öztürk, O. M. (2008). *Psikanaliz ve psikoterapi* (4. basım). Türk Psikologlar Derneği Yayınları.

- Pope, S. K., & Vasquez, M. J. T. (2016). *Psikoterapi ve danışmanlıkta etik: Uygulama için bir kılavuz* (M. Akhun, Y. Korkut, & İ. Dağ, Çev. Eds.). Nobel Yayıncılık.
- Poyrazlı, Ş., & Can, A. (2020). Çevrim içi psikolojik danışma: Etik kuralları, COVID-19 süreci, öneriler. *Okul Psikolojik Danışmanlığı Dergisi*, 3(1), 59–83.
- Rhee, W. K., Merbaum, M., Strube, M. J., & Self, S. M. (2005). Efficacy of brief telephone psychotherapy with callers to a suicide hotline. *Suicide and Life-Threatening Behavior*, 35(3), 317–328. <https://doi.org/10.1521/suli.2005.35.3.317>
- Richards, D. (2009). Features and benefits of online counselling: Trinity College online mental health community. *British Journal of Guidance & Counselling*, 37(3), 231–242. <https://doi.org/10.1080/03069880902956975>
- Richards, D., & Viganó, N. (2013). Online counseling: A narrative and critical review of the literature. *Journal of Clinical Psychology*, 69(9), 994–1011. <https://doi.org/10.1002/jclp.21974>
- Sayers, J. (2021). Online psychotherapy: Transference and countertransference issues. *British Journal of Psychotherapy*, 37(2), 223–233. <https://doi.org/10.1111/bjp.12624>
- Şimşek, P. (2017). Yetişkinlerin psikolojik yardım alma tutumlarının incelenmesi: Mardin ili örneği. *Anadolu Bil Meslek Yüksekokulu Dergisi*, (45), 105–126. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/abmyoder/issue/46645/584844>
- SOFTECH. (2024). *SOFTECH / She thinks about you. Softech Technology And Consultancy*. <https://www.softech-tr.com/>
- Türk Psikologlar Derneği-TPD. (2004). Etik yönetmeliği. <http://www.psikolog.org.tr>
- Türk Psikologlar Derneği-TPD. (2020). Çevrim içi psikolojik müdahale ve uygulamalar için telepsikoloji kılavuzu. [https://www.tpd.com.tr/en/files/folder//telepsikoloji-kila\)vuzu-x150.pdf](https://www.tpd.com.tr/en/files/folder//telepsikoloji-kila)vuzu-x150.pdf)
- Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Derneği-Türk PDR DER. (1995). Psikolojik danışma ve rehberlik alanında çalışanlar için etik kurallar. <http://www.acikders.ankara.edu.tr>
- Türkiye İstatistik Kurumu [TÜİK]. (2021). Çocuklarda bilişim teknolojileri kullanım araştırması. <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Cocuklarda-Bilisim-Teknolojileri-Kullanim-Arastirmasi-2021-41132>
- Türkiye İstatistik Kurumu [TÜİK]. (2023). Hanehalkı bilişim teknolojileri (BT) kullanım araştırması. [https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Hanehalki-Bilisim-Teknolojileri-\(BT\)-Kullanim-Arastirmasi-2023-49407](https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Hanehalki-Bilisim-Teknolojileri-(BT)-Kullanim-Arastirmasi-2023-49407)
- Tuzgöl, K. (2020). Online psikoterapi ve danışmanlıkta etik. *Türkiye Bütüncül Psikoterapi Dergisi*, 3(6), 67–86.
- Yegen, C. (2014). Dijital aktivizmin bir türü olarak Hacktivizm ve “Redhack”. *Intermedia International E-Journal*, 1(1), 118–132.
- Yüksel-Sahin, F. (2021). Psikolojik danışmanların COVID-19’a, yüz yüze ve çevrim içi psikolojik danışma yapmaya, yüz yüze ve çevrim içi eğitim almaya ilişkin görüşlerinin incelenmesi. *IBAD Sosyal Bilimler Dergisi*, (9), 496–522. <https://doi.org/10.21733/ibad.799721>
- Zeren, Ş. G. (2016). Yüz yüze ve çevrim içi psikolojik danışma: Danışanların sorunları ve memnuniyetleri. *Eğitim ve Bilim*, 40 (182), 127–141. <http://dx.doi.org/10.15390/EB.2015.4696>
- Zeren, Ş. G. (2017). Yüz yüze ve çevrim içi psikolojik danışmada terapötik işbirliği: Psikolojik danışman adaylarının görüşleri. *Journal of Human Sciences*, 14 (3), 2293–2307. <https://doi.org/10.14687/jhs.v14i3.4203>
- Zeren, Ş. G., & Bulut, E. (2018). Çevrim içi psikolojik danışmada etik ve standartlar: Bir model önerisi. *Turkish Psychological Counseling and Guidance Journal*, 8 (49), 63–80.

EXTENDED ABSTRACT**Introduction**

However, when considered in the context of mental health studies, it can be evaluated as several practices based on theoretical foundations and put forward through mutual relations and communication with the client. Considering the given definition of psychotherapy, emphasis is placed on mutual relationship and communication. However, there is no emphasis on whether this relationship will be done face to face, by phone or online. The reason for this is that considering the years when Freud and the understanding of psychotherapy first emerged, these aids were handled in the context of direct face-to-face communication, since technological developments were not at such an advanced level. However, nowadays, as an alternative to face-to-face meetings, psychotherapy or psychological counseling practices over the phone or online are becoming more common. Since its development, online applications have received many different names such as e-therapy, cyber-therapy, computer-mediated psychotherapy, and online therapy. These applications, in most cases called e-therapy, include many forms (e-mail, instant messaging applications, telephone, video conferencing). The important thing is to have a device that uses electronic media. Although it is called by many different names, many associations related to mental health services have now accepted online applications and tried to determine application standards. In this context, the aim of this study is to examine the ethical rules regarding online applications and to make evaluations regarding the benefits and shortcomings of online meetings in the light of the relevant literature.

Method

The traditional review method was used in the study. For this reason, firstly, studies on foreign literature were examined, and then studies in Turkey and the ethical rules put forward accordingly were emphasized.

Results

In addition to the negative aspects such as confidentiality, control of clients, and technological infrastructure, it also brings many advantages such as providing quick access to clients and being able to easily provide services to individuals in settlements where psychological services are inadequate. When the psychotherapy and psychological counseling systems in the USA and Europe are examined, it is seen that the ethical rules are defined in more detail and the infrastructure is better prepared to provide online assistance. However, Türkiye appears to be weak in this regard, both in terms of legal, ethical infrastructure and technological infrastructure. Especially when considered in the context of psychological services offered in schools, our schools are still not fully adapted to these services. However, when considered in terms of reaching many

people, the technological aptitude of the new generation, and economy, it is clearly seen that online applications will provide many advantages in the provision of psychological services.

Discussion & Conclusion

Therefore, educational institutions can integrate online psychological services into their structures, especially in two ways. Among these, schools affiliated with the Ministry of National Education can use mobile applications where students can provide self-help through mobile applications. Secondly, through appointments given to students, individuals who are at home outside of class hours or who hesitate to meet at school due to fear of being labeled can benefit from psychological services. In this way, it can be easier for every student to access psychological services. In this sense, the following suggestions can be given regarding the use of technology-based applications in the provision of school guidance and psychological counseling services:

- Mobile applications can be developed where students can quickly access psychological help information.
- A psychological counseling unit that only takes online appointments and meetings can be established within RAM.
- With the web pages it will develop in addition to mobile applications, MEB can both inform students about necessary issues and use a system where students can evaluate themselves individually and receive comments.
- School guidance services can make appointments for online meetings, just like face-to-face meetings.

Family Resilience in The Face of Grief and Loss: A Systematic Review

Kayıp ve Yas Yaşantısında Aile Dayanıklılığı: Sistematik Derleme Çalışması

Özge YILDIRIM^[1] Ayşegül KILIÇASLAN ÇELİKKOL^[2]

Received Date: December 28, 2024

ABSTRACT

Accepted Date: February 18, 2025

This systematic review examines research on family resilience in the context of bereavement. Drawing on studies conducted across diverse cultural contexts, the review highlights key elements that enhance resilience, including extended family relationships, rituals, social support, cultural influences, and structured interventions. Findings reveal the significant role of extended families in alleviating pressure on nuclear families, fostering shared values, and reinforcing cultural identity. Rituals are highlighted as essential mechanisms for promoting open grieving and strengthening familial bonds, while social support emerges as a universal factor enhancing coping capacity. Additionally, structured interventions, such as the Family Bereavement Program (FBP), are highlighted for their effectiveness in equipping families with tools for effective communication, emotional regulation, and long-term adaptation. These findings validate and expand upon existing theories of family resilience, providing actionable insights for practitioners and researchers. The review concludes by recommending future studies to explore the interaction of resilience-building components in diverse cultural contexts and develop intervention programs to better support bereaved families.

Keywords: *aile dayanıklılığı, yas, kayıp, aile uyumu*

Başvuru Tarihi: 28 Aralık 2024

ÖZ

Kabul Tarihi: 18 Şubat 2025

Bu sistematiik derleme çalışmasında kayıp yaşantısı olan ailelerde aile yılmazlığını ele alan araştırmalar incelenmiştir. Çeşitli kültürel bağlamlarda gerçekleştirilen çalışmalardan yola çıkan bu derleme, geniş aile ilişkileri, ritüeller, sosyal destek, kültürel etkiler ve yapılandırılmış müdahaleler gibi yılmazlığı artıran temel unsurları vurgulamıştır. Bulgular, geniş ailelerin çekirdek aile üzerindeki yükü halletmede, ortak değerleri geliştirmede ve kültürel kimliği güçlendirmede önemli bir rol oynadığını ortaya koymuştur. Ritüeller, yasin dışı vurumunu sağlayan ve aile bağlarını güçlendiren temel mekanizmalar olarak nitelendirilirken, sosyal destek, başa çıkma kapasitesini artıran evrensel bir faktör olarak öne çıkmıştır. Ayrıca, Aile Yas Programı (Family Bereavement Program - FBP) gibi yapılandırılmış müdahalelerin; etkili iletişim, duygusal düzenleme ve uzun vadeli uyum becerileri kazandırma konularında ailelere sağladığı faydalar ortaya konmuştur. Bu bulgular, mevcut aile yılmazlığı teorilerini doğrulamakta ve genişletmekte, uygulayıcılar ve araştırmacılar için uygulanabilir öneriler sunmaktadır. Derleme çalışması, gelecekteki araştırmalarda yılmazlığı artırıcı bu bileşenlerin kültürel bağlamlardaki etkileşimlerinin araştırılması ve kayıp yaşantısı olan aileleri desteklemek için müdahale programlarının geliştirilmesi önerileriyle son bulmaktadır.

Anahtar Kelimeler: *family resilience, grief, loss, family adaptation*

Atıf
Cite

YILDIRIM, Ö., & KILIÇASLAN ÇELİKKOL, A. (2025). Kayıp ve Yas Yaşantısında Aile Dayanıklılığı: Sistematiik Derleme Çalışması. *Humanistic Perspective*, 7 (1), 73-89. <https://doi.org/10.47793/hp.1608181>

^[1] PhD Candidate | Istanbul Uni- Cerrahpasa | İstanbul | Türkiye | ORCID: 0000-0002-2553-9382 | ozge.yildirim@ogr.iuc.edu.tr

^[2] Asst. Prof. Dr. | Istanbul University- Cerrahpasa | İstanbul | Türkiye | ORCID: 0000-0002-6720-7167

INTRODUCTION

The grieving process affects not only individuals but the entire family system. The death of a family member profoundly impacts all aspects of the family, altering roles, relationships, and functioning dynamics. From a family systems perspective, grieving is not merely an individual experience but a transactional process involving every family member, influenced by the family's multigenerational life cycle. This perspective acknowledges that the death triggers a cascade of emotional, psychological, and structural changes, disrupting the family's balance. This disruption may manifest as emotional distance, changes in household responsibilities, or new communication patterns. The extent of this impact often depends on the deceased's role within the family and the family's degree of integration at the time of the loss (Bowen, 1978; Paul & Grosser, 1965; Walsh & McGoldrick, 2004).

Traditionally, research has focused predominantly on individual grief, often neglecting the collective and relational dimensions within families. However, there is increasing recognition of family resilience as a shared, family-wide process. This perspective acknowledges the inherent strengths and resources families possess, enabling them to manage the profound challenges of loss more effectively (Boss, 2002; Walsh, 2003). Family traditions, religious beliefs, and cultural norms significantly influence how family members express grief and support each other (Kissane, 2014; Patterson, 2002; Walsh, 2006). Understanding these influences is crucial for appreciating how families navigate the grieving process and support one another through it (Kissane, 2014).

Historically, research on death and bereavement has often emphasized a deficit-oriented view, pathologizing families and focusing on the detrimental effects of loss (Janosik & Green, 1992; McKenry & Price, 1994). This approach, rooted in medical research and early family therapy, has tended to highlight mental health problems within the family as a result of loss. However, the twenty-first century has seen a shift towards a more optimistic perspective known as "salutogenesis." This view recognizes the potential within individuals and families to cope with loss and continue functioning effectively (Walsh & McGoldrick, 2004; Walsh, 2006).

Despite this shift, research from a salutogenic standpoint on grief remains comparatively rare. Understanding how families cope with loss using their internal resources and coping mechanisms requires a nuanced approach. In that sense, the concept of family resilience highlights the abilities and skills families use to navigate difficult times and recover. According to this resilience approach, families can emerge from a loss altered but not destroyed, equipped with the necessary skills and resources to move forward (Birenbaum et al., 1996; Christ et al., 2003; Hawley & De Haan, 1996; Walsh, 2011).

The aim of this study is to explore and analyze the concept of family resilience in the context of grief and loss. Specifically, the research seeks to understand how families cope with bereavement by leveraging their coping mechanisms, internal resources, and systemic strengths. The study reviews a range of literature to identify key factors contributing to family resilience. By integrating systemic and strengths-based models, the study aims to provide a comprehensive understanding of how families navigate the challenges of grief and loss. Additionally, the study seeks to identify effective coping strategies and adaptation processes that enable families to maintain or regain functionality and well-being following a significant loss. Ultimately, it aims to contribute to the development of interventions and support systems that enhance family resilience, providing practical insights for clinicians, researchers, and practitioners working with bereaved families.

METHOD

Systematic review method was used in this study. Systematic review is a research method that involves identifying, selecting, appraising, and synthesizing all relevant studies on a particular topic to answer a specific research question, ensuring a transparent, reproducible, and unbiased approach. It employs a comprehensive search strategy and strict inclusion/exclusion criteria to minimize bias and provide reliable findings (Moher et al., 2009). The research question of this study is “What are the key factors and strategies that contribute to family resilience in the context of bereavement?”. The Preferred Reporting Items for Systematic Reviews and Meta-Analyses (PRISMA) guidelines were followed in conducting this systematic review to ensure rigor and reproducibility, employing a flow diagram to illustrate the study selection process and a detailed checklist to document adherence to critical reporting items (Page et al., 2021).

Data Extraction and Analysis

The systematic review analyzed peer-reviewed articles on family resilience in the context of bereavement published between 2000 and 2024. The year range of 2000 to 2024 was chosen for this systematic review to capture a comprehensive and up-to-date overview of research on family resilience in the context of bereavement. This period reflects significant advancements in the field, with an increasing body of literature focusing on the dynamics of family resilience, coping strategies, and the evolving understanding of grief and loss. Google Scholar and Science Direct Databases were searched from September 1 to September 30, 2024, using key terms family resilience and grief, family resilience and bereavement, family resilience and loss, family adaptation and grief, family adaptation and bereavement, family adaptation and loss. A total of 15 studies were identified and included in the analysis. Both quantitative and qualitative research designs were included to provide a comprehensive view of the topic. Data collected were analyzed

and synthesized to identify common themes and effective strategies for fostering resilience in bereaved families.

This systematic review is grounded in the concept of family resilience in the face of grief and loss. All studies meeting the following inclusion criteria were included: (a) studies with family or individual samples focusing on bereavement and family resilience in the immediate family, (b) cross-sectional studies, surveys, case reports, quantitative and qualitative research, and mixed methods studies, and (c) studies meeting international standards of quality, (d) published in English or Turkish between January 2000 and September 2024. The exclusion criteria were as follows: (a) studies categorized as review articles, editorials, letters to the editor, reports, book chapters, literature reviews, dissertations, proceedings, and book reviews, or studies without clearly defined methodologies, (b) studies that did not explicitly focus on the concept of family resilience, and (c) unpublished reports with unspecified dates and locations.

Articles were screened based on titles, abstracts, and keywords. Full-text reviews were conducted on relevant articles. Data extraction involved collecting information on the study's country, purpose, sample, methodology, data analysis, and key findings. Systematic Review Flowchart is presented in Figure 1.

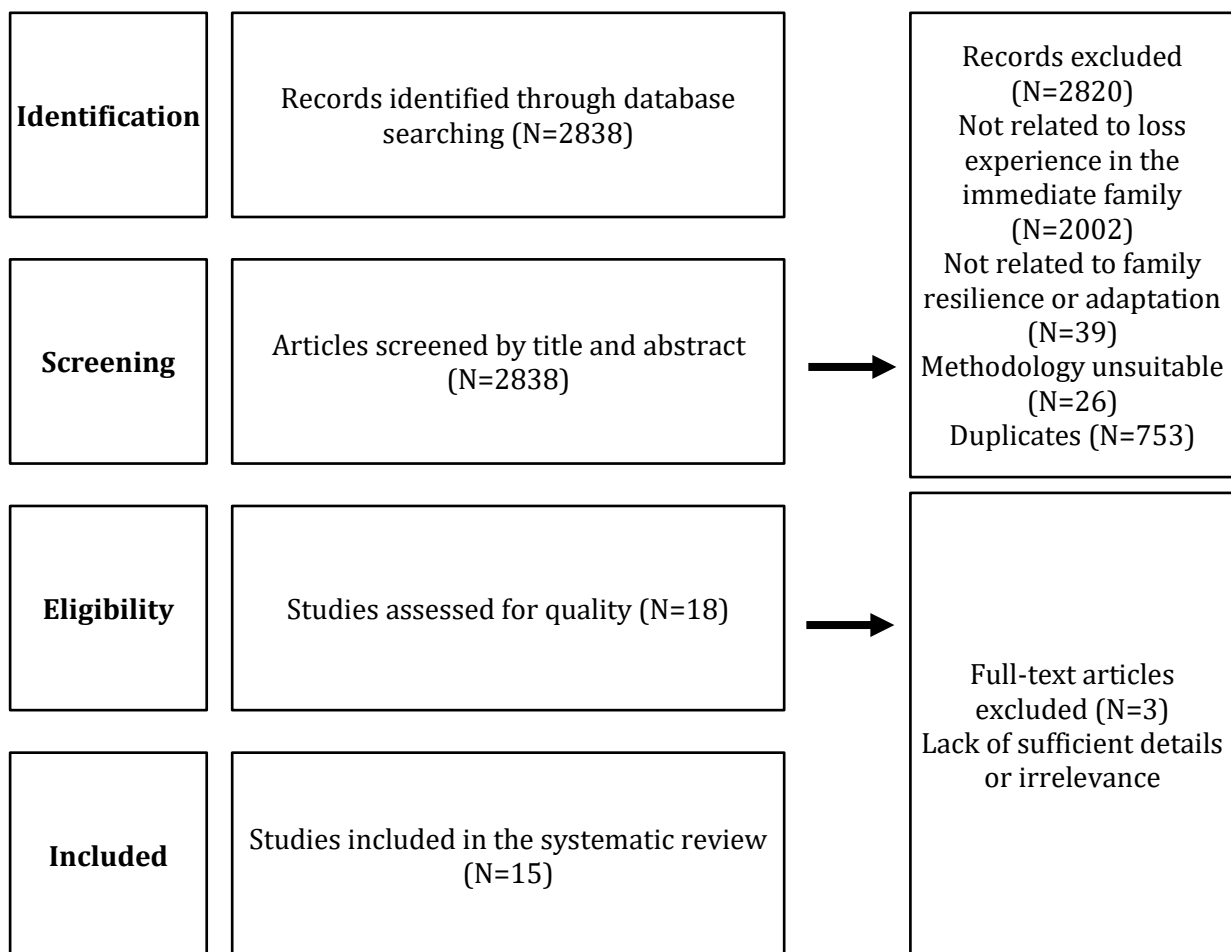

Figure 1. Systematic review flowchart

Quality Assessment

In order to evaluate the methodological quality of included studies, this study utilized the Joanna Briggs Institute (JBI) Critical Appraisal Checklists for both qualitative and quantitative research articles. Both tools consist of specific criteria rated as "yes," "no," "unclear," or "not applicable." To ensure methodological rigor, only studies meeting at least 90% of the applicable checklist criteria were included in the review.

Research Ethics

This systematic review has been conducted in compliance with research and publication ethics. All sources utilized in the study have been appropriately cited both in the text and in the references section. The study adhered to the principles and standards of academic research, with no instances of plagiarism, misrepresentation, or other ethical violations.

Analysis

The studies selected through the systematic literature review process were analyzed based on their reference details, the country in which the research was conducted, sample characteristics, methodology, data analysis techniques, and key findings. These details were systematically organized and presented in the results section in table format. The synthesized findings were further reviewed to identify the core factors contributing to family resilience. This approach allowed for an in-depth exploration of the dimensions of family resilience, offering a comprehensive understanding of the concept within the context of the reviewed studies.

FINDINGS

The systematic search identified a total of 2.838 studies related to family resilience in the context of grief and loss. After removing duplicates and excluding studies based on eligibility criteria, 15 full-text journal articles were included in the review (Table 1).

The included studies, published between 2002 and 2023, were either in English or Turkish and originated from diverse countries such as the United States, Turkey, South Africa, Israel, Belgium, and South Korea. The participants in these studies included bereaved families, couples, parents, widows, children, and adolescents.

In terms of methodology, 6 studies employed qualitative research methods, with 1 study using mixed methods and 8 using quantitative methods. The qualitative studies employed various techniques, including thematic analysis, descriptive analysis, grounded theory, and qualitative analysis. The quantitative studies used multivariate analysis and regression analysis.

Table 1

Findings of studies included in the systematic review

Article	Country	Purpose	Sample	Method	Data Analysis	Key Findings
The Role of Extended Family Relations and Rituals in Family Resilience Following Loss of Mother to Cancer	Turkey	Examine family resilience after maternal loss due to cancer and the role of extended family relations and rituals.	Turkish family (case study)	Thematic analysis of transcribed interviews	Thematic analysis	Extended family relations and rituals contributed to positive grief experiences and family resilience.
The Effectiveness of Family Resiliency Program with Traumatic Grief on Women's Post-Traumatic Stress, Grief, And Family Resiliency Level.	Turkey	Assess the impact of a family resilience program on trauma-related stress, grief, and family resilience in women.	24 women	Experimental study with pre- and post-tests	Regression and covariance analysis	The program significantly reduced trauma-related stress and grief, and increased family resilience.
Losing Childhood Along with the Father: Father loss, Sibling Relationships and Family Resilience	Turkey	Investigate family resilience and the role of sibling relationships after the loss of a father.	10 individuals	Semi-structured interviews	Descriptive analysis	Sibling relationships and family management strategies were key to family resilience after paternal loss.
Evaluating the Relationship Between Family Resilience and Grief-Related Symptoms	USA	Explore the relationship between family resilience processes and grief-related symptoms using Walsh's framework.	139 bereaved adults	Confirmatory factor analysis and structural regression	Structural regression	Family resilience processes were negatively related to grief symptoms, mediated by personal meaning.
Family Resilience, Social Support, and Family Coherence Among Jewish, Muslim, and Druze Widows	Israel	Assess differences in family resilience, coherence, and social support among widows from different cultural groups.	184 widows	Regression and multivariate analysis of covariance	Regression and covariance analysis	No group differences in family resilience or coherence; social support was associated with higher resilience.
Indicators of Family Resilience After the Death of a Child	Belgium	Identify and describe resilience qualities in families after losing a child.	89 Belgian families	Questionnaires with open-ended questions	Descriptive analysis	Family strengths and community support aided adaptation; viewing the crisis as a challenge facilitated resilience.
Resilience in Families in Which a Parent Has Died	South Africa	Explore resiliency factors that help families adjust after the death of a parent.	39 families	Questionnaires including open-ended questions	Descriptive analysis	Intrafamilial support, family hardiness, and support from extended family and friends were key factors in resilience.
Spirituality and Resilience in Families in Which a Parent Has Died	South Africa	Explore the role of spirituality in family resilience after a parental loss.	25 families	Semi-structured interviews	Qualitative analysis	Spirituality was found to contribute to family resilience in the adaptation process after parental death.

"Giving Voice" to the Bereaved: Family Grief and Resilience After a Child has Died	USA	Investigate the relationship between family grief, resilience, and adaptation following a child's death.	23 families	Mixed methods including grounded theory and questionnaire	Grounded theory and correlational analysis	Significant correlations found between family hardiness and adaptation; qualitative themes included continuing bonds, external support, religion, and family hardiness.
Complicated Grief, PTSD, and PTG in Bereaved Family: Moderating Effect of Resilience and Family Support	Korea	Examine the relationship between complicated grief, PTSD, and posttraumatic growth in bereaved families.	392 bereaved adults	Quantitative questionnaires and integrated interventions	Multivariate analysis	Integrated interventions promoting resilience and family support was more effective in fostering posttraumatic growth compared to separate interventions.
Exploring Themes of Resiliency in Children After the Death of a Parent	USA	To explore resilient traits in children aged 9 to 12 who experienced the death of a parent within the past 36 months	12 bereaved children aged 9 to 12	Phenomenological and grounded qualitative study using narrative methods	Data were coded and analyzed to identify themes of resilience	Children experienced a broad range of emotions and relied on various support systems after the death of a parent, including family and extended support networks.
Six-Year Follow-Up of a Preventive Intervention for Parentally Bereaved Youths: A Randomized Controlled Trial	USA	To evaluate the efficacy of the FBP to prevent mental health problems in parentally bereaved youths and their parents 6 years later.	218 bereaved youths, 113 spousal bereaved parents	Randomized controlled trial	Comparisons of youths in the FBP and control conditions on mental health and functioning measures	FBP youths had significantly lower externalizing and internalizing problems, higher self-esteem; parents had lower depression scores; FBP showed moderated effects on youths with lower baseline problems.
Long-Term Effects of the Family Bereavement Program on Multiple Indicators of Grief in Parentally Bereaved Children and Adolescents	USA	Reports on results from a randomized trial of the effects of FBP on multiple measures of grief experienced by parentally bereaved children and adolescents over 6 years.	244 youths, ages 8-16	Randomized experimental trial	Longitudinal analysis of grief measures (Texas Revised Inventory of Grief, IGTS, and ITG)	FBP showed a greater reduction in problematic grief levels; FBP reduced social detachment/insecurity at 6-year follow-up, especially in boys, older youths, and those with lower grief at program entry.
Mediation of the Effects of the Family Bereavement Program on Mental Health Problems of Bereaved Children and Adolescents	USA	Analyzes the mediation effects of FBP in improving mental health outcomes of girls following program participation.	244 youths, ages 8-16	Longitudinal design (three-wave and two-wave)	Mediation analysis of variables (e.g., positive parenting, emotional expression) at multiple follow-up points	FBP effects on positive parenting, negative events, and emotional expression mediated the reduction in mental health problems at 11-month follow-up; other mediators included positive coping and decreased negative thoughts.
Strengthening Effective Parenting Practices Over the Long Term: Effects of a Preventive Intervention for Parentally Bereaved Families	USA	Tests the effect of FBP on effective parenting (e.g., warmth, consistent discipline) 6 years after program completion.	101 families with children aged 8-16	Randomized controlled trial	Multilevel regression analyses and mediation analysis	FBP had significant positive impact on parenting practices (warmth, discipline); short-term program effects on parenting mediated the long-term effects on parenting.

The systematic review highlights several key factors contributing to family resilience following the loss of a family member across various cultural contexts. Studies conducted in Turkey, the USA, Israel, Belgium, Korea, and South Africa provide insights into diverse aspects of family resilience, such as extended family relations, rituals, social support, sibling relationships, spirituality, structured interventions, and coping strategies.

The Role of Rituals in Grief

Rituals play a significant role in helping individuals and families cope with grief, serving as structured activities that provide meaning, facilitate emotional expression, and strengthen social bonds. However, the specific nature and effectiveness of these rituals can vary widely across different cultural contexts. In Turkey, for example, Tanacioğlu and others (2021) demonstrated that these resources facilitated positive grief experiences and maintained continuity, enabling families to navigate emotional and functional challenges following maternal loss due to cancer. Funeral services served as communal gatherings where family members and the extended community expressed their grief collectively, providing mutual support and reinforcing social cohesion. Post-funeral meals fostered continuity and togetherness, offering a space for storytelling and remembrance that helped families process their loss in a supportive environment. Regular grave visits provided ongoing opportunities for reflection and connection, enabling family members to honor their loved one's memory and find solace in their continued bond. Moreover, sibling relationships emerged as vital in rebuilding family stability after paternal loss, promoting cohesion and shared responsibilities. Effective family management strategies were crucial in these scenarios (Özbay & Aydoğan, 2019).

Impact of Structured Family Resilience Programs

Structured family resilience programs have demonstrated significant impact. An experimental study in Turkey revealed that a family resilience program effectively decreased trauma-related stress and sadness among bereaved women while increasing overall family resilience (Arıcı & Kaya, 2019). Similarly, the FBP has shown long-term benefits. Sandler and others (2010-a) reported reduced externalizing and internalizing problems among youth, lower parental depression scores, and decreased problematic grief symptoms. Mediators such as improved parenting practices, emotional expression, and coping skills contributed to these outcomes (Tein et al., 2006). Sustained caregiver warmth and consistent discipline were identified as key factors in long-term positive outcomes (Hagan et al., 2012).

Social Support, Spirituality, and Community Involvement

Social support, spirituality, and community involvement emerged as critical components of resilience across various cultural contexts. In research carried out in South Africa, researchers

found that spirituality provided a framework for meaning-making and emotional strength, aiding families in adapting to parental death (Greeff & Joubert, 2007). Intrafamilial support, combined with extended family and community involvement, further enhanced resilience, particularly among families with higher hardiness and optimism (Greeff & Human, 2004). In a study conducted in Israel, social support networks were found to be universally beneficial across Jewish, Muslim, and Druze communities, emphasizing the importance of supportive relationships regardless of cultural background (Khatip et al., 2023). It was also found that family cohesion, problem-solving, and external community support facilitated resilience following child loss, with families often viewing crises as opportunities for growth (Greeff et al., 2011). Moreover, themes of family hardiness, religion, and external support were strongly associated with adaptation after a child's death (Scheepers et al., 2011).

Interplay of Family Resilience Processes and Psychological Symptoms

The interplay of family resilience processes and psychological symptoms underscores the systemic nature of resilience. Structural regression analyses showed a negative relationship between family resilience processes, such as cohesion and adaptability, and grief-related symptoms. Personal meaning-making mediated these effects, highlighting the importance of both individual and systemic factors (Barboza & Seedall, 2023). Moreover, integrated interventions addressing family resilience and support were found to be more effective than isolated approaches in promoting posttraumatic growth while reducing complicated grief and PTSD symptoms (Choi et al., 2023).

Resilience Among Bereaved Children

Resilience among bereaved children reflects the multidimensional nature of coping. Studies identified emotional expressiveness, adaptability, and reliance on supportive relationships as key resilient traits. Children leaned on family, friends, and extended networks to navigate parental loss, demonstrating the critical role of supportive environments in fostering resilience (Eppler, 2008).

Conclusion: A Dynamic Process of Adaptation and Growth

These findings collectively underscore the multifaceted nature of family resilience in bereavement. The interplay of individual, relational, cultural, and systemic factors reveals a dynamic process of adaptation and growth. Rituals, social support, structured interventions, and meaning-making are central to fostering resilience, highlighting the need for comprehensive approaches to support bereaved families. Further research is essential to understand how these resilience-building factors interact across diverse cultural contexts, and to refine intervention programs to better support families navigating grief.

DISCUSSIONS, CONCLUSION AND RECCOMENDATIONS

This systematic review aimed to explore the critical factors contributing to family resilience in the context of bereavement by analyzing peer-reviewed studies published between 2000 and 2024. A total of 15 articles were included in the analysis, encompassing diverse cultural contexts such as Turkey, the USA, Israel, Belgium, Korea, and South Africa. The findings highlight the multifaceted nature of family resilience, emphasizing the interplay of cultural, social, and structural factors that contribute to adaptive processes. Extended family relationships and social support emerged as pivotal in alleviating pressure on nuclear families, fostering shared values, and reinforcing cultural identity. Rituals were identified as essential mechanisms for promoting open grieving and strengthening familial bonds, while spirituality and coping strategies further contributed to families' ability to navigate loss. Structured therapeutic interventions, such as the FBP, demonstrated significant efficacy in enhancing emotional regulation, communication, and long-term adaptation. These findings align with and extend existing theoretical frameworks on family resilience, offering nuanced insights into the dynamic processes that enable families to rebuild strength and navigate bereavement across diverse cultural contexts.

Studies emphasize the importance of family cohesion, adaptability, and shared problem-solving in fostering resilience (Walsh, 2011; Scheepers et al., 2011). Families with strong internal bonds and open communication often manage grief more effectively. For example, Scheepers et al. (2011) documented how South African families relied on these dynamics to adapt to the loss of a child. These findings align with Walsh's Family Resilience Framework, which stresses the significance of organizational patterns and collaborative problem-solving in coping with adversity (Walsh, 2003).

One of the central insights from this review is the role of extended family relations in bolstering resilience. This finding is consistent with Boss's (2002) research, which highlights the value of extended families in sharing responsibilities and easing the burden on nuclear families. For example, studies on Turkish families (Tanactoglu-Aydin et al., 2021) and widows from diverse cultural backgrounds (Khatib et al., 2023) demonstrated that extended family involvement not only helped in practical aspects of daily life but also reinforced cultural identity and shared values. These findings suggest that extended family networks act as a buffer during times of crisis, providing emotional and logistical support.

Rituals also emerged as a powerful resilience-building mechanism, consistent with the work of Imber-Black (1988) and Walsh (2006). Rituals serve to strengthen family bonds, facilitate shared grieving, and preserve cultural and religious practices. For example, studies in both South Africa and Turkey underscored how families utilized rituals to openly address grief, reinforcing collective resilience (Greeff & Human, 2004; Tanacioglu-Aydin et al., 2021). These findings

underscore the universality of rituals as a means of processing grief and maintaining family cohesion across different cultural contexts.

The importance of social support in resilience was another recurring theme, validating Patterson's (2002) assertion that social networks provide additional coping mechanisms and reduce stress. Across studies from South Africa, Israel, Belgium, and the United States, social support consistently emerged as a cornerstone of resilience. For instance, Khatib and others (2023) found that bereaved widows heavily relied on religious and social networks to mitigate psychological distress, while Scheepers and others (2011) demonstrated how community resources aided bereaved children in maintaining stability.

Structured interventions, such as the FBP, were highlighted as effective tools for enhancing family resilience and promoting positive grief outcomes. The longitudinal studies on the FBP provide compelling evidence of its efficacy in reducing mental health problems and strengthening parenting practices. Sandler and others (2008) demonstrated that the FBP significantly reduced externalizing and internalizing problems in bereaved youth and improved self-esteem six years post-intervention. Similarly, Hagan and others (2012) showed that the program had long-term positive effects on caregiver warmth and consistent discipline, which were sustained years after program completion. These findings are critical because they demonstrate how short-term, cost-effective interventions can have profound, lasting impacts on family resilience.

In addition to improving mental health outcomes, the FBP addressed grief symptoms directly. Sandler and others (2010-b) found that the program effectively reduced problematic grief and social detachment, particularly for subgroups such as older youth and boys. The program's success in mediating mental health outcomes through improved parenting practices, reduced emotional inhibition, and enhanced coping skills (Tein et al., 2006) highlights its comprehensive approach to resilience-building. These results align with the broader literature emphasizing the importance of tailored, culturally sensitive interventions in promoting post-traumatic growth and resilience (Patterson, 2002; Walsh, 2003).

Finally, the findings underscore the importance of culturally sensitive approaches in resilience-building. Tailoring interventions to align with cultural values and practices enhances their effectiveness, as evidenced by studies on families from diverse cultural backgrounds (Khatib et al., 2023; Tanacioglu-Aydin et al., 2021).

In summary, the systematic review validates and extends our understanding of family resilience by emphasizing the roles of extended family relationships, rituals, social support, cultural elements, and structured interventions. These components collectively provide families

with the tools and techniques needed to navigate and adapt to loss. The findings highlight the importance of integrating these elements into resilience-building strategies to foster long-term adaptation and well-being in bereaved families. Future research should explore the interplay of these factors across diverse cultural contexts and work toward the development and refinement of additional intervention programs.

To support bereaved families in fostering resilience, several key recommendations emerge from the findings of this systematic review. Practitioners are encouraged to promote the involvement of extended family members in the grieving process, as this approach can alleviate the immediate family's strain while fostering shared values and cultural identity. It also provides additional practical, financial, and emotional support, reinforcing a collective approach to navigating loss (Boss, 2002; Tanacioğlu et al., 2021).

Rituals, recognized as essential components of the grieving process, should be actively incorporated into grief interventions. Engaging in rituals offers continuity and stability, helping families navigate the uncertainties of grief while strengthening familial bonds (Imber-Black, 1988; Walsh, 2006). More research is needed to explore the specific types of rituals that are most effective across different cultural contexts, as these practices vary widely in their cultural significance.

Moreover, strengthening social support networks is critical for bereaved families. Practitioners can facilitate this by establishing support groups, connecting families with community resources, and encouraging the involvement of friends and neighbors (Khatip et al., 2023; Patterson, 2002). This holistic support system will provide families with practical and emotional assistance, which is essential for navigating the grieving process.

Structured intervention programs, such as the FBP, also play a vital role in enhancing resilience. These programs equip families with critical skills in emotional regulation, coping, and communication, significantly improving their capacity to adapt to loss (Sandler et al., 2010a, 2010b). Open and honest communication within the family is a cornerstone of resilience. Practitioners should provide families with tools and strategies to facilitate effective communication, fostering shared mourning and mutual understanding (Theron, 2014; Walsh, 2003).

Promoting posttraumatic growth is essential, particularly for families experiencing complicated grief or PTSD. Interventions should focus on fostering positive adaptation and helping families find meaning in their experiences (Choi et al., 2023). For bereaved children, strength-based approaches in school counseling have proven effective. These strategies

emphasize resilience and encourage positive adaptation, supporting children in navigating their grief within a supportive educational environment (Eppler, 2008).

By implementing these evidence-based recommendations, practitioners can effectively address the multifaceted needs of bereaved families, fostering resilience and promoting long-term adaptation across diverse cultural contexts. Further research is necessary to explore the cultural specificity of these interventions and to understand how various rituals and support systems can be optimized to facilitate healing in diverse grieving populations.

REFERENCES

Sources marked with an asterisk (*) indicate studies included in the systematic review.

- *Arıcı, N., & Kaya, M. (2019). The effectiveness of family resiliency program with traumatic grief on women's post-traumatic stress, grief, and family resiliency level. *Eğitim ve Bilim*, 44(197), 183–197. <https://doi.org/10.15390/EB.2018.7663>
- *Barboza, J., & Seedall, R. (2023). Evaluating the relationship between family resilience and grief-related symptoms: A preliminary analysis. *Death Studies*, 47(1), 10–20. <https://doi.org/10.1080/07481187.2021.1993381>
- Birenbaum, L. K., Stewart, B. J., & Phillips, D. S. (1996). Health status of bereaved parents. *Nursing Research*, 45(2), 105–109. <https://doi.org/10.1097/00006199-199603000-00009>
- Boss, P. (2002). *Family stress management: A contextual approach*. Sage.
- Bowen, M. (1978). *Family therapy in clinical practice*. Jason Aronson.
- *Choi, H., Cho, C., & Lee, H. (2023). Complicated grief, PTSD, and PTG in bereaved family: Moderating effect of resilience and family support. *Journal of Loss and Trauma*, 28(2), 145–160. <https://doi.org/10.1080/15325024.2022.2084843>
- Christ, G. H., Bonanno, G., Malkinson, R., & Rubin, S. (2003). Bereavement experiences after the death of a child. In M. J. Field & R. E. Behrman (Eds.), *When children die: Improving palliative and end-of-life care for children and their families* (Appendix E). National Academy Press.
- *Eppler, C. (2008). Exploring themes of resiliency in children after the death of a parent. *Professional School Counseling*, 11(3), 189–196. <https://doi.org/10.5330/PSC.n.2010-11.189>
- *Greeff, A. P., & Human, B. (2004). Resilience in families in which a parent has died. *The American Journal of Family Therapy*, 32(1), 27–42. <https://doi.org/10.1080/01926180490255765>
- *Greeff, A. P., & Joubert, A. (2007). Spirituality and resilience in families in which a parent has died. *Psychological Reports*, 100(3), 897–900. <https://doi.org/10.2466/pr0.100.3.897-900>
- *Greeff, A. P., Vansteenwegen, A., & Herbiest, T. (2011). Indicators of family resilience after the death of a child. *OMEGA – Journal of Death and Dying*, 63(4), 343–358. <https://doi.org/10.2190/om.63.4.c>
- *Hagan, M. J., Tein, J.-Y., Sandler, I. N., Wolchik, S. A., Ayers, T. S., & Luecken, L. J. (2012). Strengthening effective parenting practices over the long term: Effects of a preventive intervention for parentally bereaved families. *Journal of Clinical Child & Adolescent Psychology*, 41(2), 177–188. <https://doi.org/10.1080/15374416.2012.651996>
- Hawley, D. R., & DeHaan, L. (1996). Toward a definition of family resilience: Integrating lifespan and family perspectives. *Family Process*, 35(3), 283–298. <https://doi.org/10.1111/j.1545-5300.1996.00283.x>
- Imber-Black, E. (1988). *Rituals in families and family therapy*. Norton.
- Janosik, E., & Green, E. (1992). *Family life, process and practice*. Jones and Bartlett Publishers.
- *Khatib, A., Laufer, A., & Finkelstein, M. (2023). Family resilience, social support, and family coherence among Jewish, Muslim, and Druze widows who lost their spouses to sudden death. *Death Studies*, 47(2), 211–220. <https://doi.org/10.1080/07481187.2022.2043489>
- Kissane, D. (2014). *Family focused grief therapy: A model of family-centered care during palliative care and bereavement*. Open University Press.
- McKenry, P. C., & Price, S. J. (1994). *Families and change: Coping with stressful events*. Sage.

- Moher, D., Liberati, A., Tetzlaff, J., Altman, D. G., & The PRISMA Group. (2009). Preferred Reporting Items for Systematic Reviews and Meta-Analyses: The PRISMA Statement. *PLoS Medicine*, 6(7), e1000097. <https://doi.org/10.1371/journal.pmed.1000097>
- *Özbay, Y., & Aydoğan, D. (2019). Varlığında çocuk, yokluğunda yetişkin olmak: Baba kaybı, kardeş ilişkileri ve aile yılmazlığı. *Erzincan Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 21(2), 126–143. <https://doi.org/10.17556/erziefd.453746>
- Page, M. J., McKenzie, J. E., Bossuyt, P. M., Boutron, I., Hoffmann, T. C., Mulrow, C. D., Shamseer, L., Tetzlaff, J. M., Akl, E. A., Brennan, S. E., Chou, R., Glanville, J., Grimshaw, J. M., Hrobjartsson, A., Lalu, M. M., Li, T., Loder, E. W., Mayo-Wilson, E., McDonald, S., ... Moher, D. (2021). The PRISMA 2020 statement: An updated guideline for reporting systematic reviews. *Systematic Reviews*, 10(1), Article 89. <https://doi.org/10.1186/s13643-021-01626-4>
- Patterson, J. M. (2002). Integrating family resilience and family stress theory. *Journal of Marriage and Family*, 64(2), 349–360. <https://doi.org/10.1111/j.1741-3737.2002.00349.x>
- Paul, N., & Grosser, G. (1965). Operational mourning and its role in conjoint family therapy. *Community Mental Health Journal*, 1(4), 339–345. <https://doi.org/10.1007/BF01434390>
- *Sandler, I., Ayers, T. S., Tein, J.-Y., Wolchik, S., Millsap, R., Khoo, S. T., ... Coxe, S. (2010–a). Six-year follow-up of a preventive intervention for parentally bereaved youths. *Archives of Pediatrics & Adolescent Medicine*, 164(10), 907–914. <https://doi.org/10.1001/archpediatrics.2010.173>
- *Sandler, I. N., Ma, Y., Tein, J.-Y., Ayers, T. S., Wolchik, S., Kennedy, C., & Millsap, R. (2010–b). Long-term effects of the family bereavement program on multiple indicators of grief in parentally bereaved children and adolescents. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 78(2), 131–143. <https://doi.org/10.1037/a0018393>
- *Scheepers, L. J., Greeff, A. P., Elkonin, D., & Botha, D. (2011). *Giving voice to the bereaved: Family grief and resilience after a child has died* [Unpublished master's thesis]. Stellenbosch University. Retrieved from <https://core.ac.uk/download/pdf/145053126.pdf>
- *Tanacioğlu-Aydın, B., Akmehtmet-Şekerler, S., Albayrak-Kaymak, D., & Zara, A. (2021). The role of extended family relations and rituals in family resilience following loss of mother to cancer: A case study in Turkey. *Illness, Crisis & Loss*. Advance online publication. <https://doi.org/10.1177/10541373211034632>
- *Tein, J.-Y., Sandler, I. N., Ayers, T. S., & Wolchik, S. A. (2006). Mediation of the effects of the family bereavement program on mental health problems of bereaved children and adolescents. *Prevention Science*, 7(2), 179–195. <https://doi.org/10.1007/s11121-006-0037-2>
- Theron, L. C. (2014). Family-referenced resilience strengths in South African families. In M. Ungar (Ed.), *The social ecology of resilience: A handbook of theory and practice* (pp. 547–561). Springer.
- Walsh, F. (2003). Family resilience: A framework for clinical practice. *Family Process*, 42(1), 1–18. <https://doi.org/10.1111/j.1545-5300.2003.00001.x>
- Walsh, F. (2006). *Strengthening family resilience* (2nd ed.). Guilford Press.
- Walsh, F. (2011). *Normal family processes: Growing diversity and complexity* (4th ed.). Guilford Press.
- Walsh, F., & McGoldrick, M. (2004). *Living beyond loss: Death in the family* (2nd ed.). Norton.

GENİŞLETİLMİŞ ÖZET

Giriş

Yas süreci, bireyleri ve aile sistemlerini etkileyerek aile içerisindeki roller, ilişkiler ve dinamiklerde değişimlere sebep olur. Aile sistemleri perspektifinden bakıldığında, yas, aile yaşam döngüsünden etkilenen, aile içerisinde yaşanan ve aile üyeleri ile paylaşılan etkileşimsel bir deneyimdir. Bir aile üyesinin kaybı, ailenin mevcut dengesini bozarak aile içerisindeki rollerde, iletişimde ve sorumluluklarda değişikliklere yol açabilir. Bu bozulmanın derecesi, kaybedilen kişinin aile içindeki rolü ve kayıp öncesindeki aile bağlarının gücü gibi faktörlere bağlıdır (Bowen, 1978; Walsh & McGoldrick, 2004). Yas süreci ile ilgili yapılmış olan araştırmalar, bireysel yaşanan yas sürecini ve patolojiyi vurgulayarak, yas sürecinin toplumsal ve ilişkisel yönlerini sıklıkla göz ardı etmiştir. Ancak son dönemde yapılan araştırmalar, ailelerin sistemik güçlü yönlerine ve kaynaklarına dayanan dinamik bir süreç olarak aile dayanıklılığına odaklanmaktadır (Boss, 2002; Kissane, 2014; Patterson, 2002; Walsh, 2003). Kültürel gelenekler, dini inançlar ve sosyal normlar, ailelerin başa çıkma stratejilerini şekillendirmede önemli bir rol oynar ve bunların yas sürecinde nasıl bir rol oynadığını anlamak önemlidir (Walsh, 2006). Bu çalışma, yas sürecinde aile dayanıklılığını inceleyerek, ailede uyumu destekleyen sistemik güçlü yönlere ve başa çıkma mekanizmalarına odaklanmaktadır. Çalışma, dayanıklılığa katkıda bulunan anahtar faktörleri tanımlayarak klinisyenlere, araştırmacılara ve yas sürecindeki ailelerin dayanıklılığını artırmak üzere hazırlanacak olan müdahale çalışmalarına rehberlik etmeyi amaçlamaktadır.

Yöntem

Kayıp yaşantısı sonrası aile dayanıklılığına ilişkin literatürü incelemek amacıyla PRISMA yönergelerine uygun bir sistematik derleme çalışması gerçekleştirilmiştir. Google Scholar ve Science Direct veri tabanları kullanılarak 2000 ile 2024 yılları arasında hakemli dergilerde yayımlanmış olan makaleler taranmıştır. Arama terimleri olarak "aile dayanıklılığı ve yas, aile dayanıklılığı ve kayıp, aile uyumu ve yas, aile uyumu ve kayıp" anahtar sözcükleri kullanılmıştır. Çalışmaya, metodolojik açıdan güçlü olan, kayıp sonrası aile dayanıklılığıyla ilgili olan, İngilizce veya Türkçe dillerinde yayımlanmış olan on beş araştırma dahil edilmiştir. Çeşitli yöntemler (nitel, nicel ve karma yöntemler) kullanan araştırmaların verileri; araştırma amacı, örneklem, yöntem ve bulgular açısından incelenmiş ve ortak temalar tespit edilmiştir.

Bulgular

Bulgular, kültürel, ilişkisel ve sistemik faktörlerin aile dayanıklılığını desteklemedeki çok yönlü etkileşimini vurgulamaktadır. Geniş aile desteği ve kültürel ritüeller, yasın sağaltımında kilit rol oynamış; kardeş ilişkileri ve ailenin sağlıklı bir şekilde yeniden yapılanması ise ailede istikrarın ve uyumun korunmasına yardımcı olmuştur. Aile Yas Programı gibi yapılandırılmış

müdahaleler, yas sürecinin olumsuz etkilerini önemli ölçüde azaltmış, ebeveynlik pratiklerini iyileştirmiş ve duygusal düzenlemeyi geliştirmiştir. Boylamsal çalışmalar, bu programların iletişim ve aile uyumundaki kalıcı faydalarını göstermiştir. Sosyal destek ağları ve maneviyat, anlam oluşturmaya ve uyumu kolaylaştırmış; özellikle çocuklar için destekleyici ilişkiler, duygusal ifade ve uyum becerilerini artırmıştır. Ayrıca, aile birliği, aile uyumu ve ortak problem çözme becerisi gibi sistemik güçlü yönler, yas sürecinin olumsuz etkilerini hafifletmede ve travma sonrası büyümeyi teşvik etmede önemli bir rol oynamıştır.

Tartışma & Sonuç

Bu çalışma, kayıp yaşantısı sonrası aile dayanıklılığının sistemik ve dinamik doğasını, kültürel uygulamalar, sosyal destek ağları ve yapılandırılmış müdahalelerle şekillenen bir süreç olarak ortaya koymaktadır. Ritüeller ve geniş aile ağları, paylaşılan yas sürecini kolaylaştırmıştır. Aile Yas Programı gibi programlar, duygusal iyilik hali ve aile uyumunu artırmada uzun vadede etkililik göstermiştir. Gelecekteki araştırmalar, aile dayanıklılığını farklı kültürel bağlamlarda inceleyerek ailelerin değerlerine ve geleneklerine özgü müdahaleler geliştirmeye odaklanabilir. İlişkisel, kültürel ve sistemik boyutları bütünleştiren bütüncül bir çerçeve, yas sürecindeki aileleri etkili bir şekilde desteklemede çok önemlidir.

Okul Öncesi Çocukların Problem Davranışları ile Ebeveyn Çift Uyumu Arasındaki İlişki: Bir Karma Yöntem Çalışması

The Relationship Between Preschool Students' Problem Behaviors and Parental Dyadic Adjustment: A Mixed Methods Study

Zeynep ÖZDOĞRU^[1]İsa KAYA^[2]

Başvuru Tarihi: 20 Kasım 2024

ÖZ

Kabul Tarihi: 20 Şubat 2025

Bu araştırma, okul öncesi dönem çocuklarının problem davranışları ile ebeveynlerin çift uyumu arasındaki ilişkiyi incelemeyi amaçlamıştır. Literatür incelemeleri, bu alanda ilişkisel çalışmaların yaygın olduğunu ancak nitel ve karma araştırmaların sınırlı kaldığını göstermektedir. Karma yöntemle tasarlanan araştırmada, İstanbul Ümraniye ilçesindeki özel bir bağımsız anaokuluna devam eden dört-altı yaş aralığındaki 29 çocuk ve anneleri çalışma grubunu oluşturmuştur. Araştırmada nicel veriler Demografik Bilgi Formu, Problem Davranış Ölçeği ve Çift Uyum Ölçeği nitel veriler ise yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılarak toplanmıştır. Araştırmanın nicel verileri Pearson korelasyon analizi ile, nitel verileri ise betimsel ve içerik analiz yöntemleriyle analiz edilmiştir. Araştırmanın nicel ve nitel bulguları çocukların problem davranışları ile anne babalarının çift uyumu arasında bir ilişki olduğunu ortaya koymuştur. Ayrıca okul öncesi dönem çocuklarının anti sosyal davranış puanları ile ebeveyn çift uyumu puanları arasında negatif yönde bir ilişki olduğu bulunmuştur. Bu sonuçlar, ebeveynlerin çift uyumunu artırmaya yönelik programların çocukların davranışsal gelişimini desteklemede faydalı olabileceğini işaret etmekte ve daha geniş katılımlı, uzun vadeli çalışmalar yapılması gerektiğini önermektedir.

Anahtar Kelimeler: okul öncesi eğitim, problem davranış, ebeveyn çocuk etkileşimi

Received Date: November 20, 2024

ABSTRACT

Accepted Date: February 20, 2025

This study aimed to examine the relationship between preschool children's problem behaviors and parents' dyadic adjustment. Literature reviews show that correlational studies are common in this field, but qualitative and mixed studies remain limited. In the research designed with mixed method, 29 children between the ages of four and six attending a private independent kindergarten in the Ümraniye district of Istanbul and their mothers constituted the study group. In the study, quantitative data were collected using the Demographic Information Form, Problem Behavior Scale and Dyadic Adjustment Scale, and qualitative data were collected using a semi-structured interview form. The quantitative data of the study were analyzed with Pearson correlation analysis, and the qualitative data were analyzed with descriptive and content analysis methods. The quantitative and qualitative findings of the study revealed a relationship between children's problem behaviors and their parents' dyadic adjustment, and a negative relationship between parental dyadic adjustment scores and antisocial behavior scores in the antisocial sub-dimension of problem behavior. These results indicate that programs aimed at increasing parents' dyadic adjustment may be useful in supporting children's behavioral development and suggest that long-term studies with larger participation should be conducted.

Keywords: preschool education, problem behavior, parent child interaction

Atf
Cite

ÖZDOĞRU, Z., & KAYA, İ. (2025). Okul Öncesi Çocukların Problem Davranışları ile Ebeveyn Çift Uyumu Arasındaki İlişki: Bir Karma Yöntem Çalışması. *Humanistic Perspective*, 7 (1), 90-112. <https://doi.org/10.47793/hp.1588817>

^[1] Uzman | Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üni. | İstanbul | Türkiye | ORCID: 0000-0002-5716-2460 | zeynep.ozdogru@stu.fsm.edu.tr

^[2] Doç. Dr. | Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üni. | İstanbul | Türkiye | ORCID: 0000-0003-3604-1368

GİRİŞ

Çift uyumu eşlerin bireysel farklılıkları, bireylerin sahip oldukları kaygıları ve birbirlerine karşı duydukları bağlılık ve beraberlik dışında, olumsuz etkileşim ve gerilimleri de kapsayan ilişki dinamiği olarak tanımlanmaktadır (Spanier, 1976). Çiftlerin arasındaki uyum bireylerin hem fiziksel hem ruhsal iyi oluşlarını etkilemektedir (Erbek vd., 2005). Çiftler arasındaki uyum değerlendirilirken bireylerin arasındaki ilişkileri algılama şekilleri ve eşlerin problem çözme becerileri de ele alınmalıdır. Eşlerin birbirleri ile uyumu çocuklarının davranışları üzerinde de etkili olmaktadır. Bandura'nın (1979) Sosyal Öğrenme Teorisi'nde belirttiği gibi çocuklar olumsuz davranışları ebeveynlerini izleyerek öğrenmektedir. Eşler evliliklerinde görülen uyum problemleri sebebiyle olumsuz davranışlar sergileyebilir ve bu durum eşlerin ruh hallerinin de olumsuz yönde değişmesine sebep olabilir. Ebeveynlerin olumsuz ruh hallerinden onları gözlemleyen çocuklar etkilenebilirler. Çocuklar gözlemledikleri olumsuz ruh hallerini kendi davranışlarına olumsuz olarak yansıtabilmektedir (Özbey, 2009).

Çift uyumunu etkileyen faktörler arasında çiftlerin evlenme yöntemi, evlilik süresi ve aile dinamikleri olduğu görülmüştür (Halse vd., 2019). Anne babaların birbirleriyle olan ilişkileriyle birlikte çocuklarıyla olan ilişkilerinin ve çocukların kardeşleriyle olan ilişkilerinin ele alındığı teori aile sistem teorisidir. Guralnick'in (1998) aile sistemi modeli, aile üyelerinin kendi aralarında kurdukları iletişim ve etkileşim kalitesine odaklanmaktadır. Ayrıca aile sistem modeli sağlıklı çocuk gelişimi için elzem olan ebeveynlik davranışlarını da betimlemektedir. Alt sistemler birbirleriyle etkileşim içinde işler ve herhangi bir alt sistemdeki duygu, davranışlardaki değişim, diğer alt sistemlerde de değişimlere sebep olmaktadır (Hakvoort vd., 2010). Bu sebeple çocuk davranışları ve ebeveyn etkileşimi çift yönlü olarak birbirlerini etkilemektedir.

Belsky (1984), anne babaların karakter özelliklerinin çocuklarının gelişimine olan etkisinin yanında anne baba ilişkisinin çocukların gelişimi üzerinde doğrudan etkisi olduğunu belirtmiştir. Çiftlerin evlilik ilişkileri hakkında hissettikleri memnuniyetin bireylerin iyi oluşlarına hizmet ettiği görülmektedir. Ayrıca, bireylerin mutluluklarının da ebeveynlerin çocuklarına karşı sergiledikleri duyarlılığı, özyeterliliği ve çocukların ihtiyaçlarına yanıt verme kabiliyetlerini de doğrudan etkilediği söylenebilir. Belsky, çocukların sağlıklı gelişiminin önemli belirleyicisinin ebeveynler olduğunu savunmaktadır (Halse vd., 2019).

Eşlerin evlilik uyumu ve çocukların davranış problemleri arasında kayda değer ilişki olduğunu ele alan çalışmalar olduğu görülmektedir. Block ve arkadaşlarının (1981), Peterson ve arkadaşlarının (1986), Reid ve arkadaşlarının (1990) ile Stadelman ve arkadaşlarının (2007) yayınladıkları aile içi çatışmaları konu alan araştırmalarında çocuklarda sorunlu davranışlara yol açabilecek kök sebeplerin istikrarsız aile hayatı, şiddet, çatışma ve iletişim sorunları olduğunu tespit etmiştir. Katz ve Gottman (1993) boylamsal bir araştırma ile anne baba iletişim ve

etkileşiminin çocukların uyum düzeyleri üzerindeki etkisini incelemişler ve anne babaların evlilik problemlerini çözmek için başvurdukları yöntemlerin çocukların üç yıl sonraki içe yönelimli ve dışa yönelimli davranış sorunlarını etkilediğini tespit etmişlerdir.

Knopp ve arkadaşları (2017) çocukların problem davranışlarının çiftlerin evlilikten aldıkları doyum ve memnuniyetten nasıl etkilendiğini ve çocuk davranışlarının çift çatışmalarından nasıl etkilendiğini bulmayı hedeflemişlerdir. Araştırma sonucunda, iletişim sorunu yaşayan, yapıcı olmayan iletişim stili benimseyen ve evlilik doyumunu az olan ebeveynlerin çocuklarında daha yüksek içe yönelimli ve dışa yönelimli davranış sorunları gözlemlendiği bulunmuştur. Veriler üzerinde yapılmış ileri değerlendirmeler eşlerin arasındaki çatışmaların ve evlilik doyumsuzluğunun çocuk davranışlarını, çift ilişki ve iletişiminden daha fazla etkilediğini kanıtlamıştır. Mingebach ve arkadaşlarının (2018) meta-meta analiz çalışması, ebeveyn-temelli müdahale programlarının, çocukların dışa yönelimli problem davranışlarını azaltmada etkili olduğunu göstermiştir.

Çocuklardaki uyum sorunlarına, yeterli ve sağlıklı olmayan anne baba iletişimi ve etkileşiminin sebep olduğu bilinmektedir (Günalp ve Kabadayı, 2017). Aile içinde sıcak, ilgili ve duyarlı olmayan duygusal etkileşimin çocuğun sadece duygusal gelişimini değil sosyal gelişimini de olumsuz etkilediği bilinmektedir. Sağlıklı duygusal gelişimi tecrübe edemeyen çocuklar başkalarıyla olumlu ilişki kurmakta zorlanırlar. Bu durumda aile içinde sıcak, ilgili ve duyarlı olmayan duygusal etkileşimin çocukların içedönük, güvensiz, çekingen ve ben merkezli kişilik özellikleri benimsemesine sebep olabildiği görülmüştür (Atan ve Buluş, 2018; Olcay, 2008). Çağdaş (2011) araştırmasında ebeveynlerin çocukların sosyal duygusal gelişimindeki önemli rolünün altını çizmiştir. Bu çalışmada aileleriyle pozitif iletişim ve etkileşim deneyimleyebilen çocukların problemler karşısında yapıcı problem çözme yöntemleri sergileyebildikleri vurgulanmıştır.

Aile içinde anne baba arasındaki çatışmadan dolayı yaşanan stres ve gerginlik çocukların davranış problemlerinin artmasına sebep olmaktadır (Camisasca vd., 2016). Bu çalışmaya destek olacak başka bir çalışmada ev ortamları incelenmiştir. Pozitif ebeveyn tutumlarının hakim olduğu, eşleriyle dayanışma ve doyum veren ilişki benimseyen ve böylelikle çocuklarıyla sağlıklı ev ortamı kuran ailelerin çocuklarında daha az problem davranışın gözlemlendiği tespit edilmiştir (Metindoğan, 2022). Yılmaz (2001) ebeveyn çatışmasının sadece çocuklardaki problem davranışları etkilemekle kalmadığını ayrıca çocukların okuldaki sosyal ve akademik yeterliliklerinin de çift uyumundan olumlu yönde etkilendiğini ifade etmiştir.

Çocuk davranışlarının şekillenmesinde olumlu ev ortamının etkili olması gibi okul ortamında öğretmenlerin sınıf yönetimi becerilerinin de çocuk davranışlarını olumlu etkilediği bilinmektedir. Bu konuda Ataman (2003) öğretmenlerin çocuklara ılımlı, şefkatli, sıcak, empatik

bir şekilde yaklaştıklarında çocukların da sakinleştiğini, daha düşünceli ve anlayışlı olduklarını, özellikle kurallar vb. konularda sabırla çocuklara açıklama yapmanın sınıf yönetimini kolaylaştırdığını ifade etmişlerdir. Benzer başka bir araştırmada çocuğun olumlu davranış kazanımında öğretmenin olumsuz davranışlara karşı tepkisinin çocuğun akran ilişkilerini, sınıf içi performansını önemli ölçüde etkilediği tespit edilmiştir (Asi ve Ocak Karabay, 2017).

Çocuklar ebeveynlerini izleyerek davranış modelleri konusunda bilgi sahibi olurlar. Anne babalar problemler karşısında birbirlerine karşı suçlayıcı, agresif ve yıkıcı tepkiler veriyorlarsa çocuklar anne babalarından gözlemledikleri yıkıcı tutumları kopyalar ve problemlerin çözüm yolu olarak gözlemledikleri tepkileri sergilerler. Çatışmalı ev atmosferinde büyüyen ve böylelikle yıkıcı tutumlar öğrenen çocuklar, bu yıkıcı tutumları anne babalarına karşı doğrudan sergileyemeyebilirler. Fakat bu olumsuz davranışları akranlarına veya küçüklerine sergileyebilirler (Grych vd., 1990). Benzer bir şekilde başka bir araştırmada çocukların ebeveynlerinin tartışma sırasında sergiledikleri tutumlara benzeyen davranışları (saldırganlık, içe çekilme) öğrendikleri ve bu davranışları sosyal çevrelerinde sergiledikleri vurgulanmıştır (Kaya, 2003).

Alanyazında çift uyumu ve çocuklardaki problem davranışlar üzerine yapılmış yukarıda özetlenen çalışmaların çoğunlukla ilişkisel araştırmalar olduğu görülmüştür. Ancak bu konuda ebeveynlerin görüşlerine başvurulmuş olan karma araştırma yöntemi kullanılmış çalışmaların kısıtlı olduğu fark edilmiştir. Bu araştırmada konuyla ilgili hem nicel hem nitel verilere başvurularak anaokuluna devam eden çocukların ebeveynlerinin çift uyumunun okul öncesi çocukların problem davranış düzeyleri ile olan ilişkisinin incelenmesi amaçlanmaktadır. Bu amaç doğrultusunda aşağıdaki sorulara cevap aranmıştır;

1. Ebeveynlerin çift uyum düzeylerinin çocukların problem davranış düzeyleri ile ilişkisi var mıdır? Varsa bu ilişki nasıldır?
2. Ebeveynlerin çift uyum düzeylerinin okul öncesi çocukların problem davranış düzeyleri ile olan ilişkisi hakkında annelerin görüşleri nelerdir?

YÖNTEM

Bu araştırmada çift uyumu ve problem davranışlar hakkında çok yönlü ve zengin veri toplayabilmek için karma yöntem uygulanmıştır. Karma araştırma yöntemi çalışma konusu hakkında kapsamlı ve çok yönlü bilgi toplanmasını kolaylaştırmakta ve araştırmacı için zengin veri havuzu sağlamaktadır (Creswell vd., 2015; Yıldırım, 2006). Karma yöntem araştırmacısı desen kararlaştırırken etkileme potansiyeli, zaman merkezli planlama ve ilişkilendirme anlatan bir desen belirleme ihtiyacı duyar (Creswell vd., 2015).

Araştırmanın Modeli

Bu çalışmada başvurulmuş karma yöntem modeli ise Christensen, Johnson ve Turner'a (2015) göre eş zamanlı eşit statülü desen ya da Creswell'e (2017) göre yakınsayan paralel desendir. Eş zamanlı eşit statülü desende nitel ve nicel veriler aynı zaman dilimi içinde toplanır ve nitel ve nicel verilerin araştırmanın amacına ulaşmasında eşit öneme sahiptir. Araştırmada, dört-altı yaş çocukların problem davranışlarının ebeveynlerinin çift uyumu ile olan ilişkisi ve çift uyumunu etkileyen temalar incelenmiştir.

Çalışma Grubu

Araştırmanın çalışma grubunu İstanbul Ümraniye ilçesindeki araştırmacıların geçmiş mesleki bağlantısı bulunan özel bağımsız bir anaokuluna devam eden 29 çocuk ve annesi oluşturmaktadır. Çocukların annelerinin demografik özellikleri ile ilgili bilgi Tablo 1'de sunulmuştur. Tabloda görüldüğü gibi katılımcıların çoğunluğu lisans mezunu, 35-44 yaş aralığında, evli ve iki çocuk sahibi annelerden oluşmaktadır.

Tablo 1

Çalışma grubundaki annelerin demografik özellikleri

Özellik	Grup	N	%
Eğitim Durumu	İlk-ortaokul mezunu	3	10,3
	Lise mezunu	8	27,6
	Lisans mezunu	15	51,7
	Yüksek lisans mezunu	3	10,3
Yaş Aralığı	25-34	10	34,5
	35-44	14	48,3
	45 ve üzeri	5	17,2
Medeni Durum	Boşanmış	1	3,4
	Evli	28	96,6
Çocuk Sayısı	Tek çocuk	3	10,3
	İki çocuk	16	55,2
	Üç ve daha fazla çocuk	10	34,5
Toplam		29	100,0

Araştırmanın nitel veri toplama aşamasında örneklem grubu eğitime devam 29 çocuğun annelerinin arasından aşırı ve aykırı örnekleme kullanılarak 4 anne belirlenmiştir. Aşırı veya

aykırı durum örneklemede kısıtlı sayıda farklı özelliklere sahip katılımcılardan zengin bilgilerin elde edilmesi hedeflenmektedir (Patton, 1987). Katılımcı annelerin arasından dört annenin seçilme aşamasında bu annelerin iki ölçekten en düşük ve en yüksek puan almış olmalarına dikkat edilmiştir. Problem davranış düzeyi en yüksek olan çocuğun ebeveyni olan katılımcı 24 yaşında, ilkokul mezunu, evli ve tek çocuk sahibi iken problem davranış düzeyi en düşük olan çocuğun ebeveyni olan katılımcı 35 yaşında, lisans mezunu, evli ve iki çocuk sahibi bir annedir. Çift uyum düzeyi en yüksek olan katılımcı 30 yaşında, lisans mezunu, evli ve üç çocuk sahibi iken çift uyum düzeyi en düşük olan katılımcı 40 yaşında, lise mezunu, evli ve iki çocuk sahibi bir annedir.

Veri Toplama Araçları

Araştırmada nicel veri toplama araçlarından Demografik Bilgi Formu, Yenilenmiş Çift Uyum Ölçeği ve Anaokulu ve Anasınıfı Davranış Ölçeği ve Görüşme Formu kullanılmıştır.

Demografik Bilgi Formu. Araştırmada çocukların annelerinden demografik veri toplanmıştır. Demografik Bilgi Formu'nda katılımcı annelere yaş, öğrenim durumu, medeni durumu ve çocuk sayısı sorulmuştur.

Anaokulu ve Anasınıfı Davranış Ölçeği. Merrell (2002) tarafından geliştirilmiş olan Anaokulu ve Anasınıfı Davranış Ölçeği (Preschool and Kindergarten Behaviour Scales [PKBS-2]) bağımsız iki ölçekten oluşmaktadır. Bunlar Sosyal Beceri Ölçeği ve Problem Davranış Ölçeği'dir. Bu çalışmada sadece Problem Davranış Ölçeği kullanılmıştır. PKBS-2'nin ülkemizde geçerlik ve güvenirlik çalışması Alisinanoğlu ve Özbey (2009) tarafından yapılmıştır. Problem Davranış Ölçeği, 16 maddelik Dışa Yönelim, 5 maddelik İçe Yönelim, 3 maddelik Anti Sosyal ve 3 maddelik Ben Merkezci olmak üzere dört alt boyut ve toplam 27 maddeden oluşmaktadır. Problem Davranış Ölçeği birinci faktörün Cronbach Alfa katsayısı .95, ikinci faktörün Cronbach Alfa katsayısı .87, üçüncü faktörün Cronbach Alfa katsayısı .81, dördüncü faktörün Cronbach Alfa değeri .72; Problem Davranış Ölçeği toplam Cronbach Alfa katsayısı .96 olarak Alisinanoğlu ve Özbey (2009) aracılığıyla hesaplanmıştır. Ölçeğin bu araştırmadaki Cronbach alfa katsayıları toplam ölçek için .88, dışa yönelim alt ölçeği için .87, içe yönelim alt ölçeği için .87, anti sosyal için .64 ve ben merkezci için .53'tür. Problem davranış Ölçeği dörtlü derecelendirme ile yapılandırılmış Likert modelinde bir araçtır. Sonuçlar yüksek puan işaret ediyorsa bu durum problem davranışın yüksek olduğu şeklinde yorumlanırken, puanların düşük olması problem davranışın da düşük olduğu şeklinde anlaşılmalıdır.

Yenilenmiş Çift Uyum Ölçeği. Yenilenmiş Çift Uyum Ölçeği (YÇUÖ), 32 maddeden oluşmaktadır. Yenilenmiş Çift Uyum Ölçeği 1976 yılında Spanier tarafından tasarlanmıştır. Ölçek Busby ve arkadaşları (1995) tarafından madde sayısı azaltılıp 14'e indirgenerek son ve güncel

halini almıştır. Ölçeğin Türkçe'ye tercümesi ölçeğin yüksek lisans tezinde kullanımıyla mümkün olmuştur. Gündoğdu'nun (2007) tez çalışmasında ölçeğin maddeleri ve alt ölçek maddelerinin Türk sosyokültür değer yargılarına adaptasyonunu araştırmamış olmasından dolayı Bayraktaroğlu ve Çakıcı (2017) ölçeğin psikometrik değerlerini analiz ederek ölçeği Türk kültürüne uyarlamasını yapmışlardır. Ölçeğin üç alt boyutu şu şekilde belirlenmiştir; uzlaşım (6 madde), doyum (5 madde), görüşbirliği (3 madde). Bu alt ölçeklerin toplam puan katsayısı ile birlikte Cronbach alfa katsayıları sırasıyla .87, .80, .80, .74'dir. Ölçeğin bu araştırmadaki Cronbach alfa katsayıları toplam ölçek için .84, uzlaşım alt ölçeği için .75, doyum alt ölçeği için .75, görüşbirliği için .72'dir. Ölçeğin geçerliliği güvenilir olarak kabul edilen başka bir ölçek olan Evlilikte Uyum Ölçeği ile korelasyon değeri pozitif yönde .68 ($p<0.01$) olarak bulunmuştur (Busby vd., 1995).

Görüşme Formu. Bu çalışmada annelerin görüşlerine ulaşabilmek için yarı yapılandırılmış görüşme formu hazırlanmıştır. Yarı yapılandırılmış sorular ebeveynlerle yapılan ön görüşmeler ve literatür taramasından sonra oluşturulmuştur. Form açık uçlu sekiz sorudan oluşmaktadır. Tablo 2'de görüşme formunda annelere yöneltilen sorular bulunmaktadır.

Tablo 2

Yarı yapılandırılmış görüşme soruları

Sorular
1. Ailecek bir arada geçirdiğiniz bir gününüz nasıl geçiyor anlatır mısınız?
2. Çocuğunuzun, sizin günlük yaşantınızı olumsuz etkileyen problem davranışları var mı? Varsa nelerdir?
3. Çocuğunuz bu problem davranışları sergilediği zaman sizin ve eşinizin müdahalesi nasıl oluyor? Çocuğunuz bu müdahalelere nasıl yanıt veriyor?
4. Çocuğunuzun davranışları çocuğunuz sizinle yalnızken ve eşinizle beraber iken farklılık gösteriyor mu? Evet ise, sizce bu farklılıkların sebepleri nelerdir?
5. Eşinizle çocuğunuzun davranışları hakkındaki düşünceleriniz farklılık gösteriyor mu? Evet ise, sizce bu farklılıkların sebepleri nelerdir?
6. Eşinizle genel olarak uyumunuzu nasıl değerlendiriyorsunuz? Eşinizle olan uyumunuz çocuklarınıza sizce nasıl yansıyor?
7. Eşinizle yaşadığınız tartışmalarda çocuklarınızın olumsuz etkilendiği durumlar yaşadınız mı? Evet ise nasıl oldu?
8. Çocuklarınızın veya çocuğunuzun sizin eşinizle uyumunuz hakkında gözlemlerini paylaşmasına şahit oldunuz mu? Evet ise, çocuğunuzun sizin uyumunuz hakkındaki görüşlerini anlatır mısınız?

Görüşme formunda tasarlanmış soruların kolay anlaşılabilirliği ve açık yazım dili konusunda değerlendirilmesi maksadıyla uzman görüşüne başvurularak uzmanların onayının alınması da araştırmanın güvenilirliğini temin eden önemli bir aşamadır. Bu kapsamda uzman görüşü için üniversitede psikoloji ve okul öncesi eğitim bölümlerinde görevli iki akademisyen uzmanın görüşlerine başvurulmuştur.

Nitel araştırmada geçerlik bilimsel verilerin doğruluğu, güvenilirlik ise bilimsel bulguların tekrarlanabilirliği ile ilgilidir (Yıldırım, 2018). Bu bilgi referans alınarak geçerlik ve güvenilirliğin temin edilmesi için çeşitli araştırmalar yapılmıştır. Bu araştırmalarda; örneklemden bağımsız iki anne ile ayrı ayrı 15'er dakika süren pilot telefon görüşmeleri yapılarak soruların açıklığı ve

anlaşılabilirliğinde herhangi bir problem olup olmadığı denemeye tabi tutulmuştur. Yarı yapılandırılmış görüşme formu hazırlanırken ilgili alan yazını taranmış ve sahada aktif olarak görev yapan alandan uzman görüşleri alınmıştır. Böylece sorularda iç geçerlilik temin edilmesi mümkün olmuştur. Annelere isimlerinin ve okullarının paylaşılmayacağı bilgisi verilmiştir. Annelerin görüşmelerde rahat bir şekilde doğal olarak cevap verebilmeleri için annelerin görüşmeye hazır hissettiklerini ifade ettikleri zaman görüşmeye başlanmıştır. Araştırmacının ve alanında uzman öğretim üyesinin belirlediği kodlamalar arasında tutarlılığı görebilmek için, Miles ve Huberman'ın formüle ettiği uyum yüzdesi hesabı ($\text{Güvenirlilik} = \frac{\text{Görüş Birliği}}{[\text{Görüş Birliği} + \text{Görüş Ayrılığı}]} \times 100$) kullanılmıştır. Uyum yüzdesi formülü sonucunda kodlayıcılar arasında görüş uyum oranı .91 olarak hesaplanmıştır (Miles ve Huberman, 2015).

Veri Toplama Süreci

2024 Haziran ayında okul idaresinin izni ve yönlendirmesiyle öğretmen ve velilerden veri toplanmıştır. Okulun veli grubu, içinde sadece annelerin yer aldığı bir iletişim ağından oluşmaktadır. Öğretmenler sınıflarındaki çocukların problem davranış düzeylerinin ölçümü için PBSK-2 ölçeğini tamamlamıştır. Annelerden çift uyum ölçeği verileri kendi başlarına ya da telefonda araştırmacı desteğiyle tamamladıkları çevrimiçi anket formu aracılığıyla toplanmıştır. Çalışma grubundaki annelerle yapılan görüşmeler sırasında ses kaydı yapılmasını istemeyen annelerin ifadeleri bilgisayarda Office Microsoft Word dosyasına not edilmiştir. Ses kaydı alınamamasından dolayı annelerin ifadeleri görüşme anında not tutularak kayıt altına alınmıştır. Görüşmeler yaklaşık yedişer dakika kadar sürmüştür. Ailelerle yapılan görüşmeler etik ilkeler gereği öğretmenlerle paylaşılmamıştır. Görüşmelere katılan annelerin kimlikleri gizli tutularak araştırmada dört harfli kodlar aracılığıyla bilgilerine yer verilmiştir.

Veri Analizi

Araştırmada toplanan nicel araştırmaya ilişkin veriler SPSS-23 programı kullanılarak analiz edilmiştir. Problem davranış ve çift uyum ölçek toplam puanlarının normal dağılım özelliği göstermesi (PDÖ: $W=,955$; $p>,05$; YÇUÖ: $W=,932$; $p>,05$) nedeniyle ilişkisel denence testlerinde parametrik testler kullanılmıştır. Çocukların problem davranış düzeyleri ile ailelerin çift uyum düzeyleri arasındaki ilişkiyi analiz edebilmek için Korelasyon (Pearson) katsayısı hesaplanmıştır.

Araştırmanın nitel boyutu için, iki ölçekten en düşük ve en yüksek puan almış olan dört anneye telefon yoluyla ulaşılmıştır. Telefon görüşmesinde katılımcılara yarı yapılandırılmış sorular yöneltilmiştir. Sorular hakkında alandan iki uzmandan görüş alınmıştır. Katılımcılar ses kaydı alınmasına onay vermedikleri için araştırmacı telefon görüşmesi esnasında görüşmeyi bilgisayarda not ederek ilerlemiştir. Araştırmada elde edilen bulgular araştırmacı tarafından temalar oluşturularak analiz edilmiştir. Görüşmeler sırasında elde edilen veriler öncelikle Office

Microsoft Word programı kullanılarak incelenmiş ve tekrar eden okumalardan sonra kodlamalar tasarlanmıştır. Daha sonra bu kodlar bir araya getirilerek temalar (kategoriler) oluşturularak içerik analizi yapılmıştır.

Etik Onay

Çalışmanın etik onayı Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulundan 06.06.2024 tarih ve 36/16 sayısıyla alınmıştır.

BULGULAR

Bu bölümde bu çalışmada araştırılan problem durumlarını incelemek için, verilerin istatistiksel çözümlemeleri tablolar halinde sergilenmiş ve verilere ilişkin açıklamalar sunulmuştur. Araştırmanın birinci alt problemi “Ebeveynlerin çift uyum düzeylerinin çocukların problem davranış düzeyleri ile olan ilişkisi var mıdır? Varsa bu ilişki nasıldır?” idi. Bu alt probleme ilişkin araştırma sorusuna yönelik yapılan analiz ve bulgular Tablo 3’te sunulmuştur.

Tablo 3

Ebeveynlerin çift uyum puanları ile çocuklarının problem davranış puanları arasındaki Pearson korelasyon katsayıları

	1	2	3	4	5	6	7	8	9
1. YÇÜÖ Doyum	1								
2. YÇÜÖ Uzlaşım	.689**	1							
3. YÇÜÖ Görüş Birliği	.376*	.438*	1						
4. YÇÜÖ Toplam	.905**	.915**	.564**	1					
5. PDÖ Dışa Yönelim	.100	-.016	.358	.098	1				
6. PDÖ İçe Yönelim	-.135	-.203	.036	-.163	.182	1			
7. PDÖ Anti Sosyal	-.307	-.422*	-.044	-.373*	.500**	.547**	1		
8. PDÖ Ben Merkezci	-.042	-.192	.004	-.117	.444*	.380*	.427*	1	
9. PDÖ Genel	-.037	-.179	.233	-.072	.841**	.651**	.734**	.668**	1
N	29	29	29	29	29	29	29	29	29
Ort.	18.14	22.28	9.79	50.21	22.97	9.66	3.69	5.38	41.69
SS	3.78	3.79	1.18	7.55	6.43	4.11	1.29	1.92	10.31

Not. YÇÜÖ: Yenilenmiş Çift Uyum Ölçeği. PDÖ: Problem Davranış Ölçeği. * p<.05. **p<.01. Ort.: Aritmetik Ortalama. SS: Standard Sapma

Tablo 3 incelendiğinde, çocukların problem davranışlar ölçeğinden elde edilen toplam puanları ve ebeveynlerin çift uyum ölçek toplam puanları arasında anlamlı bir ilişki tespit edilmemişken, problem davranış ölçeği alt boyutlarından anti sosyal davranış ile çift uyum ölçeği uzlaşım ($r=-.422$, $p<0,05$) ve toplam puanları ($r=-.373$, $p<0,05$) arasında negatif yönlü, orta düzeyde ve istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki olduğu tespit edilmiştir.

Araştırmanın ikinci alt problemi “Ebeveynlerin çift uyum düzeylerinin çocukların problem davranış düzeyleri ile olan ilişkisi hakkında annelerin görüşleri nasıldır?” sorusudur. Bu alt probleme ilişkin araştırma sorusuna yönelik yapılan analiz ve bulgular aşağıda sunulmuştur.

Katılımcıların çift uyumu ve problem davranışlar ile ilgili görüşlerini belirleyebilmek için katılımcılara yarı yapılandırılmış sorular telefon aracılığıyla sorulmuştur. Toplamda dört anne ile görüşme yapılmıştır. Görüşmeler neticesinde elde edilen veriler içerik analizi yöntemiyle analiz edilerek kodlara, alt temalara ve temalara ulaşılmıştır. Örnek katılımcı görüşlerine katılımcı kodlarıyla beraber açıklamalarda yer verilmiştir (PDYK: Problem Davranış Yüksek Katılımcı, PDDK: Problem Davranış Düşük Katılımcı, CUYK: Çift Uyum Yüksek Katılımcı, CUDK: Çift Uyum Düşük Katılımcı). Görüşme verilerinin analizinden elde edilen kod, alt tema ve temaların dağılımı Tablo 4'te verilmiştir.

Tablo 4

Annelerle yapılan yarı yapılandırılmış görüşmeden elde edilen bulgular

Tema	Alt Tema	Kodlar	f
Aile	Kaliteli zaman	Geniş aile ile geçirilen zaman	1
		Açık hava, piknikte geçirilen zaman	1
		Yemek saatleri, kutu oyunları	1
		Kaliteli zaman kısıtlı	1
Problem Davranış	Problem Davranış özellikleri	Kontrolcü, hırçın	1
		Parmak emme, tırnak yeme	1
		Ağlama	1
		İtme	1
	Problem Davranışa anne baba müdahaleleri	Müdahaleci	1
		Görmezden gelme	2
		Olumsuz dikkat, bağırma	1
		Babanın yanında bebeksi, annenin yanında normal	2
	Anne baba yalnızken gözlemlenen problem davranışları	Babanın ve annenin yanında aynı, normal	1
		Babanın yanında daha kontrollü, anne yanında normal	1
Çift Uyum	Genel Uyum	Uyumlu	2
		Uyumsuz	2
	Çocuk hakkında eşlerin uyumu	Görüş ayrılıkları mevcut	2
		Genelde anne baba hemfikir	2
	Anne baba tartışmalarına çocuk tepkileri	Olumsuz etkileniyor	2
		Olumsuz etkilenmiyor	1
Çocuk	Çocukların anne baba uyumu hakkındaki görüşleri	Anne sen de babama annesi gibi davranıyorsun	
		Şirinler filmindeki şirin baba ve şirin anneye benzetmiş	1
		Bilmiyorum	1
		Çizimlerinde annesini vahşi hayvana babasını küçük aciz bir kemirgene benzetmiş	1

Aile teması altında katılımcılar ailecek birlikte geçirilen zamanlar hakkında değişkenlik gösteren yanıtlar vermişlerdir. Problem davranış ölçeğinden en yüksek puanı almış çocukların annesi ve çift uyum ölçeğinden en düşük puan almış annelerin cevapları incelendiğinde; ailecek birlikte geçirilen zamanlara “geniş aile ile birlikte geçirilen zaman” ve “kısıtlı” cevapları alınmıştır.

PDYK: “Eşim serbest meslek ile uğraştığı için genelde yoğun oluyor ve cumartesi günleri evde olmuyor. Hafta içi geç saatlere kadar çalışıyor.”

CUDK: “Eşim yedi gün 24 saat neredeyse çalıştığı için hep beraber birlikte vakit geçirebildiğimiz zamanlar kısıtlı oluyor. Çocuklar babalarıyla vakit geçirsın istediğimde onları kırtasiyeye gönderiyorum.”

Aile temasına aynı sorulara problem davranış ölçeğinden en düşük puanı alan çocukların annesi ve çift uyum ölçeğinden en yüksek puan almış annenin cevapları ise çekirdek aile olarak aile üyelerinin bir arada olduğu zamanların diğer gruba kıyasla (PDYK, CUDK) daha fazla olduğunu işaret etmektedir.

PDDK: “cumartesi sabah kahvaltılarına genelde çok önem veriyoruz. Eşim çocukları bazen alıp tiyatroya götürmeyi teklif etse de genelde açıklık orman tarzı parklarda takılıyor ailecek.”

CUYK: “Evde yardımcı ablamız var, o sebeple çocuklarla kaliteli zaman geçirme konusunda zorluk yaşamıyoruz. Birlikte olduğumuz zamanlarda yemek yiyip, kutu oyunları oynuyoruz.”

Problem davranış temasında çocukların sergilediği anneler tarafından tespit edilmiş problem davranış çeşitliliğinin yüksek olduğu görülmektedir. Katılımcılardan dördünün de çocuklarında en az bir problem davranış olduğu çocuk anneleri tarafından ifade edilmektedir (ağlama, itme, kontrolcü ve hırçın davranışlar, parmak emme ile birlikte tırnak yeme).

PDYK: “H.K. genelde kendisini seven kendi dünyası olan bir çocuk. İnanılmaz sosyal ve arkadaşçı bir yapısı olsa da ne yazık ki kontrolcü bir tarafı var. Sevdiği bir arkadaşı onun dışında başka bir çocukla oynadığında o gün tüm gün okulda ve eve geldiğinde asi ve inatçı olabiliyor.”

CUDK: “Var ne yazık ki, her şeye ağlayarak cevap veriyor.”

PDDK: “Bazen oluyor tabi ama öyle ciddi sorun yaratacak davranışlar değil. Mesela bazen bebek kardeşini öyle hiç sebepsiz itip düşürebiliyor. Ama konuştuğumuzda tekrarlamıyor”

CUYK: “Olabiliyor evet, tırnak yediğini ve zaman zaman elini ağzına götürdüğünü gözlemliyorum. Bu durum bizim günlük yaşantımızı etkilemese de benim onu sıkça uyarmama sebep oluyor.”

Çocukların görüşmelerde belirtilen problem davranışlarla ilgili annelerin görüşlerine göre anne baba müdahaleleri farklılık göstermektedir. Katılımcılardan problem davranış ölçeğinden yüksek ve çift uyum ölçeklerinden düşük puan almış katılımcılar müdahale konusunda anne baba merkezli (müdahaleci, olumsuz dikkat ve bağırma) yanıtlar vermişlerdir. Aksine bu ölçeklerden

problem davranış ölçeğinden düşük ve çift uyum ölçeklerinden yüksek alan annelerin davranışlara müdahale olarak görmezden gelme tekniğine başvurdıkları görülmüştür.

PDYK: “Bizim akrabalarla bir araya geldiğimizde de anne baba olarak kuzenleri ile sorun yaşayabildiğini görebiliyoruz. Eşim devreye girdiğinde kızım daha çok şımarıyor ve konu her neyse uzuyor. Bazen sırf bu sebeple akraba ziyaretlerine gitmek istemiyorum.”

CUDK: “Kızımın küçük büyük her şeye ağlaması benim sabrımın hemen bitmesine sebep oluyor ve tabi sabrım bitince ben de bağırmaya başlıyorum. Eşim de kızımın ağlamasını durdurmak için hemen onun istediği neyse onu yapıyor.”

PDDK: “Genelde görmezden gelmeye çalışıyoruz. Eşim bazen işten çok yorgun geldiğinde daha tepkisel yaklaşabiliyor.”

CUYK: “Eşim kızımın parmak emme ve tırnak yeme davranışlarını çoğu zaman görmezden geliyor. Ben de onun sayesinde görmezden gelmeye başladım. O sebeple son zamanlarda elini meşgul edebileceği hobi köşeleri eve ekliyoruz. Geçen gün kinetik kum havuzu aldık daha azaldı sanki tırnak yeme davranışı.”

Çocukların anne baba yalnızken problem davranışları sergileme şekillerinin katılımcılarda farklılık gösterdiği görülmektedir. Katılımcılardan problem davranış ölçeğinden yüksek ve çift uyum ölçeğinden düşük alan annelerin çocuklarının ebeveynleri ile başbaşa kaldıklarında sergiledikleri davranışlarda ortaklıklar (babanın yanında bebeksi, annenin yanında normal gibi) olduğu gözlemlenmiştir. Problem davranış ölçeğinden düşük alıp çift uyum ölçeğinden yüksek alan katılımcılarda ise çocukların anne babaların yanında sergiledikleri davranışların anne babaya özel anlamlı farklılıklar göstermediği görülmektedir (baba ve annenin yanında aynı normal ve babanın yanında daha kontrollü, annenin yanında normal gibi).

PDYK: “Evet farklılık gösteriyor tabi, eşimle beraberken daha şımarık ve bebeksi davranışları oluyor. Benimle beraberken bana nazı geçemediği için şımaramıyor. Eşim çok yüz veriyor, aramızdaki fark bu aslında.”

CUDK: “Benimle birlikteyken de sebepli sebepsiz ağladığı durumlar oluyor ama babası gelince sanki ağlaması daha çok artıyor gibi gözlemliyorum.”

PDDK: “Benim yanımda normal davranıyorlar. Babaları işten yorgun gelirse çocuklar normalde davrandıklarından daha dikkatli ve sessiz olabiliyorlar.”

CUYK: “İkimizin yanında davranışları pek değişmiyor, genelde aynı davranıyor. Biz yanındayken eli meşgul olunca daha az tırnak yiyor.”

Katılımcı annelerin eşleriyle genel uyum görüşleri iki ölçekten en yüksek ve en düşük puan almış katılımcılar arasında benzerlikler görülmektedir. Problem davranış ölçeğinden en yüksek puan almış çocukların anne babasıyla uyumu ile çift uyum ölçeğinden en düşük puan almış çocukların anne babası arasındaki uyum sonuçları “uyumsuz” şeklinde yorumlanırken; problem davranış ölçeğinden en düşük puanı almış katılımcının ve çift uyum ölçeğinden en yüksek puanı almış katılımcının yanıtları “uyumlu” şeklinde yorumlanmaktadır. Benzer şekilde katılımcılara çocukları hakkında anne babaların genel uyumları sorulduğunda, katılımcılardan problem davranış ölçeğinden yüksek puan almış katılımcının ve çift uyum ölçeğinden yüksek puan almış katılımcının yanıtları görüş ayrılıklarını işaret ederken; problem davranış ölçeğinden düşük puan almış katılımcının ve çift uyum ölçeğinden yüksek puan almış katılımcının yanıtları genelde hemfikir ilerledikleri yönündedir.

PDYK: *“Eşimle çocuk yetiştirme konusunda fikirlerimiz genelde farklılaşıyor. Eşim çocuğumuza hala gözünde bebek gibi görüyor. Bu durum karşısında H.K. tabi istediklerini yaptırabiliyor.”*

CUDK: *“Genelde kızımız hakkında ortak bir noktada buluşamıyoruz. Kızımız hakkında hemfikir olabildiğimiz tek şey onun yetenek alanları oluyor, kızımızın çok esnek bir vücudu var. Uyumumuz zayıf diyebilirim. Devamlı kavga etmiyoruz şükür ama gün içinde mutlaka kızımız hakkında en az iki durumda ters düşüp tartışma yaşadığımız oluyor.”*

PDDK: *“Eşimle çoğunlukla çocuklar hakkında gelişen konularda ortak düşüncelerimiz oluyor. Biz ortalama iyi anlaşılabilen bir anne babayız, yani tabi bazen tartışmalar olsa da konuşarak halletmeye çalışıyoruz.”*

CUYK: *“Genelde eşimle çocuk bakımı ve büyüme konusunda hemfikir oluruz. Genel olarak eşimle uyumluyuz çok şükür bu da tabi haliyle evdeki huzuru ve barışçıl ortamı destekliyor.”*

Görüşmelerden elde edilen verilerdeki “Çocuk” teması ile ilgili katılımcılara iki farklı soru yöneltilmiştir. İlk soru anne babaların olumsuz tartışmaları durumunda çocuklarında gözlemledikleri tepkiler hakkında olmuştur. Bu soruya katılımcılardan gelen yanıtlar benzerlik göstermektedir. Problem davranış ölçeğinden en yüksek puan almış ve çift uyum ölçeğinden düşük puan almış katılımcıların bu soruya “olumsuz etkileniyor” yanıtını vermiş olduğu gözlemlenirken; problem davranış ölçeğinden en düşük puanı almış ve çift uyum ölçeğinden en yüksek puanı almış katılımcı annelerin bu soruya “olumsuz etkilenmiyor” yanıtını verdiği gözlemlenmiştir.

PDYK: *“Olumsuz etkileniyor tabi, birkaç kere sesimiz yükseldiğinde o inatçı kişilikli kızımın süt dökmüş kediye döndüğünü gördüğüm oldu.”*

CUDK: “Olumsuz etkileniyor tabi, eşimle tartışma yaşadığımız durumlarda kızımın üzülerek bizi izlediğini gözlemliyorum.”

PDDK: “Olumsuz etkilendiği bir zamanı hatırlamıyorum.”

CUYK: “Genelde eşimle iyi anlaşmışımız için kızımın bizden olumsuz etkilendiği bir durum hatırlamıyorum şükür.”

Katılımcılara yöneltilen son soru “çocukların anne baba uyumu hakkındaki görüşleri” üzerine olmuştur. Bu konu hakkında katılımcıların görüşleri farklılık göstermektedir.

PDYK: “Bir kere şey demişti, “anne sen de babamın annesi gibi davranıyorsun”. Beni kural koyan ve keyfi kaçırın bir anne gibi görebiliyor bazen babasını da sanırım kendisine arkadaş gibi görüyor.”

CUDK: “Kızım geçen gün oyun terapistiyle oynarken beni “aslan” a benzetmiş babasını da “fare”ye benzetmiş. Destek sürecimiz devam ediyor, umarım ailecek faydasını görürüz. Şimdiden bazı konularda terapi süreci bana ayna tutmaya başladı aslında.”

PDDK: “Duymadım ama merak ediyorum aslında. Bilmem acaba bizim hakkımızda ne düşünüyor.”

CUYK: “Bir kere şey dedi Şirinler animasyon filmi izliyorduk ailecek. Oradaki şirin babayı babasına benzetti ve dedi ki onu çok seven şirine de annem olsun dedi.”

Katılımcıların soruları cevapsız bırakmadığı görülmektedir. Katılımcıların sorulara verdikleri cevaplardan ilgili olan konular temaların belirlenmesini sağlamıştır. Katılımcıların cevaplarındaki benzerliklerin arttığı temalar “Problem davranış ve çift uyum” temalarıdır. Katılımcılardan yüksek problem davranış puanına sahip çocuğa sahip olan anneler ile çift uyum puanı düşük olan annelerin cevaplarında benzerliklerin yüksek olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca çift uyum puanı yüksek olan ve çocuklarında problem davranış puanı düşük olan katılımcıların cevaplarında da benzerlikler olduğu tespit edilmiştir.

TARTIŞMA, SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu araştırmada anaokuluna devam eden çocukların ebeveynlerinin çift uyumunun çocukların problem davranış düzeyleri ile olan ilişkisinin incelenmesi amaçlanmıştır. Araştırmanın nicel ve nitel bulguları çocukların problem davranışları ile anne babalarının çift uyumu arasında bir ilişki olduğunu göstermiştir. Çalışmanın nicel bulgularına göre anti sosyal problem davranış ile çift uyum ve çift uzlaşım arasında anlamlı negatif bir ilişki olduğu tespit

edilmiştir. Nitel bulgulara göre de problem davranışın yüksek olduğu çocukların anneleri daha düşük çift uyumu bildirmişlerdir.

Çocuklardaki davranış sorunları ebeveynler arasında yaşanan tartışma ve ilişki problemlerinden kaynaklanabilmektedir (Cummings ve Davies, 2002). Aynı zamanda ebeveynlerinin şiddetli geçimsizliğine maruz kalan çocukların problem çözme modeli olarak ebeveynlerden gözlemledikleri yıkıcı davranışlara sahip olmaktadır (El-Sheikh vd., 2008; Insgoldby vd., 1999). Ebeveynlerden kopyalanan davranışlar ne yazık ki dışsallaştırıcı davranış problemleriyle sınırlı kalmamakta aynı zamanda çocuklar problemler karşısında geri çekilme, sessizleşme gibi içselleştirme problemleri de sergileyebilmektedirler (Sayıl vd., 2019). Bu araştırmada çocukların problem davranışları ile ebeveynlerin çift uyumu arasında bir ilişki olup olmadığı, bir ilişki varsa bu ilişkinin yönünün tespiti ve yorumlanması hedeflenmiştir. Bu amaçla ebeveynlerden ve öğretmenlerden veriler toplanmıştır.

Korelasyon analiz sonuçları incelendiğinde çift uyumu ölçek toplam ve uzlaşım alt ölçek puanları ile çocuk problem davranış ölçeği anti sosyal davranış alt ölçeği puanı arasında negatif yönde bir ilişki olduğu görülmüştür. Anne baba ilişkisinin çocuğu ruhsal ve davranışsal boyutta etkilediğini savunan araştırmalar da bu bulguyu desteklemektedir (Grych vd., 1990; Arkan, 2009; Broadhead vd., 2009; Davies ve Lindsay, 2004; Garner vd., 2008). Alan yazında taranan araştırmalar incelendiğinde, ebeveynlerin çatışma durumlarının çocukların içe ve dışa yönelimli davranış problemleri ile ilişkili olduğunu savunan araştırmalara rastlamak mümkündür (Sayıl vd., 2019). Benzer bir şekilde Cui ve arkadaşları (2005) çocuklardaki problem davranışlarla anne baba çift uyumu arasında negatif yönlü bir ilişki olduğunu tespit etmişlerdir. Hakvoort ve arkadaşları (2010) yaptıkları araştırmada anne baba evlilik uyumunun çocuklardaki psikolojik iyi oluş ile pozitif yönde ilişkili olduğunu belirtmişlerdir.

Bu çalışmada ebeveynlerin çift uyumu ile çocukların problem davranışları arasında negatif bir ilişki bulunmuştur. Alan yazında evlilik doyumu ve çocukların davranışları hakkında yapılan araştırma sonuçları bu araştırmayla benzer bir yöne sahiptir. Fishman ve Meyers (2000) ebeveynlerin evlilik hayatından duydukları tatmin düzeyi ile çocukların psikolojik uyumsuzluk semptomları arasında anlamlı seviyede ilişki olduğunu; Gottman ve Katz (1989) evlilik doyumu az olan ailelerden gelen çocukların arkadaşlarıyla sosyalleşme ve oynamaya daha az seviyede gönüllü olduklarını ve arkadaşlarıyla ilişkilerinin olumsuz olarak değerlendirilebileceğini; Robinson ve Neece (2015) evlilik doyumunun çocuklarda gözlemlenen davranış sorunları ile anlamlı düzeyde ilişkili olduğunu ve evlilik doyumu az olan ebeveynlerin ev hayatında daha fazla stresin ve çocuklarda ise daha fazla istenmeyen olumsuz davranışların gözlemlendiğini belirtmiştir. Alan yazın bulguları ile birlikte değerlendirildiğinde ebeveynlerin evlilik uyumları ile çocukların problem davranışları arasında negatif yönde bir ilişki görülmektedir. Anne

babaların çift uyum düzeyi yükseldikçe çocuklardaki olumsuz davranışlarda düşüş gözlemlenmektedir.

Nitel görüşmelerde alınan sonuçlar çift uyum ölçeğinden en düşük puanı almış katılımcıların çocuklarında problem davranışların mevcut olduğu yönündedir. Benzer şekilde problem davranış ölçeğinden yüksek puan almış çocukların annesiyle yapılan görüşmede çocukların ebeveynlerinde uyum sorunlarının gözlemlendiği tespit edilmiştir. Ayrıca problem davranış ölçeğinden düşük puan almış çocukların annesiyle yapılmış olan görüşmede çift uyumunun yüksek olduğu ve çocukları hakkında gündeme gelen konularda ebeveynlerin görüş birliği gösterdikleri görülmüştür. Bu bulguların birbirlerini destekler nitelikte olduğu görülmektedir. Bu bulguları destekleyen bir araştırmada eşler arası çift uyumunun azalması ile çocuklarda uyum problemlerinin ters orantılı olarak artış gösterdiği tespit edilmiştir (Şirvanlı, 1999).

Nitel görüşmelerden elde edilen veriler incelendiğinde problem davranış ölçeğinden düşük puan almış katılımcının ve çift uyum ölçeğinden yüksek puan almış katılımcının görüşme formuna verdikleri yanıtların benzerlik gösterdiği görülmüştür. Çocuklarının davranışları hakkında eşlerin fikirlerinin uyum gösterip göstermediği sorulduğunda problem davranış ölçeğinden düşük puan almış öğrencinin annesinin ve çift uyum ölçeğinden yüksek puan almış annenin verdiği yanıtların benzerlik gösterdiği görülmüştür. Bu katılımcılar çocukları hakkında eşleriyle hemfikir ilerleyebildiklerini ifade etmişlerdir. Karar alma sürecinde eşlerin gösterdikleri uyum çocukların problem davranışlarına olumlu yansıma etkisine sahip olduğu bilinmektedir (Arkan ve Üstün, 2009).

Çalışmanın nitel verilerinde katılımcı annelerin çatışmalar karşısında çocuklarının mutsuzluğunu ifade ettikleri görülmüştür. Çocuklar ev ortamında ebeveynlerinin çatışmalarına maruz kaldıklarında bu stresle baş edebilmek için bazı stratejiler geliştirirler. Bir yüksek lisans tezinde aile içinde çocukların ebeveynler arası çatışmaya müdahale etmeye çalıştıkları veya bu çatışmaya karşı gösterdikleri duygusal tepkileri değiştirmeye çalıştıkları bulunmuştur (Sakız Kuyucu, 2011). Çocukların gösterdikleri tepkilerin faydalı olduklarını fark ettiklerinde bu stratejileri kullanmaya devam ettikleri gözlemlenmiştir (Sakız Kuyucu, 2011). Ayrıca çocukların anne baba çatışmaları hakkında algılarını inceleyen başka bir araştırmada yaş farkı olmaksızın çocukların ebeveyn çatışmalarının karşısında olumsuz duygular ifade ettikleri tespit edilmiştir (Şendil, 2003).

Çalışma grubunun kolay ulaşılabilir örnekleme yoluyla tek bir ilçedeki tek bir anaokulundan kısıtlı sayıda katılımcılardan oluşması ve bazı alt ölçeklerin düşük güvenirlik değerleri araştırma sonuçlarının genellenebilir olması konusunda bir sınırlılık oluşturmaktadır. Araştırma yönteminin ilişkisel modelde olması ve nicel veri analizlerinde kullanılan korelasyon

yöntemine dayalı bulgular neden-sonuç yönlü çıkarımlara olanak tanımamaktadır. Araştırmanın nitel boyutu için verilerin sadece az bir sayıda annelerle ve kısıtlı sürede yapılan telefon görüşmeleriyle elde edilmiş olması çalışmanın kısıtlılıkları arasında yer almaktadır. Ayrıca telefon görüşmelerinin süresinin kısa olması bu görüşmelerden elde edilen nitel verilerden sınırlı sayıda tema konusu elde edilmesine de sebep olmuş olabilir.

Bu araştırma okul öncesi dönem çocuklarının problem davranışları ile ebeveynlerin evlilik uyumları arasında ilişki olduğunu göstermektedir. Çocukların davranışları ve anne baba çift uyumu konusunda alanyazında nitel ve nicel verilerin beraber analiz edildiği araştırmaların sınırlı sayıda olması nedeniyle bu araştırmanın alan yazınına katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Ayrıca bu konu ile ilgili yapılacak araştırmalarda çocukların davranış problemlerinin ve anne baba uyumunun daha geniş örneklemeler üzerinde çalışılarak çocukların davranışlarının sebepleri araştırılıp bulgular detaylı bir şekilde incelendikten sonra alınan sonuçlara yönelik erken önleyici ve destekleyici programlar tasarlanabilir. Araştırma kapsamında, anne-baba çift uyumu ile problem davranışlar arasındaki ilişkiden yola çıkılarak anne baba uyum ve iletişim sorunlarının çocuklardaki davranış problemlerinin artış göstermesine yol açabileceğinden anne babalara çatışma düzeylerini optimize edebilecekleri stratejilerin aktarılabilmesi anne eğitim programları uygulanabilir. Anne baba uyumunu destekleyebilecek okul eğitimleri hakkında okullarla iş birliği sağlanabilir. Araştırmanın sonuçları göz önüne alınarak ebeveyn çift uyumu ve çocuk problem davranışları ilişkisi hakkında anne baba eğitimlerinin planlanması ve okul iş birliğiyle problem davranışlar hakkında ailelere sosyal psikolojik destek verilmesi önerilebilir.

KAYNAKÇA

- Alisinanoğlu, F., & Özbey, S. (2009). Anaokulu ve Anasınıfı Davranış Ölçeğinin geçerlilik ve güvenirlik çalışması. *Mesleki Eğitim Fakültesi Dergisi*, 4(1), 173-198.
- Arkan, B., & Üstün, B. (2009). Davranım bozukluğu olan çocuklara psikiyatrik yaklaşımda anne-baba eğitim programları: İki örnek bağlamında bir değerlendirme. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*, 1, 155-174.
- Asi, D., & Ocak Karabay, S. (2017). Okul öncesi eğitim ortamlarında ilişkiler: Öğretmenler ve akranlar. *Okul Öncesi Eğitimde Sınıf Yönetimi içinde* (s. 127-151). Eğiten Kitap.
- Ataman, A. (2003). Sınıfta iletişimde karşılaşılan davranış problemleri. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 1(3), 251-262.
- Atan, A., & Buluş, M. (2018). Aile iletişim becerileri psikoeğitim programının 5-6 yaş çocukların sosyal duygusal uyumuna etkisi. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 44, 213-230. <https://doi.org/10.9779/PUJE.2018.215>
- Bandura, A. (1979). *Social learning theory*. Englewood Cliffs, NJ: Prentice Hall.
- Bayraktaroglu, H. T., & Çakıcı, E. T. (2017). Psychometric properties of revised form of the Dyadic Adjustment Scale in a sample from North Cyprus. *International Journal of Educational Science*, 19(2-3), 113-119. <https://doi.org/10.1080/09751122.2017.1393954>
- Belsky, J. (1984). The determinants of parenting: A process model. *Journal of Child Development*, 55(1), 83-96. <https://doi.org/10.1111/j.1467-8624.1984.tb00275.x>
- Block, J. H., Block, J., & Morrison A. (1981). Parental agreement and disagreement on child-rearing orientations and genderrearing orientation in children. *The Journal of Child Development*, 52, 965-974. <https://doi.org/10.2307/1129101>
- Broadhead, M., Chilton, R., & Crichton, C. (2009). Understanding parental stress within the Scallywags service for children with emotional and behavioural difficulties. *Emotional and Behavioural Difficulties*, 14(2), 101-115. <https://doi.org/10.1080/13632750902921880>
- Busby, D., Christensen C., Crane, D., & Larson J. (1995). A revision of the dyadic adjustment scale for use with distressed and nondistressed couples: Construct hierarchy and multidimensional scales. *Journal of Marriage Family Therapy*, 21, 289-308. <https://doi.org/10.1111/j.1752-0606.1995.tb00163.x>
- Büyüköztürk, Ş. K., Çakmak E., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş., & Demir, F. (2018). *Bilimsel araştırma yöntemleri*. Ankara: Pegem Yayıncılık.
- Camisasca, E., Miragoli, S. D., & Blasio, P. (2016). Families with distinct levels of marital conflict and child adjustment: Which role for maternal and paternal stress? *Journal of Child and Family Studies*, 25(3), 733-745. <https://doi.org/10.1007/s10826-015-0261-0>
- Christensen, L. B., Johnson, R. B., & Turner, L. A. (2015). *Araştırma yöntemleri* (A. Aypay, Çev.), Ankara: Anı Yayıncılık.
- Creswell, J. W., Plano, C., & Vicki, L. (2015). *Karma yöntem araştırmaları, tasarımı ve yürütülmesi* (2. Baskıdan çeviri). Ankara: Anı Yayıncılık.
- Creswell, J. W. (2017). *Araştırma deseni: Nitel, nicel ve karma yöntem yaklaşımları* (3. Bsk.). Eğiten Kitap Yayınevi: Ankara.
- Cui, M., Conger, R. D., & Lorenz, F. O. (2005). Predicting change in adolescent adjustment from change in marital problems. *Developmental Psychology*, 41, 812-823. <https://doi.org/10.1037/0012-1649.41.5.812>
- Cummings, E. M., & Davies, P. T. (2002). Effects of marital conflict on children: recent advances and emerging themes in process-oriented research. *Journal of Child Psychology*, 43, 31-63. <https://doi.org/10.1111/1469-7610.00003>

- Çağdaş, A. (2011). *Anne-baba-çocuk iletişimi* (3 Bsk). İstanbul: Kök Yayıncılık.
- Davies, P. T., & Lindsay, L. L. (2004). Interparental conflict and adolescent adjustment: Why does gender moderate early adolescent vulnerability? *Journal of Family Psychology*, 18(1), 160-170. <https://doi.org/10.1037/0893-3200.18.1.160>
- El-Sheikh, M., Cummings, E. M., Kouros, C. D., Elmore-Staton, L., & Buckhalt, J. A. (2008). Marital psychological and physical aggression and children's mental and physical health: Direct, mediated, and moderated effects. *Journal of Consulting Clinical Psychology*, 76, 138-148. <https://doi.org/10.1037/0022-006X.76.1.138>
- Erbek, E., Beştepe, E., Akar, H., & Eradamlar, N., Alpkan, R. L. (2005). Evlilik uyumu. *Düşünen Adam*, 18(1), 39-47. <https://dusunenadamdergisi.org/storage/upload/pdfs/1587721786-tr.pdf>
- Fishman, E.A ve Meyers, S.A. (2000). Marital satisfaction and child adjustment: direct and mediated pathways. *Contemporary Family Therapy*, 22(4), 437-452. <https://doi.org/10.1023/A:1007848901640>
- Garner, P. W., Dunsmore, J. C., & Southam-Gerrow, M. (2008). Mother-child conversations about emotions: Linkages to child aggression and prosocial behavior. *Review of Social Development*, 17(2), 259-277. <https://doi.org/10.1111/j.1467-9507.2007.00424.x>
- Gottman, J. M., & Katz, L. F. (1989). Effects of marital discord on young children's peer interaction and health. *Developmental Psychology*, 25(3), 373-381. <https://doi.org/10.1037/0012-1649.25.3.373>
- Grych, J. H., & Fincham, F. D. (1990). Marital conflict and children's adjustment: A cognitive-contextual framework. *Psychological Bulletin*, 108(2), 267-290. <https://doi.org/10.1037/0033-2909.108.2.267>
- Guralnick, M. J. (1998). Effectiveness of early intervention for vulnerable children: A developmental perspective. *Applied Research in Mental Retardation*, 102(4), 319-345. [https://doi.org/10.1352/0895-8017\(1998\)102<0319:eoefv>2.0.co;2](https://doi.org/10.1352/0895-8017(1998)102<0319:eoefv>2.0.co;2)
- Günalp, A., & Kabadayı, A. (2017). Anne-baba tutumlarının okulöncesi eğitim çağındaki çocukların özgüven duygusunun gelişimine etkisi. *Journal of Human Sciences*, 14(3), 2762-2776. <https://doi.org/10.14687/jhs.v14i3.4713>
- Gündoğdu, A. (2007). *Relationship between self-construals and marital quality* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Orta Doğu Teknik Üniversitesi.
- Hakvoort, E. M., Bos, H. M. W., Van Balen, F., ve Hermanns, J. M. A. (2010). Family relationships and the psychosocial adjustment of school-aged children in intact families. *The Journal of Genetic Psychology*, 171(2), 182-201. <https://doi.org/10.1080/00221321003657445>
- Halse, M., Steinsbekk, S., Hammar, Å., Belsky, J., & Wichstrøm L. (2019). Parental predictors of children's executive functioning from ages 6 to 10. *The Journal of Developmental Psychology*, 37(3), 410-426. <https://doi.org/10.1111/bjdp.12282>
- Ingoldsby, E. M., Shaw, D. S., Owens, E. B., & Winslow, E. B. (1999). A longitudinal study of interparental conflict, emotional and behavioral reactivity, and preschoolers' adjustment problems among low-income families. *Journal of Abnormal Child Psychology*, 27(5), 343-356. <https://doi.org/10.1023/a:1021971700656>
- Katz, F. L., & Gottman, M. J. (1993). Patterns of marital conflict predict children's internalizing and externalizing behaviours. *Developmental Psychology*, 29(6), 940-950. <https://doi.org/10.1037/0012-1649.29.6.940>
- Kaya, İ. (2003). *Evlilik uyumları ile çocuklardaki davranış problemleri arasındaki ilişkide çocuk yetiştirme tutumlarının rolü* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. İstanbul Üniversitesi. <http://nek.istanbul.edu.tr:4444/ekos/TEZ/38286.pdf>

- Knopp, K., Rhoades, G. K., Allen, E. S., Parsons, A., Ritchie, L. L., Markman, H. J., & Stanley, S. M. (2017). Within- and between-family associations of marital functioning and child well-being. *Journal of Marriage and the Family*, 79(2), 451-461. <https://doi.org/10.1111/jomf.12373>
- Merrell, K. W. (2002). *Preschool and kindergarten behavior scales* (2nd Edition). Austin.
- Metindoğan, A. (2022). Review of research for intervention on parental mental health, couple and family dynamics, and parenting styles as predictors of children's internalized and externalized behaviors. *İstanbul Gelişim Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(2), 667-691. <https://doi.org/10.17336/igusbd.402268>
- Miles, M. B., & Huberman, A. M. (2015). *Nitel veri analizi: Genişletilmiş bir kaynak kitap*. S. Akbaba Altun ve A. Ersoy (Çev. Ed.). Ankara: Pagem Akademi.
- Mingebach, T., Kamp-Becker, I., Christiansen, H., ve Weber, L. (2018) Meta-meta-analysis on the effectiveness of parent-based interventions for the treatment of child externalizing behavior problems. *PLoS ONE*, 13(9), e0202855. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0202855>.
- Olçay, O. (2008). Bazı kişisel ve ailesel değişkenlere göre okulöncesi dönemdeki çocukların sosyal yetenekleri ve problem davranışlarının analizi [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Selçuk Üniversitesi.
- Özbey, S. (2009). Anaokulu ve anasınıfı davranış ölçeği'nin (PKBS-2) geçerlik güvenirlik çalışması ve destekleyici eğitim programının etkisinin incelenmesi [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Gazi Üniversitesi.
- Patton, Q. M. (1987). *How to use qualitative methods in evaluation*. London: Sage Publications.
- Peterson, J. L., & Zill, N. (1986). Marital disruption, parent-child relationships, and behavior problems in children. *Journal of Marriage and the Family*, 48(2), 295-307. <https://doi.org/10.2307/352397>
- Reid, W. J., ve Crisafulli, A. (1990). Marital discord and child behavior problems: A meta-analysis. *Journal of Abnormal Child Psychology*, 18(1), 105-117. <https://doi.org/10.1007/BF00919459>
- Robinson, M., & Neece, C. L. (2015). Marital satisfaction, parental stress, and child behavior problems among parents of young children with developmental delays. *Journal of Mental Health Research in Intellectual Disabilities*, 8(1), 23-46. <https://doi.org/10.1080/19315864.2014.994247>
- Sakız Kuyucu, E. (2011). *Evlilik çatışması ve çocuk uyum problemleri arasındaki ilişkide duygusal güvenliğin ve anne kabul red algısının aracı rolünün incelenmesi* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. İstanbul Üniversitesi.
- Sayıl, F. M., Tepe, Y. K., & Kumru, A. (2019). Ebeveyn çatışması ve ergenin uyum sorunları arasındaki ilişkiler: Anne babanın kontrol uygulamalarının aracı rolü. *Türk Psikoloji Dergisi*, 34(83), 74 - 89. <https://doi.org/10.31828/tpd1300443320180618m000005>
- Spanier, G. B. (1976). Measuring dyadic adjustment: New scales for assessing the quality of marriage and similar dyads. *Journal of Marriage and the Family*, 15-28. <https://doi.org/10.2307/350547>
- Stadelmann, S., Perren, S., von Wyl, A., ve von Klitzing, K. (2007). Associations between family relationships and symptoms/strengths at kindergarten age: what is the role of children's parental representations? *Journal Of Child Psychology And Psychiatry*, 48(10), 996-1004. <https://doi.org/10.1111/j.1469-7610.2007.01813.x>
- Şendil, G. (2003). Çocukların anne babanın evlilik çatışmasını algılayışı. *Psikoloji Çalışmaları Dergisi*, 23, 113-145. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/100084>

- Şirvanlı, D. (1999). Eşler arası çatışma ve boşanmanın çocuklar üzerindeki etkileri I: Davranış ve uyum problemleri. *Çocuk ve Gençlik Ruh Sağlığı Dergisi*, 6(1), 19-29.
- Yıldırım, A., ve Şimsek, H. (1999). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri* (11. baskı). Seçkin Yayıncılık.
- Yılmaz, D. A. (2001). Eşler arasındaki uyum: Kuramsal yaklaşımlar ve görgül çalışmalar. *Aile ve Toplum*, 4(1), 49-58. <https://doi.org/10.21560/spcd.45262>

EXTENDED ABSTRACT

Introduction

It is known that inadequate and unhealthy parental communication and interaction cause adaptation problems in children (Günel and Kabadayı, 2017). Emotional interaction within the family that is not warm, caring, and sensitive negatively affects not only the emotional development but also the social development of children. Children who do not experience healthy emotional development can have difficulty in establishing positive relationships with others. This study was conducted to examine the relationship between preschool children's problem behaviors and parents' dyadic adjustment. Although there are many studies on dyadic adjustment and problem behaviors in children, qualitative and mixed method studies on the subject are limited. This study aimed to be one of the mixed method research on children's problem behavior and parents' dyadic adjustment in Türkiye.

Method

Method of the study was designed as a mixed-method cross-sectional research. Participants of the study consisted of 29 students between the ages of four and six and their mothers at a private independent kindergarten in the Ümraniye district of İstanbul. Data on students' problem behaviors were collected from three female preschool teachers of those students. Additional data were collected from the students' mothers about their demographic characteristics and dyadic adjustment. In addition to those, telephone interviews were conducted with four of the mothers whose children had the highest and lowest problem behavior scores. Data collection instruments were the demographic information form, Problem Behavior Scale and Couple Dyadic Adjustment Scale. Quantitative data of the study were analyzed using the Pearson correlation method. Qualitative data of the study were examined using descriptive and content analysis methods.

Results

The first research question of the study was "What is the relationship between parents' dyadic adjustment levels and children's problem behavior levels?" As a result of the correlation analysis, it was found that there was a negative relationship between parental dyadic adjustment scores and students' antisocial problem behavior scores. When the correlation coefficients were examined, it was seen that there was a negative and statistically significant relationship between the total scale and Consensus subscale scores from the Dyadic Adjustment Scale and the Antisocial Behavior subscale scores from the Problem Behavior Scale. The data obtained from the mother interviews were analyzed using the content analysis method. Qualitative analysis of interview data yielded four themes as family, problem behavior, dyadic adjustment, and the child.

Discussion & Conclusion

Results show that there are higher levels of child problem behavior in families with lower levels of dyadic adjustment. Based on the results of the study, it can be suggested that parent trainings can be planned about the relationship between parental couple harmony and student problem behaviors and that social-psychological support can be provided to families about children's problem behaviors in cooperation with the school. Mother education programs can be administered to provide parents with strategies to optimize their conflict levels and communication problems. To support parental dyadic adjustment, schools can take part in the education process of parents' regarding children's problem behaviors.